

סייד קשוע

עקוב אחר שינויים

כנרת, זמורה-ביתן - מוציאים לאור

Sayed Kashua
TRACK CHANGES

All Rights Reserved

Copyright © Sayed Kashua

Hebrew Language Copyright

© 2017 Kinneret, Zmora-Bitan, Dvir — Publishing House Ltd.

כל הזכויות שמורות

© תשע"ז 2017 סייד קשוע

זכויות בעברית © תשע"ז 2017 כנרת, זמורה-ביתן, דביר – מוציאים לאור בע"מ

עורכים: דרור משעני ונועה מנהיים

עלילת הספר, הדמויות הנזכרות בו ושמותיהן הם כולם פרי דמיונו של המחבר. כל קשר בין עלילת הספר לבין אירועים שהתרחשו במציאות, כמו גם בין הדמויות הנזכרות בו ושמותיהן לבין דמויות או שמות של אנשים חיים או מתים, מקרי בהחלט.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

סידור, עימוד, הפקה וקדם-דפוס במפעלי כנרת, זמורה-ביתן, דביר – מוציאים לאור בע"מ
רח' אגוז 6, פארק תעשיות חמן, חבל מודיעין 7319900

נדפס בישראל

Kinneret, Zmora-Bitan, Dvir — Publishing House Ltd.
6 Egoz St., Hevel Modi'in Industrial Park 7319900, Israel

Printed in Israel

מסת"ב 978-965-566-546-8 ISBN

www.kinbooks.co.il

לאבא

1

אני יושב מול המחשב בחדר המגורים המשפחתי של מעונות הסטודנטים הנשואים, ומביט בטייפ המנהלים הישן של "סוני". כשקניתי אותו לפני קרוב לעשרים שנה הוא היה אחד הטובים. הכותרת "מנהלים" הרשימה אותי כל כך בזמנו, עד שהייתי משוכנע כי עתידי – להיות אחד הבכירים – מובטח. טייפ קסטות גדולות, עם רמקול חיצוני, שלושה כפתורים שחורים, וכפתור הקלטה אדום. פתחתי אותו בעדינות, בשתי אצבעות, מוודא שהסרט לא נתקע בפנים, והוצאתי את הקסטה בת תשעים הדקות של "מקסל" שהיתה מונחת על צד B. קסטה חדשה, שאת עטיפת הפלסטיק שלה קילפתי לפני יותר מחודשיים. הייתי מוכרח להשתמש בקלטת חדשה, לא לקחתי סיכונים הפעם. לפי עובי הסלילים הכרוכים על שני גלגלי הפלסטיק הלבנים, היו שם כשישים דקות של הקלטה. הפכתי את הקלטת, השבתי אותה לטייפ כך שצד A יביט אלי דרך המכסה השקוף, ולחצתי על כפתור ההרצה לאחור. קול נקישת הכפתור השחור, שקפץ חזרה והתיישר עם היתר, בישר כי הגעתי לתחילת הסיפור.

משום מה הסיפור הזה מתחיל בכר של מסעדה בשדה התעופה אוהיור בשיקגו.

הברמנית היתה יפה, ולא ידעתי לנחש את מוצאה. לא שחורה מדי ולא לבנה מדי. היא ודאי היתה יכולה לסמן את עצמה כ"מעורבת",

או לבחור באופציית ה"אחר", בטפסים שבהם מתבקשים אמריקאים לסמן את הגזע כשהם רושמים את הילדים לבתי הספר הציבוריים או כשהם ממלאים ניירות לפתיחת חשבון בנק ומבקרים לראשונה במרפאה.

ישבתי על כיסא מוגבה ליד הבר ושתיתי את הבירה השנייה שלי. את התיק הנגרר, שגודלו מתאים להעלאה לקבינת הנוסעים במטוס, הצמדתי לכיסא המוגבה, ומדי פעם נגעתי בו בתנועה אגבית, כדי לוודא שהוא עדיין מונח במקומו. הברמנית, שהבחינה בכך, סיפרה לי שמאז שחברות התעופה התחילו לגבות כסף על מזוודות הנשלחות בתאי האחסון בגוף המטוס, מי שיכול נוסע עם טרולי. "אמנם זה חוסך עשרים וחמישה דולר," היא אמרה, "אבל זה לא הכסף, הרי על הסנדוויץ' והשתייה שקונים בשדה התעופה הם משלמים אותו מחיר." בסופו של דבר, חנויות בשדות התעופה הן הכי יקרות. העניין הוא שיש דברים שלא עושים. אז מותרים על כמה חולצות, סוהכים את המעיל ביד, מה גם שזה חוסך את ההמתנה ליד מסוע המזוודות לאחר הנחיתה, ומבטל את הסיכון לאבד את הכבודה, בעיקר אם יש לך טיסות המשך.

"אפשר לקבל שוט של ג'יימסון?"

"שוט בשמונה או דאבל בשתיים-עשרה?" שאלה הברמנית.

"דאבל, בבקשה," אמרתי לה. "בלי קרח." יש לי בסך הכול חמש מאות דולר שצריכים להספיק לכל המסע, ואני חייב גם להשאיר קצת בשביל מתנות, ולו קטנות, לילדים ואולי גם לפלסטין.

"הנה לך," אמרה הברמנית בחיוך, ואני חייכתי בחזרה. היא היתה צעירה ויפה, או כך לפחות אני רוצה לזכור אותה. גילם של המלצרים והברמנים באמריקה הפתיע אותי, אני לא יודע אם לטובה או לרעה. כשהתחלנו לפקוד עם הילדים מסעדות מקומיות ביום שישי הראשון בכל חודש, התחלתי לשים לב לכך שמלצרים וברמנים כאן יכולים להיות גם מבוגרים. בירושלים הם לעולם צעירים, והסיכוי

למצוא מלצר מעל גיל שלושים הוא דבר שיכול לקרות רק במסעדות המכונות "מזרחיות", שעיקר פעילותן בשעות היום. לא ידעתי מה לחשוב על המלצרים המבוגרים, שלעתים נדמה שהם בשנות השישים ואף השבעים של חייהם. יכולתי לחשוב שזה ראוי שאין מגבלות של גיל, ושכל הכבוד למשק האמריקאי שלא מעסיק מלצרים וברמנים לפי גיל ומראה חיצוני, ובכך מספק הזדמנויות תעסוקה שוות. מצד שני, צער גדול תמיד מפעפע בי כשאני רואה משהו בגיל של הורי מגיש לי מים בכוס מפלסטיק, עמוסה בקרח – הכוסות כאן בארצות הברית תמיד מגיעות עם קשית – "בבקשה, אדוני."

כוסות המים באמריקה ענקיות, לפחות במסעדות ששייכות לרשתות מוכרות, עיקר ההיצע בעיירה הקטנה שבה אנו חיים. שני הבנים אוהבים את טיג'ג'יאי פריידי ובאפלו וינגו. הילדה שלי אומרת שלא משנה לה לאן הולכים, היא תמיד תעדיף לוותר על המסעדה ולהישאר בבית, ואני משיב שאני מעדיף שהיא תבוא, שתצטרף פעם בחודש לכל המשפחה, זה חשוב, והיא תמיד מצטרפת. המלצרים עובדים לפי נוהל קבוע. לאחר הגשת המים הצוננים הם מניחים את התפריטים ושואלים אם הם יכולים להביא משהו לשתות. המשקאות המוגזים מוצעים בשלושה גדלים, ובכל פעם שהכוס מתרוקנת הם ממלאים אותה מחדש, ללא תוספת מחיר. כשהמלצרים חוזרים עם השתייה הם מצפים שתהיה מוכן להזמין את האוכל. את המנות הראשונות הם מביאים ביחד עם העיקריות. אחר כך הם שואלים אם הכול בסדר ואם יש עוד משהו שהם יכולים לעשות בשבילך. כשהתשובה היא, "תודה, הכול בסדר", הם שבים בעודך אוכל ומניחים את החשבון על השולחן, לרוב בתוך קלסר ארוך וצר מפלסטיק, ובו כיסון המיועד לכרטיס האשראי. הם לא מחכים כאן שתבקש חשבון. "ברגע שאתה מוכן, בלי לחץ", הם תמיד יגידו בחיוך רחב. מלצרים מבוגרים מצערים אותי, כי זו עבודה קשה, צריך לעמוד על הרגליים במשך שעות ארוכות ולהתרוצץ בין המטבח לשולחנות, להגיש,

לנקות, להושיב ולהקים. אנשים בגיל כזה צריכים לחיות חיים אחרים, ללא דאגות כלכליות שיכריחו אותם לעבוד במשמרות עד שלא יוכלו יותר לעמוד על הרגליים. אני לא יודע למה דברים כאלה מצערים אותי, כאילו שחיי שלי טובים משלהם באיזשהו אופן. אולי כי אני חושש שזה מה שיעלה בגורלי? הרי כדי לקנות את כרטיס הטיסה, שעלה לי קרוב לאלף דולר, השתמשתי בכרטיס האשראי הישראלי של אשתי, וחילקתי לשנים עשר תשלומים שווים, תקרת התשלומים שיכולתי לפרוש ללא ריבית.

הבעתה של הברמנית לא שידרה מצוקה. לפעמים נדמה לי שאני יכול לקרוא את פניהם של האנשים, שאני יכול לדעת מאיזה רקע הם באו, כמה כסף יש להם בחשבון הבנק, והאם הם חטפו מכות בצעירותם, או שנמנו עם המחטיפים. לפעמים אני מודאג מהאופן שבו אני נקרא על ידי אחרים.

כל כך רציתי סיגריה, אבל בארצות הברית כבר אין פינות עישון בשדות התעופה. שונאים כאן מעשנים, סיגריות הן מנהג של קבצנים ועבריינים. בכל זאת שאלתי את הברמנית, שאמרה בצער שאין פינת עישון, והוסיפה ששמעה שדווקא בדרום, במקומות כמו אטלנטה, עוד יש להם פינות עישון אחרי הבידוק הביטחוני, לא בשיקגו. הבטתי בטלפון הנייד וראיתי שיש לי שעה עד העלייה למטוס. אני לא יכול לקחת סיכון ולצאת לסיגריה, כי אז אצטרך לעבור את תהליך הבידוק מחדש, למרות שרוב הסיכויים שאצליח לשוב בזמן. בכל זאת, אסור לקחת סיכונים, לא היום. התורים עלולים להיות ארוכים מדי. אני אעשן בפריז. שם מוכרחים להיות תאי עישון בשדה התעופה, ויש לי שעתיים בשארל דה גול לפני שאני עולה על טיסת ההמשך לבן גוריון. אני אשתה לאט את הוויסקי. אני לא יכול להרשות לעצמי לשתות יותר מזה. שתי כוסות של בירה ושוט ויסקי כפול צריכים להספיק. אני פשוט אשתה לאט ואת הלגימה האחרונה אשתדל לשמור לרגע

האחרון. כך אביא את השפעת האלכוהול בטיסה למקסימום האפשרי. מלבד יין זול כבר לא מגישים בירה בטיסות, לא במחלקת תיירים על כל פנים.

"אז לאן אתה נוסע?" שאלה הברמנית.

אין לה מבטא, כלומר לא מבטא זר. לי יש, ותמיד יהיה לי. האוון שלי לא רגישה להבדלים בהגיית תנועות, אני לא מבדיל בין חולם לשורוק ובין חיריק לצירה, ויש אותיות באנגלית שאני אפילו לא מנסה להגות כמנהג המקומיים, כי אני יודע מראש שאכשל. ולמרות המגבלות הללו אני יודע לזהות מבטא זר בכל השפות. לאנשים עם מבטא יש הבעה אחרת, שקשה לנסח במילים.

"הביתה", עניתי לה.

"איפה זה הבית?"

"ירושלים", אמרתי, משער שזו עיר שהיא ודאי מכירה, כך שלא אדרש ליותר מדי הסברים.

"אהההה, כמה נחמד, זו עיר שתמיד רציתי לבקר בה. כמה זמן לא היית שם?"

"כמעט שנתיים. בעצם קצת יותר משנתיים."

"אתה גר בשיקגו?"

"הלוואי", ניסיתי להיות משעשע. "אורבאנה-שמפיין."

"אז אתה בטח פייטינג אילאיני?" היא שאלה, מתכוונת לקבוצת הפוטבול של האוניברסיטה המקומית.

"גו אילאיני", עניתי לה, מחופש לאיש אקדמיה זר, שהאוניברסיטה נזקקה לשירותיו הייחודיים.

"אתה בטח מתגעגע, אה?"

"מאוד."

"להתפנק קצת אצל המשפחה?" היא שאלה בחיוך נעים, שאלה שמתאים להפנות לאנשים יותר צעירים, לא למי שמתקרב לגיל ארבעים.

סייד קשוע

"לחלוטין, ענית לך, כמנהג המקומיים.
"האוכל בטח מצוין, לא?" היא שאלה ואני הינהנתי, "הכי טוב
בעולם."
"וכמה זמן תהיה שם?"
"לא יודע, ענית לך.
אני עדיין לא יודע.

2

השמים החלו להחשיך והשעון בטלפון שלי הראה עשר בבוקר כשהמטוס נחת בשדה התעופה בן גוריון. הטלפון האמריקאי – שהגבלתי את שירותיו לגבולות ארצות הברית – לא יזהה את הזמן המקומי בלי חיבור לרשת אלחוטית. שמונה שעות מפרידות בין שיקגו לתל אביב. שש בערב, זמן מקומי. חלפה יותר מיממה מאז נפרדתי מאשתי ומשני הבנים. הילדה לא יצאה מהחדר שלה למרות שדפקתי חלושות על הדלת וקראתי בשמה. אולי באמת ישנה ולא שמעה. יום לפני הנסיעה סיפרתי לילדים שאני נוסע לארץ לרגל עבודה חשובה. סיפרתי שלקוח עשיר הציע לי סכום רציני כדי שאכתוב את האוטוביוגרפיה שלו. סיפרתי להם שאני נוסע רק בשביל להיפגש איתו ולהקליט את הסיפור שלו, ושאת עיקר העבודה אני אעשה כשאשוב לארצות הברית. שאלתי את הילדה שלי אם היא רוצה משהו מיוחד מהארץ והיא אמרה "לא" עם הראש. הבן האמצעי שאל אותי שוב מה זה אוטוביוגרפיה וכשהסברתי לו הוא עדיין לא הבין איך אני כותב בשמם של אחרים, ומדוע הם לא כותבים את סיפור חייהם בעצמם.

חיבקתי את הילדים והבטחתי לשוב מהר. אשתי הציעה להסיע אותי לתחנת האוטובוס המקומית, ולמרות שההצעה שלה שימחה אותי העדפתי לוותר, משום שהדבר היה מחייב את הצטרפות הילדים לנסיעה, ואני תמיד ראיתי בכל נסיעה עם הילדים, קצרה ככל שתהיה,

סכנה שעדיף להימנע ממנה כשאפשר. לקחתי את האוטובוס לתחנה המרכזית, ומשם עליתי על אוטובוס אחר, כמעט ריק, לנסיעה בת שלוש שעות לשדה התעופה הבינלאומי בשיקגו.

כשהמטוס גלש לאטו על המסלול לכיוון שער הקליטה בבן גוריון, ניסיתי לבדוק אם בכל זאת יש חיבור לאינטרנט. כשעזבנו לא היה כאן חיבור חינמי בשדה התעופה, ואז גם לא היינו צריכים, מכיוון שהיו לנו טלפונים ישראלים, שכללו חבילת גלישה סלולרית, חבילה שביקשתי מחברת הטלפון לסיים בחצות של ליל הנסיעה. אני זוכר שחיפשתי באינטרנט את מספר הטלפון המעודכן של אבא שלי ואז שלחתי לו הודעה ארוכה יחסית, שבה הסברתי לו שאנחנו נוסעים לאמריקה למטרות עבודה ולימודים, שאני ואשתי קיבלנו הזדמנות מצוינת ושהחלטנו לצאת לכמה שנים. יש לנו שלושה ילדים, בת ושני בנים. אחר כך כיבינו את הטלפונים הישראליים ועלינו למטוס.

עכשיו רציתי להתקשר או לשלוח הודעה קצרה לאשתי. לכתוב לה "מה קורה?" שלא רומז על רגש של געגוע או אהבה. היא תבין שנחתתי, תענה "בסדר" מרגיע ואם חלילה קרה משהו תתקשר.

אחד הדיילים הזכיר לנוסעים שעליהם להישאר חגורים במושבים שלהם עד לעצירה מלאה וכיבוי הנורית שמורה על הידוק חגורות, המלווה בצליל שמבשר כי עתה אנחנו חופשיים, צליל שאחריו החל מירוץ בכיוון דלת היציאה מהמטוס. חלק מהנוסעים כבר היו מוכנים לתזוזה והתחילו להתקדם מהשורות האחוריות, חוסמים את אלה שבמושבם הקדמיים. המטרה היא לצאת כמה שיותר מהר מהמטוס. להידחק עוד צעד קדימה. לא היתה לי ברירה אלא להידחק בכוח, כמו יתר הנוסעים, כאילו בזנבו של המטוס אחזה שרפה. מכיוון שישבתי ליד החלון באחד המושבים האחוריים במחלקת התיירים, הייתי חייב להשתמש במרפקי, אחרת אהיה האחרון לצאת מהמטוס. שני הנוסעים שישבו לידי כבר חילצו את עצמם, וכשהחלטתי לצאת,

שמעתי קללה בצרפתית מגבר שהגיח מאחור. ביקשתי סליחה, חסמתי את דרכו כדי להוריד את התיק מתא האחסון, ועשיתי את דרכי בכיוון היציאה מהמטוס. המירוץ בין הנוסעים נמשך גם בשרוול שמוביל אל הטרמינל: הם התחרו ביניהם מי יגיע ראשון לביקורת הדרכונים, אחדים בהליכה מהירה ואחדים בריצה. ניסיתי לא להתחרות בהם, אבל לא יכולתי לעצור בעצמי, זוהי הרי מלחמה, וכאן בזים למפסידים. לא רצתי, אבל החשתי את צעדי בדרך לביקורת הדרכונים.

"שם האב?" שאלה שוטרת ההגירה בדלפק ה"דרכונים הישראליים" כשעיינה במסמכים שלי. עניתי לה והיא החזירה לי את הדרכון ובתוכו פתק שמאשר את כניסתי לארץ. לאחר תחנת הדרכונים רצו הנוסעים אל מחסני הדיוטי פרי, שם השאירו את הטובין שקנו לפני הטיסה ואיחסנו במחסני הענק שקיימים רק בשדה התעופה בארץ.

ינואר – ומחשיך מוקדם.

מזג האוויר נעים, אפילו חם יחסית למערב התיכון של ארצות הברית. יכולתי לוותר על המעיל. סוודר קל היה מספיק. כשאסע לירושלים, שם תמיד קר יותר, אשאל מעיל קל מאבא שלי. אנחנו באותה מידה, כך הייתי משוכנע תמיד.

באולם מקבלי הפנים הצטופפו בני משפחה וחברים ובחנו את היוצאים. חלק החזיקו בלונים בצבעים שונים, ואישה צעירה אחת אחזה זר פרחים. חיפשתי את הסיגריות שאיחסנתי בתא הקדמי של המזוודה, ולפני שהדלקתי אחת חשבתי שוב לעצמי, שאם כבר הצלחתי להעביר קרוב לחמש שעות בלי לעשן אז זו יכולה להיות התחלה של גמילה. אולי. הדלקתי את הסיגריה ולקחתי שאיפה קטנה מפחד אותה סחרחורת שתוקפת אותי בעישון הראשון אחרי הפסקה בת כמה שעות, ומאיימת להפיל אותי מהרגליים. קיוויתי שאני לא מריח מאלכוהול ושהעישון יעזור לטשטש את עקבות המשקאות

החרפים ששתייתי כשהמתנתי לטיסת ההמשך בשדה התעופה דה גול, שם יש פינות עישון בצורת כלובי זכוכית שבהן עישנתי כמה שיכולתי עם שותפים לכלוב שדיברו ניבים שונים של ערבית.

כשצעדתי לתור המוניות קימרתי את כף ידי וקירבתי אותה לפי, נושף ושואף מיד, אך לא הצלחתי להבין איזה ניחוח יש לנשימתי. נהג המונית שהיה הראשון בתור חיכה מחוץ לרכב ושיגר לעברי מבט מזרוז. הוא חיך חיוך מאולץ ופתח את תא המטען. "לא צריך", אמרתי לו, "זה רק תיק קטן".

"מה שיהיה לך יותר נוח", הוא אמר במבטא רוסי.

התיישבתי בצד ימין של המושב האחורי והנחתי את התיק משמאלי. תהיתי אם נהג המונית מפחד וגיליתי בתוכי את הפחדים הישנים. דבר לא השתנה. אני לא רוצה לעורר חשד, כעס ואי־נעימות או להיתקל בתגובה חשדנית מנהג יהודי עם מבטא רוסי שיגלה כי הוא מסיע ערבי. ייתכן שהדבר לא היה מרגש אותו כלל, והוא נוהג להסיע ערבים ליישובים בתוך הקו הירוק דרך קבע, ואולי הוא נמנה עם אותם המוני עולי רגל ישראלים שמבקרים בשוק השבת של טירה, שלמדתי עליו מכתבת סוף שבוע בערוץ ישראלי לפני כמה שנים. שוק שמושך אליו אלפי יהודים מדי סוף שבוע, שפוקדים את העיירה שלעולם אקרא לה כפר, תרים אחר מאכלים וסחורה מכל הסוגים ובעיקר מחפשים להעביר את השבת באשליית כדאיות כלכלית, בשל האמונה העיוורת שכל מה שהוא ערבי הוא בהכרח זול. ואיזו סיבה בכלל יש לנהג המונית לחשוש מכניסה ליישוב ערבי בתוך ישראל? אמנם מבטאו רוסי, אבל זהו מבטא שהשתמר בגלגל הגיל, ולא מעיד על מספר השנים שהוא חי בישראל. אם ישנה נוסחה המשקללת את שני המשתנים של מבטא וגיל בעת העלייה, הייתי משתמש בה כדי לשער שהוא עלה לפני עשרים שנה. הוא ודאי עובד עם נהגים ערבים, יודע להבדיל בין סוגים שונים של

פלסטינים, סביר להניח שהוא גם למד להגיד כמה מילים בערבית, ובכל זאת אני לא מצליח להגיד לו שאני רוצה לנסוע לטירה, מקום הולדתי, בית הורי ואחי שלא ראיתי זה שנים. אני לא מצליח לומר לו שרציתי לשוב הביתה להתקלח, להוריד מעלי את עול הזרות, להחליף בגדים ולנוח מנסיעה בת יממה לפני שאתחיל במשימה שלמענה הגעתי. במקום, ביקשתי ממנו לנסוע לכפר סבא, מבטא את שם העיר כך שכל ישראלי ותיק היה מזהה את מבטאי, אך לא הנהג הזה, אלה מיומנויות שאין לעולה חדש, גם אם הוא העביר יותר מעשרים שנה בארץ.

"ניסע דרך כביש שש?" הנהג ספק קבע ספק שאל. "זה הכי מהר, למה כל הפקקים עכשיו בכביש גהה. בלגן. תגיד, אתה מעשן? ראית אותך מעשן מקודם."

"כן."

"אז אתה יכול לעשן גם במונית, אין בעיה, רק תפתח חלון."

"תודה."

"אני הפסקתי לעשן לפני עשר שנים. פעם הייתי מעשן שתי חבילות ביום, שתיים. ככה בבת אחת זרקתי ומאז כלום, עשר שנים לא סיגריה אחת, אבל מה? את הריח אני עדיין אוהב ולסיגריות אני עדיין מתגעגע."

לחצתי על כפתור והורדתי את חלון הרכב עד האמצע בטרם אדליק סיגריה. אוויר קר הכה בפני, וניסיתי דרך מגעו לברוק עד כמה התגעגעתי. ניסיתי לשאוף עמוק, להריח את הארץ, משום שקראתי בכמה ספרים שהריח הוא החוש של הגעגועים. תמיד קראתי על אנשים שנזכרים בריח הארמה, התפוז, האוויר והים. ניסיתי, אבל לא עלה באפי שום ריח מיוחד של זיכרונות, אולי כי הריח של הכביש המהיר משדה התעופה לכביש שש הוא לא ריח הילדות, או המולדת כפי שאני מכיר אותה.

האם זו בגידה? האשמתי את עצמי על כך שאני לא מזהה את ניחוח

הגעגוע שעליו קראתי בשירים. ומיד דחיתי את תחושת האשמה. אני לא חייב להריח על מנת להוכיח שהתגעגעתי, אני לא חייב להוכיח לאף אחד שום דבר. שנים ארוכות שאני עורג לבית, ומדי יום חושב על החזרה, על העליבות של הזרות והעצב שבתלישות.

כשאגיע לטירה ודאי יתקוף אותי הריח המוכר של הבית, ריח ילדות וסרפדים אחרי הגשם. כשאכנס לבית הורי ודאי אמרר בכי, כשהניחוח של אבי – שהוא לעולם שילוב של אולד ספייס וסיגריות – יאפוף אותי.

3

”מהו הזיכרון הראשון שלך?”

זאת היתה השאלה הראשונה שהפנית למרואיינים שלי, מיד כשלחצתי על כפתור ההקלטה האדום בטייפ המנהלים. מהו הזיכרון הראשון שלי? לפעמים אני שואל את עצמי, כפי שאני שואל את הלקוחות שלי.

אני זוכר את אמא שלי מעירה אותי באמצע הלילה, היא נראית מבוהלת ולחוצה, לוקחת אותי על כתפיה, ואני נזכר ששכחתי מתחת לכר את קופסת הצבעים החדשה שקיבלתי במתנה ומתעקש לקחת אותה איתי. אני מושיט יד למקום שבו החבאתי את הצבעים ולא מצליח להגיע אליהם. חייבים למהר, עוד מעט האוטובוסים עוזבים, ואנחנו צריכים להסיע את סבתא למרכז הכפר, לרחבה של בנק הפועלים הישן, שם נפרדים ממנה ומעולי הרגל הראשונים מאז המלחמה שמקבלים אישור לצאת לחאג' במכה.

או שאולי זה זיכרון שבו אני נשען בגבי על גדר נמוכה בגן הילדים הראשון שנפתח בטירה, בשכונה מרוחקת מהבית. גן ילדים שאליו החליטו הורי לשלוח אותי בגלל עבודתם. אני נשען על הקיר ומביט בילדים משחקים בדגמי מכוניות עשויות מתכת, עם מושבים קטנים והגה חורק שיכול להסתובב בלי סוף לשני הכיוונים. סביב נדנדות בצורת סוס ומטוס וארגז חול, ואני מביט בילדים ובוכה, מחכה לרגע בו הורי יבואו לקחת אותי ולא מצליח להבין כיצד זה שלא כל הילדים

עומדים כמוני בגבם אל הקיר ובוכים עד שההורים יבואו לקחת אותם. אני שקוע בצער ובאי-היכולת להבין את שאר הילדים ולאט לאט אני מגלה כי הגננת עומדת לידי, מסתכלת לכיוון ההפוך. לוקח לי זמן להבין שהיא מדברת עלי כשהיא אומרת, "הוא תמיד כך, לא משחק, לא רוצה לשמוע סיפורים, לא מדבר עם יתר הילדים," ואני מביט לאחור ומגלה שהיא מדברת עם אבא שלי, שעומד בכלל מחוץ לגן, מהצד השני של גדר הלבנים המחסופסות, ממש מאחורי. אני מסתובב ורואה אותו, והוא מחייך אלי, סותר את שערי, ומיד מנופף בממחטת הברד האפורה שכל ילדי הגן חייבים לשאת עמם. "שכחת את הממחטה," הוא אומר ומחייך אלי. פעם הזיכרון הזה היה ממלא אותי אושר, עד שכתבתי אותו באוטוביוגרפיה של אחד הלקוחות הראשונים שלי, ומאז האושר של הזיכרון הזה דהה כלא היה, ונותרו ממנו רק תמונות נטולות רגש.

אין לי ספק ששני האירועים האלה קרו – איני יודע איזה מהם התרחש קודם – אבל אני שב ומעלה אותם מחדש, שני זיכרונות שמלווים אותי מאז נעורי ועד היום. אין לי הרבה זיכרונות ילדות מלבדם, ואני לא מצליח להעלות זיכרונות חדשים, חוץ מאלה שנחרטו ושבים ועולים בי ללא שליטה, ממשיכים להגדיר אותי למרות מרחק השנים. הם קרו, אני לא מוכן לוותר על האפשרות שהם קרו באמת, אף שלא ברור לי כיצד זה שאני רואה את עצמי בשני זיכרונות רחוקים אלה. איך אני זוכר שאני מביט בילד הנישא על כתפי אמו ומושיט את ידיו לעבר קופסת הצבעים ולא מצליח להשיג אותה. איך ייתכן שאני רואה את הילד הבוכה, במקום להיות שם שעון בגבי אל הקיר בגן הילדים, איך זה שאני מסתכל על הילד שלבו קופץ כשהוא רואה את אבא שלי, והילד הזה כבר אינו אני.

עוד מעט, כשנתקרב לטירה, אני ודאי אריח את העצים שאינם, את העננים, את תות השדה, ואת התאנים שהייתי מלקט בקיץ עם אבא שלי, אף שזאת לא עונת התאנים ובמקום שצמחו פעם עצי

עקוב אחר שינויים

התאנה נבנו מוסכים לתיקון אגוזים. עוד מעט אני אריח את המרחק
מהחדר שלי, מהמיטה, המזרן והכרית, והריח ילך ויתחזק, ככל
שהמונית שלוקחת אותי למקום אחר בכלל תגמא את המרחק צפונה,
אל זיכרונות ילדותי.

4

"כאן זה טוב?" שאל נהג המונית, "או שאתה רוצה להיכנס עד השער?"
"כאן זה מצוין," אמרתי לו כשהבנתי שכאן משמעו הכניסה לבית
החולים מאיר בכפר סבא, לשם ביקשתי ממנו להגיע.

המונית נעצרה עם הפנים צפונה, לכיוון טירה. עוד חמש דקות
נסיעה והייתי יכול להיות בבית. הבטתי ימינה, לוודא שמוניות
השירות שחיברו בין כפר סבא לטירה עדיין חונות במקום שבו עליתי
על אחת מהן בפעם האחרונה, לפני קרוב לארבע-עשרה שנים. והן אכן
חיכו באותו מקום רק שעכשיו היה שם גם שלט עם איור של מונית,
שהפך את התחנה הפיראטית לרשמית.

"מאה שבעים שקל," אמר הנהג הרוסי והזכיר לי שאין לי כסף
ישראלי.

"אני כל כך מצטער," אמרתי לו, בעודי מפשפש בארנק, מצפה לנס
שימיר את המטבע האמריקאי בישראלי, "חמישים דולר זה בסדר?"
"אפילו יותר טוב," הוא אמר כשהושטתי לו את השטר בלי לצפות
לעודף, אפילו שאני יודע שבישראל לא משאירים טיפ לנהגים.

הנהגים של מוניות השירות עישנו והמתינו שהמונית הראשונה
בתור תאסוף שבעה נוסעים ותצא לטירה. בית החולים מאיר נראה
לי גדול מכפי שזכרתי אותו כשחציתי את הכביש בכיוונו: נוספו לו
כמה מבנים חדשים ובכניסה הוצבה בקתה של מאבטח ושער מתכת
מסתובב, שמאפשר כניסת בודדים לתא הבירוק הביטחוני.

לא היה לי סיכוי להיכנס דרך השער המסתובב עם המזוודה הנגררת.

"חכה למאבטח," אמר לי במבטא ערבי צעיר שעמד מאחורי, וניסיתי לבדוק אם הוא מטירה, או אם הוא הבחין שאני מטירה, אף שפנה אלי בעברית. אנשים מטירה מזהים אחד את השני. "אני אגיד לשומר," הוא אמר והשתחל דרך השער המסתובב.

"לאן זה?" שאל השומר לפני שפתח את דלת תא הבדיקה.

"לראות את אבא שלי."

"באיזה מחלקה?" הוא שאל.

"לב."

"לב זה במגדל אשפוז."

"זה בבניין החדש?"

המאבטח לא הבין למה התכוונתי, מבחינתו הוא תמיד היה קיים, בנו אותו לפני שהוא נולד. הצבעתי על הבניין, שוודאי הוקם לפני יותר משלושה עשורים, והמאבטח הינהן.

בית חולים מאיר. בערבית שיבשנו את השם, ומעולם לא אמרנו בית חולים "מוסתשפא", אלא רק מאיר עם קמץ במ"ם. "קיבל הפניה למאיר," היינו אומרים, כי בלי הפניה מקופת החולים אתה לא יכול ללכת ישר למאיר, אלא במקרה חירום של ממש. והפניה למאיר כשהיינו קטנים היתה סיבה לגאווה, סימן לכך שבאמת יש לך בעיה רצינית. אותי הפנו פעם למאיר אחרי שחטפתי מכה ברגל. היא התנפחה והכחילה והרופא המקומי אמר לאבא שלי שחייבים צילום והחתים מכתב שהפנה אותי לבית החולים. הצילום הראה שלא היה לי שבר, ומאוד הצטערתי שלא היה ושסתם ביזבזתי את הזמן של אבא.

כשגדלתי הייתי לעתים מתלווה אליו בביקורים אצל קרובי משפחה מאושפזים. פעם זו היתה מעין חובה, ובני משפחתו של חולה

העבירו ימים בפינות המתנה של בתי חולים. הנשים היו מביאות אוכל, והגברים היו דואגים לקפה טרי במשך כל שעות היום. כשהייתי בתיכון השאירו אותי לבדי ליד מיטתו של דודי מצד אמי, שמצבו הוגדר כקשה מאוד לאחר שהיה מעורב בתאונת דרכים. לאחר ניתוח שנמשך כל הלילה מצבו השתפר, ובבוקר הוא כבר פקח את עיניו ודיבר. כל הגברים במשפחה היו חייבים לחזור לכפר ולהשתתף בהלוויית בנו, שלא שרד את התאונה. הדוד לא ידע שבנו נהרג, וכששאל, ענו לו, "אלחמדולילה, הוא בסדר." כשביקש לראות את בנו הם טענו שהוא שוכב בבית חולים בפתח תקווה, אבל שהכול טוב והוא יהיה בסדר ושמה שחשוב עכשיו זה שהדוד ידאג לבריאותו שלו. הגברים, שלא רצו להשאיר את דודי ללא השגחה, ביקשו ממני, בהיותי כבר מספיק גדול וחכם מאוד, ילד טוב, להישאר ליד מיטת דודי עד שיסיימו את טקס ההלוויה ויסדרו את סוכת האבלים. הם אמרו שהם סומכים עלי, ושסודר שהדוד ידע שאיבד את בנו כי מצבו עדיין רגיש, ויש לחכות עד שיתאושש מהניתוח ורק אז יבשרו לו המבוגרים שכבר אין לו בן בכור.

"למה הדודה שלך לא באה לבקר?" הוא שאל אותי על אשתו, מיד כשנשארו רק שנינו לבד בחדר בית החולים.

"לא יודע, דוד", עניתי לו. "היא בטח אצל הבן שלכם בפתח

תקווה."

"אם הדודה שלך לא באה אלי והיא כל הזמן שם אצלו, אז מצבו

קשה."

"לא, דוד", עניתי, "לא, היא היתה פה כשהיית בנינוח. היא הלכה

ממש לפני שהתעוררת."

"אתה ראתה אותו?" הוא שאל, ואני, שרק באותו בוקר ראיתי את

הגופה שלו, עניתי שכן, ראיתי אותו, ושהוא "בסדר גמור, חמוד, שאל

איפה אתה, ואחר כך שיחקנו במשחק הזה של נחשים וסולמות, הוא

אוהב את המשחק הזה. ניצח אותי ארבע אחת."

"כן, הוא אוהב את המשחק הזה", אמר הדוד שלי וחיך. "תדע לך, רק לך עכשיו אני מאמין ונרגע, חשבתי שהגדולים משקרים לי, הגדולים תמיד משקרים."
"לא, דוד", עניתי לו, "אני בחיים לא משקר", ונשבעתי באלוהים.

גררתי את התיק בעדינות, כדי שגלגליו לא ירעישו יתר על המידה באולם הכניסה של האגף החדש במאיר.

השעה בארץ היתה שבע, זאת אומרת שאחת-עשרה בצהריים עכשיו באילינוי. יום ראשון והילדים שלי צריכים להיות בבית. אני חייב לוודא שהילדים בסדר, כי אשתי יכולה פתאום להחליט שהיא יוצאת איתם ביום ראשון. אני מקווה שלא יצאה, שהיא מבינה שאני דואג, שהמצב רגיש ושהיא לא צריכה לסכן את הילדים. איך לעזאזל לצאת לספרייה זה לסכן את הילדים? שמעתי אותה בראשי מתווכחת איתי. רק שלא ירד היום שלג, הרי לה אין בעיה לנהוג עם הילדים גם כשיורד שלג. היא לא יודעת מה זה קרח שחור, והיא לא מוכנה לשמוע כמה מהר אנשים מתים בגללו. כולם נוהגים, אני יכול לשמוע אותה אומרת כשאני צועד לעבר המעליות שבקומת הכניסה, מטיחה בי שאילו הדבר היה תלוי בי, הייתי משבית את המשק על כל טפטוף קל.

שבע היא השעה שבה נסגרות החנויות בקומת הכניסה לבית החולים. מוכרת צעירה בחנות מתנות החזירה לתוך החנות עגלה מתכתית שאליה קשורים בלונים הנושאים איחולי "מזל טוב" ו"רפואה שלמה". גם שערי חנות הספרים נסגרים, ורק בית הקפה שמולה, סניף של רשת גדולה, עדיין פתוח. הייתי צריך לקנות לאבא שלי מתנה, חשבתי פתאום, בכל זאת לא ראיתי אותו ארבע-עשרה שנים.

"לב?" ענתה לי אישה עיפה כבת חמישים שיצאה מהמעלית במדים ירוקים של עובדי בית חולים. שיערתי שהיא אחות, אף שאיני

סייד קשוע

יודע לזהות בעלי תפקידים לפי המדים שלהם. כשהייתי קטן הייתי בטוח שכל לובשי המדים בבית החולים הם רופאים, ולאט לאט הבנתי שגם המנקים, שלפעמים היו אומרים לנו שלום בערבית, או הבחור עם ההליכה המוזרה שדחף עגלות ריקות, כולם לובשים מדים.
"לב זה קומה ארבע."

5

אבא שלי קטן. אבא שלי חיוור. עיניו שקועות עמוק בארובותיהן. הסתכלתי על אבא שלי וניסיתי לעקוב אחרי נשימותיו, להתחקות אחר בית החזה, לאתר שאיפות ונשיפות, לזהות תנועות של ריאות שמתנפחות ומתרוקנות, של תזוזה – ולו עדינה – של הסדין הדק עם מגיני הרוך של בית חולים שכיסה את אבא שלי. כך הייתי עושה עם הילדים שלי, כך אני עדיין בודק את בני הקטן, למרות שהוא כבר כמעט בן חמש, לפני שאני עוזב את המיטה שלו מדי לילה. כשאני לא מצליח להתחקות אחר סימני נשימה, אני מקרב את האוזן שלי לפיו כשהוא ישן, עוצם את העיניים ומנסה להקשיב, ואם אני שומע דבר, אני מתקרב עוד קצת, להרגיש את משב הנשיפות החמים על הלחי הימנית שלי.

הייתי רוצה להרגיש את נשימותיו של אבי, אבל מסכת החמצן אינה מאפשרת לי לוודא בעזרת הלחי שאבא שלי עדיין בחיים.

כמה פחדתי מהרגע הזה, וכמה חשבת, מאז שאני זוכר שהתחלתי לזכור, על מותו של אבי. מכל האנשים מותו שלו הוא שהדאיג אותי, ואיכשהו באותם תסריטים שחורים שדמיינתי, זה תמיד היה הלב שלו, אף שהפחדים האלה התחילו ללוות אותי עוד בטרם אתוודע לסכנות שבסיגריות שהוא עישן.

"התקף לב", הייתי שומע אנשים אומרים בילדותי, כשדיברו על

מוות פתאומי. "התקף לב" הוא מוות ודאי. כשהייתי קטן לא ידעתי שאפשר לחיות בכלל אחרי התקף לב. "סכתה קלביה", היו אומרים, ולי זה נשמע בתור ילד כמו נפילת לב: "סקטה קלביה", ואיך אפשר לחיות אחרי שהלב נופל.

"מה קרה לי?" אבא שלי שאל בקול חלש כשהסיר את מסכת החמצן שכיסתה את פיו ואפו. "עברת התקף לב, אבא, עניתי לו בשקט, ועיניו כמו התחילו להיזכר.

זה אתה? מתי באת בכלל? הוא ניסה לחייך.

הגעתי בערב, אתה ישנת.

מה השעה?

שתיים.

בלילה?

כן.

איך אשתך ואיך הילדים?

מוסרים לך דרישת שלום.

הם בטירה?

לא. באתי לבד.

היית בבית?

עוד לא.

"אתה יכול להביא לי קצת מים?" הוא אמר בגרון ניחר, וניסה להרטיב את שפתיו עם הלשון. בקבוק של מים עמד על השידה ליד המיטה. שיחררתי את מסכת החמצן וקירבתי את הבקבוק לפיו. הוא לא היה מסוגל להרים את ראשו, ואת פיו פתח בקושי. לא ידעתי כיצד להשקותו מלבד לנסות ולשפוך מעט לתוך פיו.

"מה אתה עושה?" נזפה בי במבטא רוסי אחות שנכנסה לחדר,

"אתה מנסה להרוג אותו?"

היא משכה מגירה בגסות והוציאה מתוכה קשית פלסטיק שחורה.

"הנה, עם זה, לאט לאט, תשים לו כפה והוא ישתה לאט לאט."

עשיתי כדבריה. החזקתי את בקבוק המים מוטה בזווית הנכונה ואבא לחץ בעדינות עם שפתיו על הקשית וינק לאט. "לא", אמרתי לאחות בשקט, כשאני מנסה לשלוט בקולי פן תבלוט בו נימת הזעם שלחצה על רקותי. "מה לא?" שאלה האחות.

"אני לא מנסה להרוג את אבא שלי, גברתי." "מה?" היא אמרה בהבעה חסרת סבלנות, לא מבינה על מה אני מדבר בכלל. "כשהוא יסיים תחזיר לו את מסכת החמצן למקום, אתה יכול לעשות את זה?" "אתה הרי כבר הרגת אותי, דמיינתי את לחישתי."

אבא שלי נרדם, או שעניו נעצמו שוב ושקעו במחבואן. האם זו שינה? האם זו אותה שינה שהוא הוקיר כל כך? אותה שינה שהיה מכריז עליה בשעות הצהריים של ימי השבת ושהיה עלינו לכבד, לשמור על שקט, לא להתרוצץ בבית, לטרוק דלתות ולשחק בכדור בחצר. השינה שידענו שהפרתה עלולה להביא עלינו עונש? האם שנתו של המטושטש מתרופות דומה לזו של הישן במיטתו? האם שנתו של המתכוונן לקראתה בטקסיות, מתרחץ, מצחצח את שיניו, מטיל את מימיו ולובש את הפיג'מה, או לחלופין נותר בתחתוניו, דומה לאותה שינה כפויה? האם חלומותיהם של השוכבים בכתי החולים זהים לחלומותיהם של הישנים בביתם?

"על מה אתה חושב כשאתה נכנס למיטה?" היתה אחת השאלות הקבועות שהפנתי ללקוחות שלי. לרוב אנשים סיפרו שהם חושבים על הדברים שאמורים להיות להם חשובים באמת, הילדים, הנכדים, האישה והמדינה. זו גם היתה הכוונה בשאלה הקבועה הזאת. לא ציפיתי שיתארו דבר מלבד הדרך שבה היו רוצים להיזכר לאחר מותם. הזיכרון הכתוב מוכרח להיות יפה, ואם הרגשתי שהחומרים שסיפקו לי המרואיינים עלולים לפגוע בדרך שבה הם משתקפים בעיני קוראי סיפור חייהם, ערכתי את החלומות שלהם, מחקתי והוספתי משפטים,

ולעתים אף המצאתי לאנשים חלומות חדשים ומחשבות אחרות שילוו אותם בעת כניסתם למיטה. הכנסתי לספרי הזיכרונות של הלקוחות שלי חלומות שמעולם לא חלמו, ולרוב, כשהם עברו על החומר הכתוב שנשלח להם לאישור ולתיקון לפני ההדפסה, הם אהבו את בכואתם והשתכנעו שזו אכן היתה האמת כפי שהם חוו אותה, וזו ודאי היתה הדרך שלהם לשקוע בשינה.

אחד הלקוחות הראשונים שאת סיפורו כתבתי, סיפר לי, כי מאז שנכנס לבית אבות, דרכו להירדם היתה לנסות ולחשוב על כל הנשים שחשק בהן אי פעם. אלה הזיכרונות היפים ביותר שלו, סיפר לי, והם מסיבים לו אושר אף שמדובר בזיכרונות בלבד. מדי לילה הוא מתחיל מההתחלה, באהבות הקטנות בבית הספר היסודי ובשכונה שאיש לא ידע עליהן, כולל מושא האהבה, ומנסה כך להתקדם עם האהבות ועם השנים עד שהוא הולך לאיבוד או נרדם, מה שבא קודם. את הזיכרון הזה, שתימללתי כמנהגי מילה במילה מטייפ המנהלים שלי, סימנתי ומחקתי. לא הכנסתי אותו לספר הזיכרונות שלו, שהיה רצוף תיאורי גבורה מהקרבות שבהם השתתף, אף שהוא היה הסיפור היחיד שסיפר לי שנותר בזיכרוני.

6

על מה אני חושב לפני שאני נרדם?

פעם, כשהתקשיתי להירדם, דמיינתי את עצמי כחייל, למרות שמעולם לא הייתי בצבא ואפילו לא החזקתי נשק שאינו צעצוע. היו לי מדים ירוקים, אבל לא ידעתי בשורות מי אני נלחם. באותם משחקי מלחמה מדומיינים שלפני השינה תמיד הייתי בעמדת הגנה, דמיינתי את עצמי מגן על הבית. המלחמה לעולם התרחשה ליד הבית, לא הרחק מהמיטה שבה שכבתי לישון. בעצם שכבתי בתוך שוחה, מכוסה בוך, מנסה לבלום מתקפה של אויב חסר פנים, חסר שם, מצמיד רימונים קטנים לטנקים ענקיים, מתרוצץ ממחבוא למחבוא בשכונה שהכרתי היטב, מגייס לטובתי את בקיאותי המושלמת בשדה הקרב. הפגזים שורקים לי ליד האוזן אבל אינם פוגעים בי, וכל ירייה שלי היא פגיעה ודאית.

כשהייתי ילד הגנתי על הבית בטירה, כשהפכתי לאבא הגנתי על הבית בירושלים, וכשעברתי לאילינוי לא הצלחתי להגן על שום דבר. לא ידעתי איפה להתחבא, מאיפה תפרוץ המתקפה, ומאיזה כיוון באים האויבים.

הניסיונות להירדם בעודי מדמיין את עצמי כחייל שנלחם על בית ישן לא צלחו. משחקי המלחמה יכלו להתרחש רק בקרבת הבית שבו ניסיתי לישון. פעם הייתי מנצח בכל קרב, או לפחות נרדם בעודי נלחם, בלי שהאויב חדר לבית, ומאז המעבר

לאילינוי אני נכנע עוד בטרם יתחיל הקרב, כניעה ארוכה לנדודי שינה.

אמי, אחי הגדול ואשתו, שראיתי בפעם הראשונה, ישבו על ספסל בחדר המתנה קטן ליד חדרו של אבי בבית החולים. עיניה של אמא היו נפוחות מבכי, והיא בכתה עוד יותר כשראתה אותי. "למה לא אמרת שאתה מגיע?" היא שאלה, ולא ידעה אם מותר לה לחבק אותי.

"מה אתה עושה כאן?" שאל אחי הגדול, "למה באת?"

"תפסיק, ציונותה עליו אמי, "לא עכשיו, לא בבית החולים. הוא

אחיר, תפסיק."

"ריחרכת מוות ובאת לקחת את מה שנותר?" אמר אחי, ואמא

בכתה והתחננה בשם אללה שזה לא הזמן, ושנחנו אחים. "די,"

ביקשה גם אשתו של אחי ואחזה בידו, "אתה רוצה לעשות כושות

בבית החולים?"

"לך הביתה," אמא שלי ביקשה ממנו, ופנתה לאשתו, "בבקשה

קחי את בעלך מכאן."

"כוא נלך," אמרה אשתו, מושכת בידו, "כוא נלך הביתה."

אמא שלי ליוותה אותי לחדר במחלקה לטיפול נמרץ שבה שכב הגוף המצומק של אבא שלי, מחובר למסכות ולחוטים, כשמכונה מתכתית מלבנית מנפחת ומרוקנת את ריאותיו בקצב שנקבע בלחיצת כפתור. לא ידעתי אם מותר לי להתקרב אליו, לגעת בו, לחבקו או להחזיק את ידו, כפי שראיתי בסרטים. בסוף נגעתי בה בעדינות ולא היתה תגובה.

אמא סיפרה לי הרבה פרטים רפואיים שלא הבנתי עד תום. הצלחתי להבין שהוא הגיע לבית החולים בגלל חולשה, הקאות וכאבי גב עזים. שבהתחלה בכלל לא ידעו מה עובר עליו והשאירו אותו להשגחה ולביצוע בדיקות לכמה ימים שבמהלכם מצבו הלך והחמיר, ושכבוקר של יום הגעתי הוא נתקף כאבים עזים בחזה. בדיקת אֶק־ג הראתה

שהוא סובל מהתקף לב חריף, והוא הוכנס לחדר ניתוח ועבר צנתור בשני עורקים, או ורידים, אני לא בטוח. אמא שלי סיפרה שבינתיים גם החלו להגיע תוצאות הבדיקות שנערכו לפני התקף הלב, והראו כי לאבא יש סרטן ריאות במצב מתקדם שכבר התפשט לעצמות ולכבד.

איך אשתך? ואיך הילדים? הבנתי שיש לך שניים?

שלושה. בת ושני ילדים. הם בסדר, מוסרים דרישת שלום.

איך מצאת אותנו?

"שאלתי במודיעין, " אמרתי לה, אף שידעתי שהתכוונה לשאול מי

סיפר לך, איך ידעת? עם מי אתה בכלל נמצא בקשר?

לא סיפרתי לה שזה היה בהודעה הקצרה מאבא שלי, יומיים לפני כן, דרך הסקיפ, מיד לאחר שאישרתי את בקשת החברות שלו. הוא לא כתב דבר מלבד "אני בבית חולים", אבל אני ידעתי מיד שזה הלב. אמי הפצירה בי לחזור הביתה, להתקלח, לאכול ולנוח אחרי הנסיעה המפרכת, אבל אני התעקשתי להישאר ליד מיטת אבי. הרי לשם כך באתי לכאן, לשם כך ביקשתי רשות מאשתי לקנות כרטיס טיסה חזרה ארצה, הסברתי לה שהמצב קשה ואפילו שיקרתי ואמרתי לה שדיברתי עם הרופא המטפל של אבא בבית החולים שאמר שאילו הוא היה במקומי הוא היה חוזר הביתה באופן מיידי. היא הסכימה. היא היתה מסכימה גם אלמלא הייתי משקר, אישרה לי לקנות את הכרטיס שחרג לא רק ממסגרת התקציב שלנו אלא גם מההסכמים הלא כתובים שנחתמו בינינו בשתיקות ממושכות לאורך השנים.

באתי כל הדרך רק כדי להיות לידו, כמעט התחננתי בפני אמי, אף

שידעתי שהיא לא בטוחה שכדאי להשאיר אותי לצד אבא שלי.

"הגוף שלי עדיין מתפקד לפי שעון אמריקה, " אמרתי לה כי רציתי

שהיא תעזוב אותי כבר לבד עם אבא שלי. "מחר, מחר בבוקר אני אסע

הביתה, " הבטחתי בתקווה שאעמוד בהבטחתי.

7

את מצבו של אבי מכנים הרופאים קריטי אך יציב. הצלחתי להבין מהסבריה של אמא שאחרי הצנתור, הריאות של אבא הוצפו בנוזלים, והוא לא היה יכול לנשום. חיברו אותו למכונת הנשמה וניקזו את הנוזלים מריאותיו. אחרי כמה שעות שבמהלכן הם חשבו שהם מאבדים אותו, הרופאים ניתקו אותו ממכונת ההנשמה והשאירו אותו עם מסכת חמצן בלבד. אמא אמרה שחשוב מאוד שאעקוב אחרי מד הסטורציה, והראתה לי על המסך את המספר באחוזים. אם זה יורד מתחת לשמונים תקרא מיד לאחות, זה צריך להיות מאה, אבל גם תשעים זה בסדר במצבו. עוד דבר שהייתי צריך לדאוג לו הוא שקית השתן הכמעט ריקה, התלויה למרגלות המיטה. "כשהוא יתחיל להפריש", אמרה אמי, שטענה כי דיברה שעה ארוכה עם אחד הקרדיולוגים מטירה שעובד במאיר, "נדע שהמצב הולך ומשתפר. קרדיולוג מצוין, מחמוד, אתה מכיר אותו? הוא היה בשכבה שלך, אולי שנה מתחתך. הוא עזר לנו מאוד היום. אם הוא יגיע במקרה, תתנהג יפה ותכיר טובה, למרות שרופאים בכירים לא עובדים משמרות לילה."

הסתכלתי על אחוזי הסטורציה שאיני מבין את משמעותם. לפעמים הם עלו עד תשעים ושניים ולפעמים הם ירדו לשמונים וחמישה אחוז. המוניטור, שייצג את מצבו של אבא שלי בגרפים מרצדים, מספרים

ואורות מהבהבים, התחיל לצפצף, ואחות נכנסה לחדר, השתיקה את הצפצופים בלחיצת כפתור, ואחר כך הנמיכה את עוצמת הקול של המכשיר עד כדי השתקה. לולא היתה משתיקה אותו הוא היה ודאי מצפצף גם עכשיו, משום שנורה אדומה היבהבה ללא הפסקה. לא שאלתי את האחות לפשר הצפצוף וההשתקה, הם הרי יודעים את מלאכתם.

חזרתי לכורסה המוצבת למרגלות החלון הגדול, שנמתח לכל אורך החדר בטיפול נמרץ לב ומשקיף אל אתר בנייה של בניין מגורים רב־קומות. אצל הילדים עכשיו שש בערב. בבית החולים יש חיבור ציבורי לאינטרנט לרווחת החולים ומבקריהם, ואין צורך בסיסמה. אשתי השיבה לי מקודם שהכול בסדר והוסיפה "תמסור איחולי החלמה מהירה". הבן הקטן שלי בטח במקלחת עכשיו, ואני אשלח לו הודעה מאוחר יותר, אחרי שהוא ילכש את הפיג'מה של אחד מגיבורי־העל ויתכונן להיכנס למיטה. בדרך כלל אני נמצא שם עד שהוא נרדם. אולי אני אפילו אדבר איתו יותר מאוחר, אם הרשת חזקה דיה אוכל לשוחח עם הבנים בוויבר או בווטסאפ לפני שהם ייכנסו לישון. הילדה שלי תישאר ערה עד שעה מאוחרת יותר, אבל היא ודאי לא תרצה לדבר איתי. היא כבר בת שלוש־עשרה. אפליקציית מזג האוויר הראתה עשר מעלות פרנהייט באילינוי, וחמישים בכפר סבא. בלחיצת כפתור החלפתי בין הסולמות, כאן מתאים יותר צלזיוס. באילינוי לא צפוי שלג מחר, ובכפר סבא ייתכן גשם קל.

מדי שעה האחות נכנסה לחדר, ובכל פעם שהיא נכנסה עמדתי, אך נשארתי צמוד לכורסת המבקרים. היא הסתכלה על אבא שלי, על המכשירים השונים, בחנה את כמות השתן בשקית עם קווי המדידה שנתלתה למרגלות המיטה ורשמה פרטים ברפים שהודקו ללוח כתיבה שנתלה על הסורגים הקדמיים של מיטת בית החולים. "אתה יכול להכין לעצמך משהו לשתות אם אתה רוצה," הפתיעה

אותי כשפנתה אלי, קרוב לחמש לפנות בוקר. "יש שם מטבחון עם תה וקפה, יש גם לחם, קוטג' ושוקולד במקרר." "תודה רבה," עניתי לה בנימה מתנצלת, נוכח התקרית הקודמת כשניסיתי להשקות את אבא שלי. "רק הגעת?" היא שאלה והחווה בראשה אל המזוודה הקטנה שהשכבתי בפנית חדר הטיפול נמרץ. "הגעתי בערב," עניתי, והיא נדה בראשה פעם אחת ועזבה את החדר.

כבר שנתיים שלא שתיתי קפה שחור משקית "קפה טורקי". זה היה הקפה ששתיתי בבקרים בירושלים: שתי כפיות קפה שחור, חצי כוס מים ומעט חלב, בלי סוכר. בהמשך היום הייתי שותה את אותו קפה אך בלי החלב. זה היה הקפה שנהגתי להכין במטבחון של מערכת העיתון, כמעט מדי שעה.

לא מצאתי כוסות קלקר במטבחון של המחלקה, ולא רציתי להטריח את האחיות. לקחתי שתי כוסות פלסטיק ממתקן המים והשחלתי את האחת לתוך השנייה, כדי שלא יתקמטו מהמים החמים. בארצות הברית אין כוסות כאלה, דקות מדי, שקופות מדי, קטנות מדי, שצריך להחזיק אותן בעדינות אחרת יימעכו. את הקפה השחור תמיד הכנתי עם מים רותחים מקומקום אך לא ידעתי עד כמה המים במתקן האוטומטי יהיו חמים. העמסתי את כפית הפלסטיק הקטנה במנה גדושה של קפה שחור, וחזרתי שוב על הפעולה. משכתי מטה את ידיית הפלסטיק האדומה של המים החמים, והאדים שפיזרו הבטיחו טמפרטורה הגונה להכנת קפה שחור. בחשתי את תכולת הכוס במהירות קבועה בכיוון מחוגי השעון, ועם סיום הפעולה, בעוד הנזול ממשיך להתערבל הקשתי פעמיים עם כפית הפלסטיק שהטייתי מעט, כך שתפגע אלכסונית בדופנות כוס הקפה. אחר כך צריך לחכות שהגרירים ישקעו במלואם בתחתית הכוס. אם גרירים, ולו בודדים,

ממשיכים לצוף, סימן שפעולת ההכנה נכשלה. זרקתי את הכפית לפח, והחזקתי את החלק העליון של הכוס בין שתי אצבעות, נזהר שלא להיכוות. צעדתי לאט, נזהר עם הקפה, לחדר שבו שכב אבא שלי, כדי לוודא שלא התעורר בטרם אטוש אותו לטובת קפה וסיגריה.

רחבת החנויות בקומת הקרקע היתה ריקה. בחור ערבי צעיר, שלא לבש מדים של עובדי בית חולים, דחף לאט מכונה גדולה לשטיפת רצפה, ולמרות זמזום המכונה יכולתי לשמוע אותו שר עם הזמר, שקולו בקע ממכשיר טלפון נייד שאותו הציב הפועל על המכונה. לא הכרתי את השיר, הוא היה חדש מדי, כנראה, וזמזום המכונה מנע ממני לזהות את הזמר לפי קולו.

המחשבה שלא שמעתי שיר אחד בערבית מאז שעזבתי הטרידה אותי, כאילו שכחתי שאני אוהב מוזיקה ערבית, אם לא החדשה אז בוודאי את זו הקלאסית ששמעתי בבית הורי, ושאהבתי בילדותי, תיעבתי בנעורי ושכחתי להתרגש ממנה בבגרותי. ודאי יש כבר שפע של זמרים חדשים ומפורסמים שהצעירים מכירים ואני בכלל לא מכיר, ולו בשביל לשנוא. והילדים שלי? הם מכירים בכלל זמר ערבי כלשהו? הם יכולים לזהות את אום כולתום או את עבד אלחלים? אני אהיה חייב להשמיע להם. כשאחזור אני אקפיד להשמיע להם מוזיקה ערבית, אחרת תיאטם להם האוון לצליל המזרחי, ללא תקנה. פעם היינו שומעים מוזיקה בבית, ביחד, ברדיו או בטייפ, והיום? איפה אני אשמיע מוזיקה לילדי? רק במכונית, בזמן נסיעה, אני יכול להכריח את כולם לשמוע את השירים שאני בוחר. אצטרך לצרוב להם דיסקים. אתחיל עם פיירוז, אבא שלי כל כך אהב את פיירוז, עם שירי הילדים, או עם השיר על ירושלים, הילדים חייבים להכיר אותו, הם מוכרחים להכיר.

חמקתי מפועל הניקיון בחולצה החומה, וקיוויתי שהוא לא ראה אותי. אסור לדרוך על הרצפה בזמן ששוטפים, צריך להמתין עד

שהמים מתייבשים לחלוטין, ואז לנגב את הרגליים טוב טוב בשטיח או בסמרטוט לפני שנכנסים הביתה, אחרת אמא כועסת. האוויר של שעת לפנות בוקר היה צונן, והצטערתי שלא לקחתי את המעיל. לפעמים נדמה לי שבשעות האלה תמיד קר, ללא קשר לעונות השנה ולארץ המגורים.

התיישבתי על ספסל עץ בחצר שמפרידה בין האגף החדש לישן של בית החולים מאיר וקירבתי לאט את כוס הפלסטיק לשפתי החשוקות, מטה אותה בעדינות כך שהנוזל ייגע-לא-ייגע בשפתיים, שארגיש את מידת החום. כשנוכחתי שהקפה לא ישרוף לי את הלשון, נשפתי לתוך הכוס, כיווצתי את השפתיים ושאבתי מעט מהנוזל החם. הטעם הכל כך מוכר כמו סיחרר אותי לרגע, ולא יכולתי לפענח את התחושה שהעביר בי טעמו, בליל זיכרונות, שלא זיהיתי אם הם נעימים או אכזריים. גל של צמרמורת הרעיד את גופי. הנחתי את כוס הקפה על רצפת האספלט והשחלתי את כף ידי הימנית מתחת לסוודר, להרגיש את השיער המסומר על זרועי השמאלית. הדלקתי סיגריה, לקחתי שאיפה ארוכה והחזקתי את העשן בריאותי לפני ששיחררתי נשיפה ארוכה באותה מידה. אורות מהבהבים של אמבולנס אילם פילחו את אוויר הבוקר, מוט השער התרומם, והאמבולנס מיהר אל הכניסה של הבניין הישן. חדר המיון עדיין באותו מקום. שום דבר בהול לא אירע, על פי התנהלותם הרגועה של אנשי הצוות שהורידו מהאמבולנס אלונקה וגילגלו אותה פנימה. לא יכולתי לראות מי שוכב בה, אך הבחנתי שמלבד הפרמדיקים במדים ירדה מהאמבולנס אישה צעירה לבושה בטרנינג, גבה מקומר וידיה שלובות וצמודות בחוזקה אל חזה. כשהמולה בפתח חדר המיון שככה שמעתי לחשושים מאחורי וסובבתי את ראשי. בחור צעיר עמד בכניסה לחדר מדרגות אפל כמסתתר, מדי פעם מוציא את הראש לוודא שהוא במקום בטוח, כשהוא לוחש לתוך הטלפון מילים לא ברורות בערבית ועל פניו מתוח חיוך רחב. הספקתי לראות שהוא לבש חולצה חומה כמו שלבש פועל

הניקיון שדחף את העגלה והסקתי שמדובר בעובד קבלן. דמיינתי את פועל הניקיון הצעיר לוחש בטלפון לאהובתו, שהתעוררה לפנות בוקר ואולי לא נרדמה בכלל, אותה לוחשת לו בחזרה מתוך המיטה כדי שאיש לא ישמע, ואולי היא בכלל שותקת, הרי מה הסיכוי שיהיה לה חדר משלה, ולא כזה שהיא חולקת עם אחיותיה ובני משפחתה. דמיינתי אותה מנסה לשמור על שקט, מחייכת, אולי מכוסה בשמיכה, מקשיבה לצעיר בחולצה החומה ולבה פועם חשש ותקווה. כמה קינאתי בשני עובדי הקבלן, שוודאי יסיימו את המשמרות שלהם וישובו אל בתיהם, הבתים שבהם נולדו, ושלעולם לא יתבלבלו בעשותם את דרכם בחזרה. קינאתי באיש שאין לו ספק היכן יקים את ביתו, היכן יגדלו ילדיו ואיפה ייטמן לאחר מותו.

הקנאה התחלפה במהירות בכאב על מה שעוללתי לפלסטיין, כאב שניסיתי לדכא עם לגימה גדולה של קפה ועוד שאיפה מהסיגריה. אוי טירה טירה, אני אהיה מוכרח לחזור, אני אהיה מוכרח לתקן את מה שהרסתי. אני אכרע בלב הכפר, ואבקש מחילה מהעוברים והשבים, אלה שמכירים את הסיפור ואלה שמעולם לא שמעו עלי. "רק רציתי לאחל לילה טוב," כתבתי לאשתי בהודעה, בלי לצפות לתשובה.

עוד מעט אמא שלי תחזור לבית החולים. עוד מעט היא תבוא להחליף אותי ואני אחזור הביתה, אכנס לישון באותה מיטת ילדות, מתחת לאותו חלון שמולו הצבתי את הכרית, כך שאוכל לבהות בו עד שלא אוכל יותר לפקוח את עיני, מוכן לגרוע מכול, אוזני קשובות לכל רחש, לכל תנועה.

תמיד הייתי האחרון מבין שלושת אחי, שותפי לחדר, לעצום עיניים. לא הבנתי כיצד הם יכולים להירדם כך כשסיפורים על רוחות רפאים ושדים שיכולים ללבוש כל צורה הסתובבו בכפר. הם לא שמעו את אותם הסיפורים שאני שמעתי מהשכנים? על השד שפעם מופיע

בצורת ילדה קטנה, ופעם בצורת חתול? כיצד הם יכולים להירדם, במיוחד באותם לילות קיץ חמים, שבהם לא היתה ברירה אלא להשאיר את החלון פתוח? אנשים שכחו שלא היו מזגנים בכלל, לפחות לא בטירה. לילות הקיץ היו חמים, אבל זה היה חום נסבל אם בחדר היו פתחים בכיוונים הנכונים שאיפשרו זרימת אוויר. האמריקאים לא פותחים חלונות בכלל, לא בקיץ החם, ולא בחורף הקפוא. גם לא בסתיו ובאביב. ואני, כמוהם, למדתי להסתגר בבית ולכוון את המזגן לטמפרטורה הנכונה.

עוד מעט אגיע הביתה, והחלונות ודאי יהיו סגורים, משום שחורף. ולילות החורף של טירה זכורים לי כקרים במיוחד. המגע עם המזרן היה כואב, וצריך היה לקחת אוויר ולהתכסות בשמיכה עד שהמיטה תתחמם מעט. עוד מעט אני אגיע לשם ואוכל לחוש את מגע המזרן ושמיכת הצמר, אעצום עיניים ואחזור להיות החייל הכי מסור שהייתי אי פעם, חייל שמכיר את כל המחבואים הטובים ששום אויב זר לא ימצא.

ב

1

עברו חודשיים מאז הטיסה ההיא לארץ. כבר אמצע מרס והטמפרטורות עדיין קרובות לאפס פרנהייט.

אני מחבר את האוזניות לפתח המיועד להן בטייפ המנהלים, למרות שאני לבד ואיש לא יכול לשמוע. לוחץ על כפתור ההפעלה, וגלגל הפלסטיק הלבן מתחיל להסתובב עם כיוון השעון ולהריץ את סרט ההקלטה. שקט – ואז אני שומע את קולי.

”הזיכרון הראשון שלך?”

אחר כך נשמעים רעשים מתכתיים, שנרשמו על סרט ההקלטה כשניסיתי לכוון את המכשיר כך שהמיקרופון יהיה בזווית הנכונה, מעל אותו מדף מתקפל בשידת בית החולים מאיר, שנשלף והופך לדלפק הסעדה שעליו מונחות הארוחות המחולקות במגשי פלסטיק לחדרי החולים.

”לא הבאתי אותך מאמריקה בשביל לדבר על הזיכרון הראשון

שלי.”

קולו של אבי מהדהד באוזני ורעד בלתי נשלט עולה מאצבעות רגלי, תחושה חרשה שלא הכרתי. גל שהציף את כל גופי והתנפץ בעיני ובגרונתי. עצרתי את הטייפ מיד ובכיתי בפעם הראשונה. בכי אחר, זר, שלא זיהיתי. נהי שניסיתי להחריש עם כרית שמיהרתי לקחת מהמיטה ולהטביע בה את עצמי. הילדים, אני מוכרח לברוק את שלום הילדים, אני אתקשר לפלסטין, למרות שהשעה כבר אחרי

חצות. היא ודאי ישנה, לא נורא, אני אעיר אותה, היא חייבת להבין. אני אגיד לה שאני רק רוצה שהיא תברוק שהילדים נושמים. או שלא אעיר אותה, פשוט אסע לשם. אקח אוטובוס, ואסע הביתה לראות את הילדים שלי, לוודא שהם בסדר, שהם בחיים. אף אחד לא ירגיש. כולם ימשיכו לישון. אבל אין אוטובוסים בשעה כזו. אני אצעד, זה לא ייקח לי יותר מרבע שעה, אולי עשרים דקות. קפוא בחוץ. אני אלבש את הבגדים התחתונים התרמיים, ואכסה את עצמי במעיל, צעיף וכובע צמר ואצעד לילדים שלי. קודם כול אני חייב להשתלט על הבכי הזה, אני מנסה להסדיר את נשימתי ולהתגבר על הסערה שתפסה אותי לא מוכן, מנפצת את החלונות שלא הספקתי לאטום עם קרשים. היא ודאי תבין, אשתי, אני חייב להתקשר אליה.

חייגתי את המספר הראשון מתוך השניים שברשימת המועדפים וניתקתי מיד. היא ודאי ישנה, ומחר יש לה יום ארוך כרגיל. אולי בכל זאת אני אלך הביתה ברגל, אני חושב לפני שאני מנסה הודעת טקסט למספר השני ברשימת המועדפים. "את ערה?" אני כותב לילדה שלי בעברית, שלא תשכח את השפה היחידה שידעה לקרוא בארץ, יודע שזו שאלה נוראית. והיא עונה מיד באנגלית, "כן, מה קרה?" צילצלתי מיד, והילדה שלי ענתה. "את בסדר?" שאלתי בערבית, שאותה היא מבינה רק במבטא פלאחי פלסטיני שאותו דיברנו בבית.

"כן, היא ענתה בעברית ואחר באנגלית: "אני בסדר."

"האחים שלך בסדר? אמא שלך בסדר?"

"קרה משהו?"

"לא, כלום. סתם," אמרתי לה, למרות שרציתי להגיד לה שיש לה סבא, שיש לי אבא ואמא וכפר ומשפחה. "מצטער, אני כותב קצת ופתאום, סתם, תעשי טובה בבקשה, אני רוצה שתכנסי לחדר של האחים שלך ותברקי שהם בסדר, לפעמים כשאני כותב אני נכנס לסיוטים."

"הם בסדר, אני לא נכנסת לשום חדר."

"בבקשה, אחרת אני חייב לבוא בעצמי," אמרתי לילדה שלי, כן, הילדה שלי, וביקשתי ממנה להישאר על הקו כשהיא נכנסת לחדר של הבנים.

"הם ישנים," היא לחשה.

"את יכולה בבקשה לקרב את הטלפון לפה של אחיך הקטן, כאילו

שהוא מדבר איתי."

עצרתי את נשימתי, מאמץ את אוזני להקשיב לנשימותיו של בני

הקטן, ולא שמעתי דבר.

"טוב," אמרה הילדה שלי, "הוא מתחיל להתעורר, אז אולי

מספיק."

"הוא זז?"

"כן!" היא צעקה בלחש, "אני חייבת לחזור לחדר שלי. ביי." היא

ניתקה.

הם בסדר, הקטן הוא שמדאיג אותי, זה תמיד הילד הקטן שמעורר

את החרדות הגדולות ביותר, והילדה שלי אמרה שהוא זז, שהוא

כמעט התעורר, אז הוא בסדר.

יצאתי לעשן במרפסת המטבח, הפעם בלי כפפות, בידיים חשופות,

בתקווה שהקור יחזיר אותי לאילינוי, ויעשה סדר בקצב נשימותי.

מעכתי את הסיגריה בדלי המים הקפואים, חזרתי לשולחן הכתיבה

ופתחתי קובץ חדש: "אבא תמליל".

2

לפני שבאנו לכאן, בירושלים, התעוררתי מוקדם, תמיד לפני אשתי והילדים. אהבתי את שעות השקט שהביאו עמם הבקרים. באילינוי המצב השתנה, וייחלתי לישון קצת יותר, לא להתעורר כמנהגי לפני השעה חמש בלי קשר לשעה שבה נעצמו עיני ושקעתי בשינה.

הבקרים החורפיים קפואים וחשוכים. אני מנסה להישאר במיטה עוד זמן מה, בתקווה שבינתיים יעלה האור, מנסה לחשוב על הספר שאני צריך לכתוב, על דמותי שלי, אך מהר מאוד מחשבות רעות משתלטות עלי ומאלצות אותי לקום מהמיטה ולהתחיל בטקסים הקבועים של הבקרים, ריטואלים שירחיקו את השדים.

הקפה הוא ההתעסקות הראשונה שלי. לקח לי כמה חודשים טובים להתרגל לרעיון ולטעם של הקפה האמריקאי, הנמכר כאבקה במכלים עגולים מפלסטיק ומבושל בכלים חשמליים, קפה שעד שעברנו לכאן ראיתי רק בסדרות ובסרטים. פילטר לבן, ארבע כפות גרושות של אבקת קפה, ארבע כוסות מים בפתח המיועד לכך, הקנקן השקוף מונח על הבסיס העגול שמסמן את גבולותיו – ואז לחיצה על כפתור ההפעלה. רק אחר כך אני הולך להשתין. גם אם השלפוחית לוחצת, אני לעולם אפעיל את מכונת הקפה לפני שאני נכנס לשירותים. עשר דקות יעברו עד שארבע כוסות המים יטפטפו בצורת קפה לתוך הקנקן השקוף, ועלי להרוויח כמה שיותר זמן.

החלתי לאהוב את הקפה האמריקאי. את שתי הכוסות הראשונות

אני שותה עם חלב, מתוך אמונה שחלב מסייע לפעולת המעיים. אחרי הביקור בשירותים אני לובש את המעיל החורפי, עם שתי השכבות – התחתונה בעלת איטום תרמי והעליונה משמשת מעין מעיל רוח וגשם, שכבות שמתחברות זו לזו ברוכסן וניתנות להפרדה. קנינו את המעילים האלה ביחד, לכל המשפחה, בתחילת הסתיו לפני יותר משנתיים, כשהבנו שבלי מעילי חורף מיוחדים אדם יכול לקפוא כאן למוות בתוך עשר דקות. בארץ אין צורך במעילים כאלה, גם לא בירושלים, שנחשבת לקרה במיוחד.

לפני רכישת המעיל אני גורב גרבי ספורט עבים ואחר כך נועל את המגפיים האטומים למים, שגם אותם קנינו כאן, כורך צעיף צמר סביב הצוואר וחובש כובע גרב. את יד שמאל אני משחיל לכפפה, ואת יד ימין אני משאיר חשופה, ובה אני מוזג את הקפה לתוך הכוס, מוסיף מעט חלב כדי שהקפה לא יתקרר מדי. אסור לעשן בפנים, למעשה אסור לעשן בכל שטח הקמפוס, כולל במעונות של סטודנטים לתארים מתקדמים, ובמבנים המיועדים לבני משפחותיהם של אנשי סגל ואנשי אקדמיה שמגיעים לתקופות קצובות לשם מחקר או שנת שבתון.

בשבועות הראשונים שלאחר הגעתנו, הייתי צועד אל אחד הרחובות הצדדיים עם כוס הקפה ביד האחת והסיגריה בשנייה, אך כשמזג האוויר התקרר התחלתי לעשן ביציאה שמובילה מהמטבח אל מדרגות החירום. את כוס הקפה אני מחזיק ביד שמאל ואת הסיגריה בין האצבע והאמה החשופות של יד ימין. ניסיתי לעשן עם כפפה – אבל ללא הצלחה.

אני מעשן במהירות, שלוש דקות לסיגריה בחורף, לכל היותר, אחרת אאבד את התחושה באצבעות. לוגם מהקפה ולוקח שאיפות גדולות. אחר כך אני מועך את הסיגריות בדלי של מים קפואים, נהנה מקול התסיסה שיוצר מגע הסיגריה הבוערת בקרח.

3

לכל מי ששואל אותי "מה אתה עושה באילינוי?" אני אומר שאני כותב ספר, אף שמאז שהגענו לכאן לא כתבתי מילה. למען האמת נשאלתי רק פעמים ספורות על מעשי בעיירה האוניברסיטאית, לרוב באירועים חברתיים של המחלקה שבה עובדת אשתי, אירועים שאליהם הוזמנו בני הזוג או המשפחות, והיא, שסיפרה למכריה שהיא נשואה, היתה מוכרחה לבקש ממני להתלוות אליה, יודעת היטב שלא אפספס הזדמנות להרגיש זוגיות.

"אז אתה סופר?"

אני משקר, כי אין לי משהו יותר טוב לספר. אמנם כתבתי שלושים ספרים, אבל רק כמי שנשכר לכתוב סיפורי חיים של אחרים. מלבד סיפור קצר בן פחות מעמוד שהתפרסם בעיתון הסטודנטים של האוניברסיטה העברית לפני יותר מחמש־עשרה שנה, לא פירסמתי דבר שעליו הייתי חתום בשמי, ואפילו אז עיוות עורך העיתון את שמי הפרטי והוסיף לו ע' במקום שלא היה צריך.

לפעמים אני חושב על הספר שלי, זה שהבטחתי כי לעולם לא אכתוב, ומדמיין את גיבור הספר בדירת חדר מרוהטת במעונות של אוניברסיטת אילינוי.

כאן סופרים רק את חדרי השינה כשמציינים את מספר החדרים בדירה. בארץ סופרים גם את חדר המגורים. הוא גר לבד, הגיבור,

בדירת סטודנטים נשואים. יש לו בדירה חדר שינה קטן ובמרכזו מיטה זוגית בגודל קווין סייז המונחת על ארגז בגודל מתאים, ללא משענת ראש. לאורך הקיר יש לו ארון אמריקאי שהוא למעשה דלת אקורדיון שתוחמת רווח בן פחות מחצי מטר מהקיר, ארון חסר מדפים שרצפתו היא השטיח של חדר השינה ובין דופןותיו תלוי מוט בגובה עיניו של הגיבור, מאה שבעים וחמישה סנטימטרים.

בדירתו יש גם חדר מגורים, עם ספת שלושה מושבים, טלוויזיה ישנה עם כבלים, ושולחן עבודה ישן מעץ עבה. באותו חלל פתוח יש גם מטבח קטן עם מקרר, תנור המחובר לכיריים חשמליים, מיקרוגל ומכונת קפה. הכול היה בדירה כשנכנסתי אליה, לא קניתי רהיטים חדשים, מלבד מגירות הפלסטיק שרכשתי באחד המרכולים הענקיים, מעין מגירות אחסון שקופות שנקנות כיחידות נפרדות וניתנות להרכבה בצורות שונות, כמו קוביות לגו. אפשר למלא בהן ירקות, כלים או משחקי ילדים. את שתי המגירות הרכבתי אחת מעל השנייה והנחתי בארון הקיר שבחדר השינה. בתחונה אני מאחסן את הגרביים ובעליונה את התחתונים.

שם אני מתעורר כמעט בכל בוקר. שם אני שותה את הקפה הראשון ומעשן. אחר כך אני מוזג לעצמי את הקפה השני, שגם אותו אני שותה עם חלב, ומעשן את הסיגריה השנייה. שתי מנות של קפאין וניקוטין שלרוב מספיקות לי על מנת שארגיש בשל נפשית להיכנס שוב לשירותים.

אני מצחצח שיניים, שוטף פנים, מתלבש וממתין לשעת היציאה מהבית. לרוב אני גולש באתרי חדשות ישראלים בעברית ובערבית ולפעמים מדליק את הטלוויזיה וצופה בלי עניין בחדשות המקומיות או בערוץ מזג האוויר. בבקרים האלה, מרגע שאני פוקח את העיניים ועד שאני עוזב את הבית, תוקפים אותי הגעגועים החזקים ביותר.

*

בשש וחצי אני יוצא אל תחנת האוטובוס הסמוכה למעונות. האוטובוס מגיע חמש דקות אחרי שש וחצי, כמעט תמיד בזמן. נדיר שהאוטובוסים כאן מאחרים. אסור לחכות בתחנה יותר מחמש דקות, בוודאי לא בחורף, אבל גם לא באמצע מרס, אחרת האוויר יתחיל לדקור את הריאות. תחנת האוטובוס שליך מעונות המשפחות היא התחנה השנייה של הקו הירוק, ולרוב אני הנוסע הראשון שעולה לאוטובוס. אני מהנהן לנהגת שאני פוגש מדי יום ולפעמים היא מהנהנת בחזרה. בתחנות שמחוץ לקמפוס עולים יותר נוסעים, לרוב פועלים שסיימו את משמרות הלילה בתחנות הדלק ובמרכזי הקניות שפתוחים עשרים וארבע שעות, או שנוסעים למשמרת הבוקר. בשעות האלה עוד אין סטודנטים באוטובוסים וגם לא תלמידים בדרכם לבתי הספר.

ברבע לשבע אני מגיע לבית. יש לי מפתח, ואני לא צריך לצלצל בדלת או לבקש אישור מאשתי כדי להיכנס. היא כבר ערה, יושבת לשולחן המטבח עם קפה בידה. פלסטין שותה קפה הפוך, לא את הקפה האמריקאי. היא סיפרה לי שפעם היתה מבשלת קפה על להבה. כשעזבה את טירה היא עברה לנס קפה, וכשהיה לנו מספיק כסף היא קנתה מכונת קפה, כמעט זהה לזו שהיא היתה מוכרחה לקנות כאן אחרי שבוע של קפה אמריקאי, מכונת אספרסו שאליה מוחדרות קפסולות בניחוחות שונים, עם יחידה חשמלית להרתחה ולהקצפה של חלב.

את הקפה של הבוקר פלסטין שותה מול המחשב, בפנינת העבודה שסידרה לעצמה בחלל שבין המטבח לחדר המגורים. כניסתי הביתה מסמנת כי הגיעה השעה להעיר את הבנים. אני חולץ את הנעליים בכניסה, משיל מעלי את תלבושת החורף ועולה במדרגות העץ, המרופדות בשטיח אמריקאי אפור, לקומת חדרי השינה. שלושה חדרים קטנים. אשתי ישנה בחדר אחד ובו מיטה כפולה, הרהיט היחיד שלא נקנה מאתר מקומי של רהיטים משומשים. היא לא היתה מסוגלת לישון במיטה שבה ישנו פעם אחרים. בירכתי חדר השינה שלה יש

חדר שירותים ואמבטיה קטנים, אך כהגדרתה, יעילים. שני הבנים חולקים חדר אחד ובו שתי מיטות תואמות, ושולחן כתיבה שנועד לגדול, בן העשר. אותו אני מעיר ראשון. מלטף את שערו. בוקר טוב ונשיקה. הוא מתעורר מהר, עונה בוקר טוב וקם להתלבש, לצחצח שיניים ולשטוף פנים. אחר כך אני מתיישב על אדן מיטתו של בני הקטן, מלטף את שערו, מנשק את לחייו, לוחש לו מילים עדינות בקול שקט. הוא מסרב להתעורר. הוא לא אוהב ללכת לגן. שנתיים חלפו, והמשפט הראשון שהוא אומר מדי בוקר הוא, "אני לא רוצה ללכת לבית הספר". תחילה הוא אמר את המשפט הזה בעברית, וכעבור שלושה חודשים בארצות הברית התחיל לבכות באנגלית. הדלת לחדר של הילדה תמיד נעולה כשהיא נמצאת בפנים. היא מתעוררת לכד, לא אומרת בוקר טוב ולא עונה כשמברכים אותה, אבל תמיד מוכנה בזמן לצאת ללימודים.

אשתי כבר לא שואלת אותי אם אני רוצה קפה. אני נכנס לגראז' דרך דלת צדדית במטבח, מעלה בלחיצת כפתור את הדלת, חצי מטר מהרצפה, כך שאדי המפלט הרעילים לא ייאגרו בפנים, ומתניע את הרכב כדי שיתחמם, ולו במעט, בעוד הבנים מסיימים את קערות הדגנים שלהם. אחר כך הם נאבקים עם הנעליים.

4

”זה הרבה יותר טוב לילדים”, אני מוצא את עצמי אומר לפעמים בקול רם כשאני יושב בדירתי במעונות הסטודנטים, אחרי שהסעתי אותם לבתי הספר, מחכה שיסיימו עוד יום לימודים.

מוכרח להיות להם יותר טוב כאן, גם אם הם לא יודעים את זה עדיין. והם לא צריכים לדעת. הם לומדים אנגלית, והשפה לא תפחיד אותם לעולם כפי שהיא עדיין מפחידה אותי. גם אם ניאלץ לחזור לארץ בתום שלוש השנים הקבועות בחוזה שבין אשתי לאוניברסיטה, הילדים כבר ישלטו בשפה החדשה כאילו היתה השפה שלהם, היא תמיד תישמע בפהם טבעית ויהיה להם קל יותר בחיים.

כאן יהיה להם יותר טוב, אין ספק. הם לא יצטרכו להרגיש מושפלים, לא יצטרכו לכופף את הראש תחת משקלה של אותה תקרת זכוכית אימתנית. כאן, כך קיוויתי, לא יזכירו להם כל העת שהם לא שייכים, לא רצויים, כאן לא יכריחו אותם להפנים שהם נחותים והם לא יצטרכו לשקול כל מילה בבית הספר, ברחוב ובעבודה מחשש שתפגע במעמדם של האדונים.

גם אם אני ואשתי נצטרך לשוב, לילדים תהיה תמיד אפשרות לברוח לארץ אחרת, לשפה מוכרת, אם יצטרכו מקום מבטחים. המחשבה כי הם עלולים להתרחק ממני מסיבה לי כאב רב כשהיא צפה ועולה לפעמים. הייתי רוצה אותם תמיד לידי, באותו כפר, באותו יישוב או באותה שכונה, או לפחות במרחק נסיעה קצר בכבישים בטוחים, עם

גדר הפרדה בין הנתיבים. טירה היתה במרחק שעה נסיעה מירושלים, ובכל זאת היא הרגישה כל כך רחוקה לפעמים.

הילדים מעולם לא ביקרו בטירה, ואני ואשתי לא שבנו אליה מאז החתונה.

אשתי רצתה לצאת מהארץ מאז שפגשה אותי. כשהיא סיימה את הדוקטורט שלה באוניברסיטה העברית היו לה כמה הזדמנויות ללימודי המשך בחו"ל, או הצעות ללמד במשך שנה אחת כמרצה אורחת באוניברסיטאות שונות בעולם, אבל היא נאלצה לדחות אותן בשל התנגדותי. תירצתי אותה בענייני עבודה, במעמסה הכלכלית הנלווית לנסיעה כזאת, אבל הסיבה העיקרית לכך שלא רציתי לנסוע היתה שידעתי שבמקום אחר יהיה לה קל יותר להרחיק אותי מעליה. לא היה לי ספק שמעבר לארץ רחוקה יביא בהכרח לפרידה בינינו, גם אם לא לפרידה רשמית. קיוויתי שאוכל למשוך את הדברים בתקווה שיום אחד היא תצליח לאהוב אותי, כפי שאני אהבתי אותה מיד כשראיתי אותה, אבל האהבה לא באה. והילדים הלכו וגדלו. כשעזבנו את הארץ הילדה היתה כבר כמעט בת אחת-עשרה, וידעה לשאול שאלות שעליהן לא יכולנו לענות. היינו צריכים לשמור עליה ולהרחיק אותה מטירה כמה שאנחנו רק יכולים.

לפעמים, כשאני נשאר לבדי בדירה שבבניין המעונות באוניברסיטה, אני גולש באתר החדשות המקומי של טירה ומחפש תמונות בידיעות ובפרסומות. מביט בתצלומים של חגיגות ימי הולדת בגני ילדים, של מעשי רצח, של תחרויות ספורט, בשרפת מכוניות, בתיקוני כבישים ובפתיחת מרכולים חדשים. אני מגדיל את התמונות ובוחן אותן בקפידה, מחפש פנים מוכרות, בתקווה שאזהה תלמידים שהיו בכיתה שלי בבית הספר היסודי.

נדמה לי שאני זוכר את כל ארבעים ושניים הילדים שהיו איתי,

מכיתה א' עד כיתה ט'. רבים נשרו בדרך ואחרים נשלחו ל"עספורייה", כך קראנו לבית הספר לחינוך מיוחד שהוקם בכפר כשהיינו בכיתה ד', ואליו נשלחו המפגרים, העיוורים, הנכים, והילדים שלא הסתדרו בלימודים. לא ידענו מה זה חינוך מיוחד, אבל ידענו שמי שנשלח ל"עספורייה" הוא דפוק, חולה בראש שיש להישמר מפניו, לא לשחק איתו, ושם הוא הולך לבד ברחוב אז אפשר גם לצעוק עליו ולזרוק עליו קלמנטינות. לפעמים אני מנסה לחשוב מה עלה בגורלם של ארבעים ושניים התלמידים בכיתה שלי.

אני יודע בוודאות שתלמידה אחת מהכיתה שלי מתה, גם על זה קראתי בידיעה באותו אתר חדשות מקומי. לא היו יותר מדי פרטים בידיעה, לא שם, לא סיבת מוות ולא תגובה מהמשטרה. החדשות באתר של טירה נכתבות לאנשי טירה, והם היחידים שיכולים לקרוא בין השורות ולהבין מה באמת קרה, את סדר ההתרחשויות, את שמות החשודים ואת המניעים. הדרך היחידה לדעת מה קורה בטירה היא לגור בטירה.

חוץ מאתרי חדשות, אני גולש גם לאתרי מפות, תמונות לוויין וצילומי כבישים. יושב מול המחשב וגולל את כדור הארץ מזרחה, אל מרכזו, ובתנועות אצבע עדינות אני מתקרב הביתה, דואג שטירה לעולם תהיה במוקד התמונה. וכשהיא במרכז אני חודר פנימה, אני יורד מהשמים אל הרחובות של טירה, ומהנקודה שבה נחתתי אני מנסה למצוא את דרכי בחזרה הביתה, מתקדם על משטח הנגיעה במחשב.

אני צועד ברחוב המרכזי בשכונה שלנו, בדרך חזרה מבית הספר היסודי הביתה. חלק מהבתים שופצו, חדשים נבנו, חנויות ישנות נסגרו ואחרות נפתחו במקומן. אני לא היחיד שחוזר הביתה מסוף יום לימודים: ברחוב הולכים ילדים, באותם מדים כחולים ועם תיקים לגבם, קפואים בזמן בעודם צועדים יחד איתי בחזרה לבתיהם. את פני הילדים לא ניתן לזהות ובכל זאת אני מדמיין את הוריהם, ותוהה אם

אחד מהם היה בכיתה שלי. אנשים לא עוברים מטירה, לא נוטשים, לא הם ולא ילדיהם. אין להם לאן ללכת. אלה תמיד אותן משפחות, אותן עיניים, אותו צבע עור, ואותו מבט שעובר בטירה מאז המלחמה ועד המצלמה מטשטשת הפנים של גוגל.

אני ממשיך ללכת ברחוב המרכזי, ולא סוטה ממנו לשביל העפר שחוצה את בית הקברות. רוב הילדים בשכונה התעקשו לעשות קיצור דרך וללכת בשביל העפר אבל אני פחדתי מבית הקברות, פחדתי ממנו גם כשעקפתי אותו וצעדתי ליד החומה שלו, ממלמל את ה"פאתיחה" שסבתא שלי לימדה אותי והבטיחה שתגן עלי מכל צרה. צעדתי מהר כי רציתי להוכיח, ספק לילדי השכונה ספק לעצמי, שבית הקברות לא מקצר את המרחק. ובעצם הם הרי אפילו לא מיהרו להגיע הביתה, הילדים מהכיתה שלי – יכולתי להישבע שלאף אחד מהם לא היתה סיבה טובה להקדים ולהגיע לביתו, ובבית הקברות הם התמהמהו, כך שהייתי משיג אותם גם אם הלכתי בנחת בדרך הארוכה, ומעבר לגדר יכולתי לשמוע את קולות צחוקיהם, ולא הבנתי איך הם מעיזים לצחוק, האם לא למדו שצחוק בבית הקברות מעורר את זעם האלוהים? לקח לי זמן להבין שהם לא חיפשו דרך שתקצר את המרחק – אלא פשוט לא רצו אותי בחברתם.

האם לא רצו שאצטרף אליהם כי הייתי הילד שמזכיר להם שיש להם שיעורי בית? זה שנוזף בהם כשדיברו על בנות? זה שלא מעתיק ולא נותן לאחרים להעתיק ממנו? זה שממלא אחר הוראות המורים, שלעולם לא מפר את החוקים, שמזכיר מה מורה הדת אומר על המילים שבהן הם משתמשים, על מחשבותיהם הזדוניות והשיחות שלהם על יחסי מין שראו בסרטים ובעיתונים?

רק ביום הראשון של הלימודים בחטיבת הביניים התחלתי להבין שהם בורחים ממני. זו היתה החטיבה היחידה בכפר, והגיעו אליה תלמידים משלושה בתי ספר יסודיים בשכונות שונות. אני זוכר כיצד

תיכננתי את היום הראשון ללימודים בבית הספר החדש בעזרת בן השכנים, החבר הכי טוב שלי, שביתו היה צמוד לביתנו ושלידו ישבתי מגן חובה ועד סוף בית הספר היסודי. כדי להתגבר על הזרות עלינו להגיע לחטיבה ראשונים, לעמוד בתור לתרגילי הבוקר לפני כולם, ועם מתן האות שמאפשר לנו להיכנס לכיתות, לרוץ ולתפוס שולחן במרחק טוב מהלוח, כך שלא נפספס כלום מהלימודים, ולהבטיח שנשב זה ליד זה ולא נצטרך לחלוק שולחן עם תלמידים זרים משכונות אחרות ומבתי ספר אחרים, שאת דרכיהם אנחנו לא מכירים. אני זוכר שעשיתי את הכול לבדי: עמדתי בתור לבד, לבד נכנסתי לכיתה ותפסתי את המקומות הטובים. החבר הכי טוב שלי לא היה צריך למהר, כך אמרתי לו, אני אעשה את הכול ואתפוס את המקומות לשנינו. אם אחד התלמידים יבקש לשבת לידי, באותם שולחנות המיועדים לשני תלמידים, אגיד לו שהכיסא תפוס ושימצא לו מקום אחר. אני זוכר את חיוך הניצחון שנמרח על פני, את ההתרגשות על כך שהתוכנית שגילגלתי במוחי במשך שבועות רבים, הצליחה. אני זוכר את שאר התלמידים נכנסים לכיתה, מרביתם יודעים לצד מי הם רוצים לשבת, תופסים בזוגות את כל המושבים. ואני זוכר את בן השכנים נכנס לכיתה, מביט בי בחיוך שרק אחר כך הבנתי שהיה מלא בוז, ומתיישב בשולחן אחר, ליד תלמיד אחר שבכלל לא היה בבית הספר היסודי שלנו ושמעולם לא ראיתי.

כעסתי על עצמי יותר מאשר על החבר הכי טוב שלי, על כך שהייתי עיוור, על שלא ראיתי ולא הצלחתי לפרש את התנהגותם של הילדים האחרים. שלוש שנים העברתי בחטיבה הזאת, והייתי תלמיד טוב. קיבלתי את הציונים הכי גבוהים, לא העתקתי, לא נתתי לאחרים להעתיק. לא היו לי חברים, אבל אז גם לא רציתי.

המשכתי ללכת הביתה בדרך הארוכה, מסביב לבית הקברות ולא בתוכו, תמיד מקיף את המתים. מקיף את סבא מצד אמא, את סבתא מצד אבא, את שני הדודים ובן הדוד הצעיר. סבא מצד אבא היה קבור

במקום אחר, בכפר שבו נולד ונהרג ושהיה בו בית קברות שאיננו עוד. גם כשביקרנו כולנו בבית הקברות והוא היה עמוס במבקרים, פעמיים בשנה, בעיד אל-פיטר ועיד אל-אדחה, עורר בי בית הקברות פחד. סבתא שלי, שקראה את הפחד בעיני, נהגה לומר לי בנימת פליאה, "מהמתים אתה מפחד? הם לא מפחידים בכלל. אתה צריך לפחד מאלה שעדיין בחיים."

המשכתי להתקדם בכיוון הבית ברחובות המצולמים על המחשב עד שהגעתי לפתח הבית וראיתי שמכונת עומדת בחניה. זה בוודאי הרכב של אבא שלי. שמחתי כל כך וקיוויתי שהוא ער, כי לא רציתי לחכות לפני שאראה לו את הציון המושלם שקיבלתי במתמטיקה. ניסיתי להיכנס הביתה, הזזתי את האצבעות על משטח המגע של המחשב, אבל לא יכולתי להתקדם לעבר המרפסת ודלת הכניסה. כמעט צעקתי "אבא", "אמא", אבל שום דלת לא נפתחה.

5

כשאני אוסף את הילדים שלי מבית הספר בתום יום לימודים אני מנסה ללמוד את הבעות פניהם. האם הם מאושרים? האם הם שמחים לראות אותי? האם גם הם חיכו כל היום לשוב הביתה, כפי שאני חיכיתי כשהייתי בגילם? והאם יש להם כאן חברים? בכל זאת אנחנו כבר שנתיים בארצות הברית, והם מעולם לא הזמינו חבר הביתה או הוזמנו לביתו של תלמיד מהכיתה. "כן," הם תמיד עונים ולעולם אינם מפרטים. זה בוודאי עובד אחרת כאן.

בלילה, אחרי ששני הבנים נרדמים אני עוזב את הבית. רק לעתים אשתי מבקשת ממני להישאר. היא אומרת שהיא מפחדת, ולפעמים היא מציעה כוס יין, ואז אנחנו שוכבים ואני הולך לישון על הספה בקומה התחתונה. אבל לרוב, כששני הבנים מסיימים את המקלחות, נכנסים למיטות ונרדמים, אני בודק את נשימתם, מתלבש ולוקח את האוטובוס בחזרה לדירה במעונות הסטודנטים.

האוטובוס עובר במרכז העיר ואני מסתכל על האנשים שיושבים בברים ובמסעדות המעטות המרוכזות בין בניין העירייה לתחנת הרכבת. לפעמים אני חושב לרדת מהאוטובוס ולשתות שתי כוסות בירה לפני שאמשיך בדרכי. עשיתי את זה כמה פעמים, בחודשים הראשונים שלנו כאן, ומהר מאוד הבנתי שלא יהיה לי פה בר קבוע, כפי שקיוויתי. הברמנים מנומסים מאוד, אבל מלבד לשאול כיצד הם

יכולים לעזור לך הם לא מדברים עם הלקוחות, או לפחות לא עם הזרים. נדמה לי שהמקומיים מכירים אחד את השני, מחייכים זה אל זה ושואלים, "מה שלומך הערב?" אבל הם אף פעם לא מתכוונים באמת לפתוח בשיחה.

לפעמים אני מדמיין שאני יורד מהאוטובוס בטבעיות, מלא ביטחון עצמי. ראיתי כאן פעם תוכנית בטלוויזיה שבה מומחה הסביר שכדי להתחיל עם בחורה כבר לא צריך מראה חיצוני מושך ולא כסף רב ושהכול עניין של לשדר ביטחון עצמי בתנועות הגוף, בהבעות הפנים ובמבט. "מה שלומך הערב, גברתי," אני מדמיין את עצמי שואל את הבחורה שיושבת לידי. אחרי שיחה קצרה היא אמנם תגלה את האמת, אבל אז תחשוק בי דווקא בשל חוסר הביטחון, הדיכאון, הברידות ותחושת הגעגועים. היא תגלה לי שאינה סובלת גברברים בטוחים בעצמם, ושהיא עצמה קצת אבודה, ולא ברור לה מה היא בכלל רוצה מהחיים. היא תהיה מקומית ותלמד אותי את חוקי המקום, לאט לאט תגלה לי את כל הפינות החבויות של העיר, תחשוף בפני סודות ששום זר לא מכיר. אני אדע איפה אוכלים טוב, איפה מתנגנת המוזיקה האיכותית והיכן מקומות המסתור שאליהם אנשים כמונו בורחים. היא תעזור לי לשפר את האנגלית, ואחרי כמה שבועות של מבוכה, כבר לא תתבייש ותתקן לי את המבטא. אני אהיה האהוב מארץ רחוקה, זה שילמד אותה על עולמות שהיא שמעה עליהם רק בחדשות. וכל העת תשרור בינינו תחושת כאב נוכח הידיעה ששום דבר לא יצמח מהקשר הזה, היות ששנינו שייכים לעולמות אחרים, ומשום שהעתיד אינו בטוח, ולא ברור איפה נהיה בעוד כמה חודשים. קשר זמני ובלתי אפשרי שיתאים לשנינו בתקופה לא ברורה של החיים. נאהב אחד את השני במלוא העוצמה, יודעים שזאת אהבה זמנית, אהבה שתחזיק מעמד עד שהיא תגלה מה היא רוצה לעשות – ועד שפלטטין תסלח לי.

*

בירושלים היה לי בר קבוע, וכשאני מביט מחלון האוטובוס בדרך לדירה במעונות באורות הצהובים של הברים המקומיים אני רואה אותו. פקדתי אותו לראשונה כשהייתי בן עשרים ואחת והתחלתי לפרסם כתבות כפריילנס, בעיתון מקומי. הצטרפתי אז אל חבורה של כתבים ותיקים שעשו להם מנהג קבוע להיפרד מעוד שבוע עבודה בשתייה לקראת פרסום הגיליון בבקרים של ימי שישי, מעין פסיק, נשימה קצרצרה לפני שמתחילים שבוע חדש, עם נושאים חדשים וכתבות חדשות.

איש מאותם ותיקים, מלבדי, לא נשאר בעיתון ולא המשיך לפקוד בימי חמישי את הבר, שהחליף בעלים ושמות. לעתים הייתי רואה אותם מדווחים מהשטח או מתראיינים באולפן של תוכניות החדשות בטלוויזיה, או את שמותיהם מודפסים בעיתונים היומיים הגדולים. אלה שלא המשיכו בעיתונות הפכו לפוליטיקאים וליועצים. אני נהפכתי לעובד המבוגר ביותר במערכת המקומון, שאיבד את תהילתו בעידן האינטרנט וריבוי הערוצים המסחריים, ללקוח המבוגר ביותר כבר הקבוע, גם כשהמוזיקה שפעם נעמה לאוזני התחילה להעיק, או כשהסטודנטים הירושלמים הצעירים נעצו בי מדי פעם מבטים לא מחמיאים.

פעם היינו קובעים להיפגש שם בשעה אחת-עשרה בלילה, כי מי מגיע בכלל לשתות לפני אחת-עשרה? והיינו עוזבים כשהמשאיות שחילקו את העיתון החלו במלאכתן, כך שהמטרה היתה להגיע הביתה ולמצוא את העיתון מחכה בפתח. לא יכולתי להיכנס למיטה לפני שאביט בו, אחפש את הכתבות, אוודא שהכתורות, גם המשניות, והתצלומים מושלמים. ראשית הייתי בודק אם המאמר שכתבתי קיבל הפניה בשער, אחר כך את מספר העמוד בו הופיעה הכתבה ואת גודל השטח שהעורך הקדיש לה. לא יכולתי לקוות לסופי שבוע מוצלחים מאלה בהם שמי התנוסס על שער העיתון, הוכחה כי עשיתי עבודה טובה, מעין הוקרה על עמל ששכרו הכספי מעולם לא היה בצדו.

אותו מקומון בו התחלתי לפרסם כתבות בגיל עשרים ואחת, שבגללן חשבתי שאני נמנה עם המהפכנים, הפך לחינמון שתושבי ירושלים המשיכו לצרוך בעיקר בשל הפרסומות וההנחות שמבטיחים העסקים המקומיים. לא נותר דבר מאותה מערכת ששקקה חיים, מהכתבים שחשבו שהם עומדים לשנות את העולם ונשארו באופן ספייס עד השעות הקטנות של הלילה, ומהצלמים שעמלו בחדרי החושך לברור את התמונות היותר מוצלחות בעזרת לופה אותה היו מעבירים על סרטי הנגיב, לפני שהם מתחילים בהקרנה ובפיתוח שלקחו שעות ארוכות של ציפייה וסבלנות. כשהתחלתי לעבוד מערכת העיתון היתה במרכז העיר, מרחק קצר מכיכר ציון, ועוד יותר קצר מהבר של אותם ערבי חמישי. בשל משבר או שיקולים כלכליים העבירו הבעלים את העיתון למשרדים באזור התעשייה בדרום העיר, והעיתון היה מוקף מוסכים, בתי מלאכה ועסקים קטנים. בשלב מסוים לא היה צורך במספר רב של כתבים, ומספר החדרים שהושכרו בכניין המשרדים צומצם. עם האימייל והאפשרות לעבודה מהבית כבר לא היה צורך באופן ספייס ועמדות מחשב לכתבים המתמעטים. עם המצלמה הדיגיטלית כבר לא היה צורך בחדר חושך, ועם התוכנות הגרפיות כבר לא היה צורך בחדר העריכה. מרבית הכתבים, הצלמים ואנשי המערכת ידעו למצוא תפקיד במערכות התקשורת שהתחילו לפרוח סביב, אחדים הפכו לכתבים בערוצים המסחריים, ואחרים מצאו את מקומם באתרי האינטרנט הפורחים.

עם השנים העיתון, שבתחילת דרכו היה שוקק חיים ומלא עיתונאים שחשבו שהם עומדים לשנות את העולם, התרוקן מתוכן, ומחלקת הפרסום התרחבה על חשבון מערכת הכתבים. דווקא אז הוצע לי להיות העורך הראשי. בקידום לא היתה שום העלאת שכר, אבל מנהל העיתון ידע שאקבל את ההצעה שלו משום שאין לי לאן ללכת. את הכתבים הצעירים, רובם סטודנטים לתקשורת, ואחרים שחשבו שזה מקום טוב להתחיל בו בשביל להגיע לטלוויזיה, הוא גייס

סייד קשוע

בעצמו. מדי פעם הייתי מגלה שהכתבת החדשה לענייני חינוך היא בתו של בעלי מלון מפורסם בעיר, או שהכתב לענייני עירייה הוא סטודנט לתקשורת שדודו הוא מנהל אולם חתונות שקנה שני עמודי מודעה קבועים. תחקירים וכתבות עומק כבר לא היו וגם לא ישיבות מערכת, ותפקידי כעורך הסתכם בסידור הידיעות הדלות, שרובן הועתקו מהודעות יחצ"נות, על העמודים.

בימי חמישי בערב הייתי סוגר את העיתון, חותם על השקפים שנשלחו להדפסה בתל אביב, ויוצא לשתות לכד את הבירה שלי בבר הקבוע, אותו הקפדתי לעזוב לפני אחת-עשרה, כי מי יוצא לפני?

6

באותו לילה, ארבע שנים לפני שעזבנו את הארץ, לאחר סגירת העיתון, שתיתי ארבע כוסות של חצי ליטר גולדסטאר ושוט של ג'יימסון. זה היה המינון הקבוע שלי באותם ערבי חמישי באותה תקופה. ידעתי שאם אתפס נוהג כך אאבד את הרישיון, אבל המשכתי לנהוג ממערכת העיתון עד למגרש החניה במרכז העיר הסמוך לבר ומעולם לפני כן לא נתפסתי או נעצרתי לכדיקה. השמועה סיפרה שהמטרה נערכת לבדיקת נהגים שתיינים בעיקר בשישי בערב ובמוצאי שבת, כשהצעירים יוצאים לבלות, וידעתי גם שהסיכויים שיעצרו גבר בגילי, עם כיסא תינוק במושב האחורי, קטנים. ובכל זאת, באותו לילה, רגע לאחר שהתנעתי את המכונית ובעודי מנסה לצאת מהחניה, אורות פנסים סינוורו את עיני.

“רישיונות בבקשה,” ביקש אדם במדים במבטא ערבי.

נתתי לו את הרישיונות והוספתי “תפדל”, בחיוך, בתקווה שאחווה ערבים תגרום לו לנהוג כלפי בסלחנות. מאוחר יותר למדתי מהדרו“ח המשטרתי שהוא היה מתנדב מהעיר המזרחית. הוא ביקש ממני לנשוף לתוך מכשיר פלסטיק קטן, ומיד ביקש שאכבה את הרכב, אמסור לו את המפתחות ואתלווה אליו לניידת שארבה מעבר לפינה. הוא המשיך לדבר איתי בעברית הרצוצה שלו, ניסה להסביר לי שזו בדיקה ראשונית, ושעלי לעבור בדיקה רצינית יותר במכשיר מקצועי, שרק הוא יקבע אם שתיתי יותר מהכמות המותרת בחוק. הוא העביר אותי

לשוטר אחר, גם הוא ערבי, מאחד הכפרים בגליל, הסתבר. לא ירעתי אם הוא דרוזי, נוצרי או מוסלמי. זה היה לילה ירושלמי בהיר וקר, ואחרי שעה ארוכה של בדיקות הרגשתי שאני עומד לקפוא. השוטר שהיה דרוזי, נוצרי או מוסלמי היה לבוש היטב במעיל משטרתי. הוא דיבר איתי רק בעברית, שהיתה טובה יותר מזו של המתנדב, ואני עניתי לו בערבית. ביקשתי ממנו שיעשה לי טובה, אמרתי לו שאני עורך עיתון ירושלמי, אבא לילדים קטנים, אבל הוא אמר שהוא לא יכול לעשות דבר כי התוצאה מצביעה על אחוז אלכוהול גבוה מאוד בדם. בתום הבדיקות ומילוי הטפסים הוא לקח את רישיון הנהיגה שלי, החזיר לי את המפתחות ומסר לי כמה ניירות שהודיעו לי כי עלי להתייצב למחרת מול הקצין התורן בתחנת המשטרה במרכז העיר.

הקצין התורן היה יהודי. הוא אמר לי, כשעיין ברישיון, "בעוד שלושים ימים תבוא לקחת אותו מכאן", ומסר לי זימון לדיון בבית המשפט לתעבורה בגבעת שאול. "כדאי לך לקחת עורך דין", ציין והוסיף שעל פי חוק הוא צריך גם להחרים לי את הרכב לשלושים ימים לפחות, אבל, "יש איזו סיבה שבגללה אתה חושב שאני לא צריך להחרים לך את המכונית?"

סיפרתי לקצין שיש לי ילדים, שאשתי עובדת באוניברסיטה ושזה הרכב היחיד שיש לנו במשפחה. הוא החזיר לי את המפתחות, ואמר שאני יכול לנסוע הביתה עם המכונית, שהוא נותן לי חצי שעה ואחר כך השלילה תהיה בתוקף ושאם אתפס נוהג לאחר מכן אכנס מיד למעצר. הודיתי לו.

שכרתי עורך דין, שחודשיים לאחר מכן התקשר לספר לי שהגיע להסדר עם התביעה: שלילת רישיון למשך אחד-עשר חודשים, קנס כספי בגובה אלפיים שקלים, ושישים שעות של עבודות שירות לציבור.

כמה ימים לאחר מכן הפקדתי את הרישיון בבית המשפט, שילמתי את הקנס בדואר והתייצבתי בפני קצין מבחן שיחליט היכן אעשה

את עבודות השירות. בשיחה עם הקצין סיפרתי שאני עורך עיתון, שלמדתי ספרות באוניברסיטה, ושאני לא יודע לעשות דבר מלבד לכתוב ולערוך. הוא שאל אם אני כותב סיפורים, ואמרתי לו שכן, למרות שעד אז כתבתי רק סיפור קצר אחד, באורך של פחות מעמוד, שהתפרסם בעיתון הסטודנטים של האוניברסיטה העברית לפני שנים רבות.

“בעברית או בערבית?” שאל הקצין.

“בעברית,” עניתי.

הוא עיין בניירות שלו, ואז הציע לי להתנדב בבית אבות ירושלמי, למרות שזו לא היתה הצעה וגם לא ממש התנדבות. הוא מסר לי טלפון של רכזת תרבות בשם בתיה, וכיקש שאעמוד עמה בקשר. “היא תהיה האחראית עליך,” אמר הקצין וסיפר שהיא גם אמורה לחתום לי על טופס השעות השבועיות, שמוודא שאני מסיים את מכסת שישים השעות שנקבעה לי בהסדר עם התביעה. בתיה אמרה שהם מאוד שמחים שהחלטתי להתנדב ב“המייסדים”, מוסד איכותי שמעניק לדייריו מגוון חוגי העשרה ופעולות תרבות ופנאי. היא אמרה שכבר זמן מה הם מחפשים מנחה שיעביר סדנת כתיבה לדיירים. היא הציעה שעה שבועית, ואני אמרתי לה ששעה זה מעט מדי לסדנת כתיבה והצעתי שעתיים, כי רציתי לסיים את ריצוי העונש מהר ככל האפשר.

קבענו לימי ראשון, היום הפחות עמוס בעבודה בעיתון, בשעה ארבע, כך שאחרי סדנת הכתיבה יהיה לדיירים מספיק זמן להתארגן ולהגיע בזמן לארוחת ערב. כך הכרתי את הלקוחות הראשונים שלי: סדנת הכתיבה שהייתי אמור להעביר לדיירי “המייסדים” אמנם זכתה להתעניינות רבה, אך איש מהם לא רצה לכתוב בעצמו, הם בעיקר רצו לספר לי דברים שנראו להם מיוחדים וראויים לשיתוף כי קיוו שאכתוב אותם בשבילם. אחדים היו כותבים כמה שורות, מקריאים אותן ואחר כך מקפלים את הדף וממשיכים לספר בעל פה. כולם חשו

שיש להם סיפור מיוחד הראוי להישמע וזיכרונות נדירים, כולם רצו להוציא לאור את הסיפור שלהם, להוכיח את תרומתם למדינה, את שייכותם, אם לא בזכות עמלם אז בזכות הסבל שחוו בימי חייהם. חלק מהדיירים הביאו לסדנה ספרים שבהם הופיעו שמותיהם, או עדויות שנתנו, בספרים שיצאו לאור בהוצאות שעסקו בהנצחת יישובים, קיבוצים ומושבים, או בספרי זיכרון של מוסדות הנצחה שונים, כמו "יד ושם" ו"הוצאת משרד הביטחון", שנחשבו ליוקרתיים ביותר. הדיירים ששמותיהם הוזכרו בספרים התגאו בהם מאוד, אפילו אם רק הוזכרו באותיות קטנות ברשימות של חברי פלוגות שונות שצורפו לספר כנספח, או צצו במטושטש בתמונה לא ברורה בשחור-לבן.

אני כתבתי את סיפורי החיים של אלה שלא הוזכרו באף ספר, של אלה שהרגישו כי נעשה להם עוול, ושהסיפור שיש להם לספר תואם להפליא את שאר הסיפורים המוכרים המתארים סבל וקושי ובעקבותיהם תחייה והצלחה. כולם הרגישו גיבורים וקורבנות, לא פחות גיבורים וקורבנות מאלה שהונצחו בספרי הזיכרון הרשמיים. כבר בשבועות הראשונים של עבודות השירות פנה אלי דייר שטען שהיה לוחם פלמ"ח ושאם אני אשמע את הסיפורים שיש לו לספר, כי אז "אוהו", הרי ספר כזה טרם נכתב, ואם יסופר ודאי יהפוך לרב-מכר. הוא תמיד רצה לכתוב את סיפור חייו אבל מעולם לא היה לו זמן. הרי הסיפורים המופיעים ב"תש"ח", עם כל הכבוד ליורם קניוק, שאותו לא קרא אבל הוא יודע שבקושי השתתף בקרבות המכריעים ושאם הוא כותב כמו שהוא ירה מצבו לא טוב, הם כאין וכאפס לעומת הסיפורים שיש לו לספר. הלוחם לשעבר הציע לי תשלום עבור כתיבת סיפור חייו, ושבוע לאחר מכן אכן התחלתי להקליט את סיפוריו על הסכנות שאיימו על היישוב מצד הפורעים הערבים ועל רוח הגבורה של הלוחמים הצעירים. הוא הבטיח לשמור את כתיבת הספר בסוד אבל לא עשה זאת, כי בתוך ימים אחדים קיבלתי פנייה גם מבתו של

אחד הדיירים, יליד בגדאד, שלדעת בתו היה לו סיפור חיים מרתק לא פחות, שבמרכזו העלייה לארץ. אביה, אמרה, הוא איש ביישן וצנוע, אבל ילדיו תמיד חשבו שסיפורו ראוי לתיעוד ואף להפצה ברכים, ועתה, כשהוא בבית אבות וזמן יש לו בשפע, הוא השתכנע לעבוד איתי על ספר מקצועי שיישאר כמזכרת לנכדים ולנינים, שיכירו את השורשים שלהם ואת התלאות שהסבים והסבתות עברו בחייהם על מנת לצוות להם את החיים כאן בארץ.

את שני הסיפורים הראשונים האלה לא העזתי ממש לערוך, מלבד הקפדה על מבנה כרונולוגי מסודר והדגשת הסיפורים שנדמה היה לי שחשובים במיוחד ללקוחות. בשני הספרים האלה עוד לא העזתי להתערב בילדותם של הגיבורים, לא ערכתי עדיין את זיכרונותיהם. כתבתי כפי שביקשו על פלמ"חניקים ועל בגדאד, על עושר רב שנזנח ופרעות שאיימו ועלייה קשה לארץ חדשה, ואז גם על התאקלמות והצלחה. את שני הלקוחות הראשונים שלי לא שאלתי מה הזיכרון הראשון שלהם, ולא חקרתי מה הסיפורים שהם מספרים לעצמם לפני השינה. את כל זה התחלתי לעשות רק בספר השלישי, שהוזמן גם הוא על ידי אחת המשתתפות בסדנה, אחרי המפגש האחרון, שאחריו כבר לא הייתי חייב ל"מייסדים" דבר. אותה לקוחה לא ביקשה ממני לכתוב את סיפור חייה אלא שילמה עבור ספר הנצחה לבנה שנפל במלחמה. היא נתנה לי תמונות, חלקן בצבע וחלקן בשחור-לבן, וביקשה שאשלב אותן בספר. היא תישא בעלויות ההדפסה, אמרה, עשרה עותקים זה די והותר, וסיפרה על בנה כפי שזכרה אותו, על תמונות בודדות שנותרו בזיכרונה ושהיא חוששת שגם אותן תאבד. פעם, אמרה, היא היתה בטוחה שיש לה את הזיכרון הטוב בעולם, שהיא יכולה להיזכר בכל יום עם בנה, אבל עכשיו היא שוכחת – וכמה מפחידה המחשבה שהזיכרונות הולכים ומידלדלים ושאים תשכח, בנה ימות באופן סופי. היא סיפרה לי את כל מה שזכרה, ולמרות זאת הקלטת שבה הקלטתי את דבריה, היתה קצרה. בעיקר זכרה את בנה כשהיה קטן,

לפני גיוסו. את האירועים שהובילו למותו הכירה רק מהחדשות ברדיו ובטלוויזיה.

לפי בקשתה, כתבתי על בנה המת בחרוזים, מקבל השראה מתמונותיו, מחזותו השברירית בתצלומים, גם כשנשא נשק ולבש מדים. זה היה ספר קצר, כמו ספר ילדים, עם תמונות הבן מגיל שנה ועד גיל עשרים ואחת, מלוות בשירים שמספרים זיכרונות שהשתמרו אצל אמו – ולראשונה גם כאלה שהמצאתי בעצמי ושמתי בפיהם של חברים דמיוניים שכתבתי לגיבור הספר.

הוספתי לו אהבת נעורים, מרב כיניתי אותה, והאמא אמרה שהיא זוכרת אותה היטב. יפה וביישנית. בדיוק כמו בספר, מרב התעקשה שאת שמה כותבים בלי יוד, וכעסה כשהתבלבלו, אבל הבן מעולם לא טעה, ובכלל קרא לה מירבי, "ודווקא כן עם יוד", הוא התעקש. והיה לבן חיוך נפלא שכל חבריו סיפרו עליו, ושזכרו גם מיום מותו.

הוא חיך את החיוך הזה באחד השירים, שתיאר את היום שבו נפל מהנדנדה בגן, ואביו בא לקראתו עם ממחטה, והוא בכלל לא שם לב שאביו עומד מאחוריו ומשוחח עם הגננת, ואז הרגיש את האב סותר את שער ראשו.

ואת אותו חיוך בדיוק חיך גם כשנפל בקרב, כך כתבתי בספר, וכשאמו קראה אותו היא אמרה שבאמת, למרות שלא נתנו לה לראות את הגופה, היא ידעה שהוא מת עם החיוך הזה על פניו. בשלווה ובלי פחד, עם החיוך שזכרה, בדיוק כמו שכתוב בספר.

7

כשאני לבר בדירת הסטודנטים, עם טייפ המנהלים והקלטת שהקלטתי בבית החולים, אני מייחל לכך שיהיה לי סיפור אחר לעסוק בו מלבד הסיפור הזה, שאני לא יודע אם הוא הסיפור של אבא שלי או שלי. אבא שלי מעולם לא שכר את שירותי כסופר צללים. הוא לא ביקש שאתעד את חייו ולא רצה להשאיר מורשת לדורות הבאים. זה אני שמתעקש לשחזר סיפור שאיש לא ביקש ממני לשחזר, בספר שלעולם לא ייכתב. הרי חלפו כבר חודשיים מאז התחלתי ועוד לא כתבתי מילה אחת. חלפו חודשיים מאז התחלתי ואיני יודע עוד באיזו שפה אכתוב את הדברים, ואיני יודע מי הגיבור הראשי, באיזה גוף לכתוב ובאיזה זמן.

לו היה לי עכשיו לקוח, הדברים ודאי היו הרבה יותר נוחים. לקוח שעלי לשמוע את סיפורו, להקליטו, לתמלל את דבריו במלואם, כפי שנהגתי לעשות, ובשלב האחרון לערוך את סיפור חייו. בחודשיים האחרונים אני שב ומעיין בסיפורי החיים השמורים אצלי בקובצי מחשב, קבצים שדאגתי תמיד לגבות על דיסקים ניידים, אתרי אחסון, לשלוח אותם באימייל עצמי, ולהקפיד להעבירם במלואם ממחשב למחשב. הקפדתי לשמור את כל הגרסאות של תהליך הכתיבה. את התמלילים המלאים, כפי שהקלטתי אותם מפי הלקוחות, שמרתי בקבצים נפרדים, לאחר מכן הייתי שומר ב"שם חדש" ומתחיל את מלאכת העריכה. לאחר השכתוב הראשוני הייתי בוחר ב"עקוב אחר

שינויים" ומתעד את המחיקות, ההערות והתוספות שביצעתי בסיפורי החיים המקוריים. ללקוחות הייתי שולח את הטקסטים הסופיים, בלי שתהיה להם היכולת להבחין בשינויים שהכנסתי בסיפורי החיים שלהם.

עורך טוב, למדתי בעיתון, הוא כזה שמשכתב, מסדר מחדש, מוריד ומוסיף – מבלי שהכתב יבחין בשינויים בגרסה הסופית שמתפרסמת בעיתון. הוא יאמין באמת ובתמים שהוא כתב את המילים.

בשנה שבה התחלתי לכתוב ספרי זיכרונות, הצלחתי להכפיל את ההכנסה השנתית שלי. העיסוק בחייהם של אחרים דחק את העיסוק באלה שלי, אבל זאת היתה הפעם הראשונה בה הרגשתי שאנחנו יכולים לעמוד בעול המשכנתה, וניסיתי לשכנע לשווא את פלסטין לקנות בית ביחד ולרשום אותו על שם שנינו, במקום השכירות הזמנית שבה חיינו כל השנים.

באותן ארבע שנים כתבתי שלושים ספרים, או מה שלפחות נראה כמו ספרים, עם עטיפות, מרביתן קשיחות, ודפים באיכות משתנה לפי בקשת הלקוחות ובתוספת מחיר לדפים מיוחדים. ביקשתי עשרת אלפים שקל על כתיבה של מאה עמודים, כמאה וחמישים מילים לעמוד, בממוצע. אותיות גדולות, רווח כפול ושוליים רחבים. זה מעולם לא הפריע לחתומים על הספרים, והם אהבו את העובדה שסיפור החיים שלהם או של יקיריהם נראה ארוך. מרבית הלקוחות בחרו גם באופציית ההפקה של הספר, שכללה עיצוב עטיפה, עימוד, עריכה לשונית והדפסה. כל הלקוחות רצו גם להכניס תמונות, שיעבו את הספר. ברירת המחדל היתה עשר תמונות בשחור-לבן, ממוקמות באמצע הספר ומודפסות על עמודים רגילים, בעלות של אלף שקלים. עמודי צבע הכפילו את המחיר. מלבד ההדפסה והכריכה, שבוצעו בבית דפוס באזור התעשייה בגבעת שאול, עשיתי הכול בעצמי: גם את העיצוב, גם את עבודת ההגה והעריכה. לעטיפות השתמשתי בדרך כלל בתמונה שסיפקו לי הלקוח או בני משפחתי, והשקעתי

לרוב פחות מחצי שעה מול תוכנה שאחד העורכים הגרפיים בעיתון המליץ לי עליה ונתן לי הדרכה בסיסית שהספיקה לתוצאה שתקלע לטעמם של הלקוחות.

שלושים ספרים, שאת האחרון שבהם הגשתי לבית הדפוס שבועיים לפני שעזבנו את ירושלים, והשארתי כתובת למזכירת בית הדפוס, שהיתה בתו של הבעלים, למשלוח החבילה בת שלושים העותקים. הלקוח האחרון היה פנסינר של עיריית תל אביב-יפו והעירייה מימנה את הוצאת הספר כחלק ממענקי הוקרה שהחליטה לתת לגמלאיה לרגל חגיגות המאה לייסוד העיר תל אביב. הרעיון היה לחבר ספרי זיכרונות עבור עובדי העירייה לשעבר, שנולדו עם המדינה או לפנייה. ארבעים ושמונה היא שנת קסם, והעירייה החליטה שלכל עובד לשעבר שיכול לספר דבר מה על ארבעים ושמונה מגיע ספר שינציח את זיכרונותיו ואת סיפור חייו. עשרה ספרים של יהודים עם זיכרונות ארבעים ושמונה עמדו לצאת לאור. אלא שבעירייה היו גם עובדים ערבים שחוו את ארבעים ושמונה, וחבר מועצת העיר, ממוצא יפואי, דרש כי גמלאי העירייה הערבים לא יקופחו, ושם הם עומדים בתנאי המענק, וזיכרונותיהם מרחיקים עד אז, יזכו גם הם לספר שיישא את שם ויביא את סיפורם, בדיוק כמו היהודים.

באיחור גדול מחגיגות המאה פנו אלי מהעירייה כדי לוודא שאני אכן כותב ספרי זיכרונות כפי שנכתב באתר האינטרנט "סיפורי ילדות", שבנתי על מנת לשווק את עסקי לאחר שאלה התחילו לתפוס תאוצה. "הצוות שלנו ב'סיפורי ילדות' מיומן בעברית ובערבית", ציינתי בין היתר.

הלקוח שאת סיפורו התבקשתי לכתוב היה פועל ניקיון יפואי שנולד בשנת 1940. הוא בכלל לא היה יפואי, ולא רצה לספר דבר, אבל כשפנו אליו מהעירייה הוא הסכים, מחשש שאם יסרב הוא עלול להיענש וקצבתו תיפגע. הפועל ובני משפחתו היו במקור מהכפר

ההררי אירתאח שבנפת טולכרם, ובשל נקמת דם שבה היה מעורב אחד מקרוביהם נאלצו בני משפחתו לעבור לכוך קטן באחד מהפרדסים של עשירי יפו. כשפרצה המלחמה ויפו התרוקנה מתושביה, אביו של הפועל החליט להיכנס לבית מעסיקו, הבעלים של הפרדסים, ושם נשאר עם בני משפחתו עד שהעירייה אילצה אותם לעזוב לשיכונים שבהם הם חיים כיום. הם הסכימו מחשש שייודע לרשויות שאין הם הבעלים המקוריים. "אבל את כל זה אתה לא כותב, בני," ביקש הפועל בזמן הריאיון, ואני תימללתי את הכול מטייפ המנהלים, כולל את הבקשה שלא לכתוב את הדברים בספר, ואכן לא כתבתי.

מה הזיכרון הראשון שלך?

מה זאת אומרת?

מה היה הזיכרון שלך בתור ילד?

למה אתה חושב שאני מתעסק בזיכרונות?

לכולם יש זיכרונות.

לפעמים תלאות החיים לא מותירות זמן לזיכרונות.

ובכל זאת סיפר הפועל שהוא זוכר את החיילים הבריטים שעצרו את בני המשפחה. הוא היה הבכור מבין חמישה אחים, שלושה בנים ושתי בנות. הוא זכר עד כמה נבהל מהחיילים, עם כלי הנשק שלהם והאצבע על ההדק, וזכר את אביו מסביר להם בערבית שלא הבינו, כשהוא מערבב בה מילים באנגלית כמו מיסטר ופליז וסר, ומספר שעליו להגיע למקום עבודה חדש ליד לוד, שבן דודו סידר לו. החיילים דרשו לדעת מה יש בעגלה של החמור, ומה יש בכדים. הוא זכר גם את מבטתה של האם שחששה כל כך שהאנגלים, שאוהבים גבינת עזים, יגלו שבאחד הכדים היא לקחה גבינה יבשה, מזון יחיד לבני המשפחה עד שאלוהים יביא פתרון ויסדר את העניינים. החייל הצביע על כד הגבינה ושאל, "מה יש לכם שם, מים? אני צמא, תנו לי קצת לשתות." "אין לנו כלום," אמרה האמא, "היו מים ונגמר," ואז, בטרם יתקרב החייל אל הכד, היא הניחה את כף ידה על פתחו באצבעות פשוקות

ובתנועה מהירה הפכה את הכד על פיו, אצבעותיה שומרות על הגבינה שבתוכו, ואמרה לחייל, "אתה רואה, אין מים, נגמר", והאנגלי ויתר, הורה להם להמשיך בדרכם, והפועל הכיט אחורה בפעם האחרונה אל הכפר שבו נולד, ולא ראה דבר.

את הסיפור על החיילים האנגלים הרשה לי הפועל לכתוב, כי שיכנעתי אותו שהבריטים כבר לא כאן. אבל על נקמת הדם לא כתבתי, וגם לא על כפר המוצא. והפועל התעקש שאני אכתוב כמה טוב היה כשהיהודים הגיעו, כיצד הכול נעשה הרבה יותר טוב, תודה לאל, ואיך אביו מצא עבודה וקיבל טיפול רפואי מהמדינה בעת זקנה. ותכתוב שהכול נעשה הרבה יותר נוח, ושיש חשמל ומים, וברוך השם, ותכתוב עד כמה התייחסו אלי טוב בעירייה, ואיך יותר מארבעים שנה עבדתי עם יהודים שהיו לי כמו אחים, היו לי. ותודה לאל, מה הבן אדם רוצה חוץ מלגדל ילדים, לשלוח אותם לבית ספר ולראות שהם גדלו ונהיו בני אדם והקימו בעצמם משפחות וילדים. ותכתוב שכארבעים ושמונה התחילו הערבים להתנכל ליהודים, ומנהיגיהם ביקשו שיצאו ליומיים בלבד כי אז ייכנסו צבאות ערב וישחטו את היהודים ואז תושבי יפו יוכלו לשוב לבתיהם ולחיות בשלווה. הוא מעולם לא שמע משפט כזה לא ממנהיג ערבי ולא מתושב יפו, אבל תכתוב, אמר לי, תעשה טובה. גם כך זה בעברית ואיש מיפו לא יקרא, תכתוב את מה שהם רוצים לשמוע ושאלוהים יאיר את דרכך.

מחקתי את כל מה שעובד העירייה רצה שאמחק. וכתבתי על חייו העניים בבקתה רעועה בין הפרדסים, על רעב ומכות ארבה, וכיצד היו הוריו מלקטים את גללי הסוסים שהיו עוברים בשבילי הפרדס וכשאלה היו מתייבשים הם היו מפוררים את הגללים בידיהם, מחפשים בהם גרגרי חיטה או תירס למאכל, ומשתמשים בשעורה להדלקת אש. וכיצד מדינת ישראל הצילה אותם מחיי עוני ומחרפת הרעב.

כתבתי את מה שהוא רצה שאכתוב והוספתי לו זיכרונות שספק אם בכלל קרא. כששלחתי לו את הספר לאישור לפני ההדפסה הוא לא

השיב וכשהתקשרתי אליו הוא אמר שהספר מצוין, תודה רבה, יישמרו ידיך על העבודה שעשית. אולי ילדיו קראו, ואולי נכדיו, ואולי הם אהבו את החום המשפחתי שהכנסתי לזיכרונותיו של סבם, את הסיפורים על איך כל הקושי והרעב היו נסבלים בשל החמלה הרבה ששררה במשפחה. איך הכוך המבודד היה חמים גם בקשים שבימי החורף, וכיצד היתה האמא שהערימה על החייל האנגלי מספרת, אף שלא ידעה קרוא וכתוב, סיפורי אגדות לילדיה הקטנים ומכניסה אותם לשינה בעולם חלומות שכולו תקווה. ואף שעל אשתו המנוחה לא אמר הפועל הרבה, מלבד אללה ירחמהא ושהיתה אישה טובה, הוספתי לספרו מילות אהבה כשתיארתי את פרידתו ממנה, וכיצד מדי לילה מאז מותה הוא לוחש לה עדיין לילה טוב, כמו היתה לידו במיטה. כשתיארתי את מסע הלוויה שלה כתבתי שאשתו של פועל הניקיון שכבה בארון עם חיוך עדין, אותו חיוך של נערה מלאת חיים שהיה לה גם בפעם הראשונה שפגש אותה, ותיארתי איך הוא נישק את מצחה לפרידה כפי שזכרתי את אבא שלי נושק למצחה של סבתי המתה, נשיקה שלווחה של פרידה אחרונה. בפיו של הפועל שמתתי את המילים ששמעתי את אבא שלי לוחש לאמו, "מע אסלאמה יאמא, מע אסלאמה יקרה."

8

מלבד הפועל, היה לי רק עוד לקוח ערבי אחד. זה היה חבר כנסת לשעבר מטעם מפלגת שמאל יהודית, שפנה אלי יום אחד בעצמו ושזיהיתי את שמו כשטילפן לברר על אודות שירותי, וייתכן כי החליט לשכור אותי לכתוב את סיפור חייו משום שחשב שמילת הכבוד שהשתמשתי בה בשיחת הטלפון העידה על הערכתי למפעלו או על השתייכותי למשפחה שתמכה במפלגתו. חבר הכנסת רצה לכתוב את סיפור חייו בעברית, ושלא כמו לקוחותי הרגילים, שמרביתם הסתפקו בשלושים עותקים, פחות או יותר, כדי לחלק כמזכרת לבני משפחה ולחברים, שאף שספרו יצא לאור בהוצאה רצינית, יודפס באלפי עותקים, יחולק לחנויות ואולי אף יהפוך לרב-מכר. חבר הכנסת הערבי ציין כי בשיחות עם מוציאים לאור בכירים הובטח לו כי כשהספר יהיה מוכן, הם ישמחו לעיין בו וישקלו לפרסמו. הוא כבר עבר את השמונים ולא כתב מילה בסיפור חייו וממני ציפה כי אעסוק רק בכתיבה והבטיח כי הוא יהיה זה שידאג לחזוי ההדפסה וההפצה בחנויות.

את הפגישה הראשונה ערכנו בביתו שבגליל התחתון. הוא קיבל את פני בחליפה כחולה ובעניבה אדומה והוביל אותי למעין אולם קבלת פנים, שבו היו עשרות ספות ושולחנות רבים, שנועדו, בימים שנחשב לפוליטיקאי רב-השפעה שמכיר מקרוב שרים בכירים וראשי ממשלה, לקבלת פני האורחים. תמונות בגדלים מרשימים כיסו את

קירות האולם, והוא הופיע בהן עם מדינאים ישראלים מוכרים וגם עם נשיאים ופוליטיקאים מרחבי העולם. בסלון היו תמונות של חבר הכנסת עם יאסר ערפאת, המלך חוסיין וחוסני מובארכ.

חבר הכנסת ישב על ספה גדולה, ששתי שורות של ספות נמתחו משמאלה ומימינה, ולפניה ניצב שולחן ישיבות ארוך, במה ששיערת כי היה מקומו הקבוע. הוא שאל אותי מה ארצה לשתות, ואני ביקשתי רק מים, בשל הנסיעה הארוכה מירושלים. בקבוקים אישיים של מים מינרליים ומיני משקאות נוספים עמדו מוכנים על השולחן. "רק מים?" הוא שאל וצחק כשלקחתי בקבוק. כשאשתי נכנסה, לבושה שמלה ארוכה ומרשימה, כמו מוכנה לחתונה או לאירוע רשמי, הוא ביקש ממנה שתכין לנו קפה ושאל איך אני שותה אותו. "בלי כלום, תודה," אמרתי לאישה ששיערת שהיתה צעירה ממנו בעשר ואולי אף בחמש-עשרה שנה.

למרות שעם לקוחות אחרים הסתפקתי בשניים או שלושה מפגשים, את ביתו של חבר הכנסת פקדתי חמש פעמים לצורך הקלטת הראיונות, והוא תמיד קיבל את פני באותו אולם, ולעולם עם חליפה חדשה שלא ראיתי בפגישות הקודמות, ואשתי בשמלות שצבעיהן התחלפו. הקפה היה תמיד אותו קפה, והוגש בכוסות פורצלן מקושטות פרחים. "אני אדבר בעברית," הוא קבע בפגישתנו הראשונה. "אתה הרי כותב בעברית ויהיה לך בטח יותר נוח להקליט כך." ידעתי שהוא חושב שהעברית שלו טובה משלי, ושהוא רוצה כי מילותיו הדיפלומטיות, שאותן רכש בשנים הארוכות שבהן דיבר בעברית ותירגל פנייה ליהודים – פוליטיקאים, מצביעים וקוראים כאחד – ישמשו אותו עוד פעם אחת בהשמיעו את קורות חייו.

גם על חייו האישיים דיבר חבר הכנסת לשעבר כמו פוליטיקאי. בדבריו ביקש בעיקר למנות את מעלותיו ואת החשובים שבהישגיו הלא מאוד משמעותיים. הוא סיפר כיצד חבר לתנועת העבודה בהיותו סטודנט בשנות השישים באוניברסיטה העברית, וכיצד האמין אז,

כמו היום, כי שיתוף פעולה יהודי-ערבי, המבוסס על ערכי שותפות, חופש ודמוקרטיה, יביא לשגשוג של היהודים והערבים כאחד. הוא דיבר על אכזבותיו בשנים האחרונות, שבהן מפלגתו מאבדת את אחיזתה בשלטון, והביע דאגה מעתיד האזור ומיחסי הערבים-יהודים שמידרדרים אל תהומות חדשים של פילוג והפרדה. הוא דיבר בעברית כי ידע שהסיכויים היחידים שיש לו לשווק את ספרו היא בקרב אותם יהודים בני גילו, ולא בקרב הערבים שבוודאי לא ירצו לשמוע את מה שיש לו להגיד, ובכל זאת היה נדמה לי שבאותה עברית ביקש חבר הכנסת למנות את מאמציו גם לטובת האוכלוסייה הערבית, כשסיפר כיצד מורים, מנהלים ומפקחים של בתי ספר ערביים היו פוקדים את לשכתו, כיצד סייע למערכת החינוך ולרשויות המקומיות, וכיצד נכבדי הערבים, הלאומיים והקומוניסטים גם יחד, לא היו מהססים לפקוד את לשכתו ולמלא מדי יום את אולם מקבלי הפנים. הוא רצה לספר כיצד היה עוזר בשעות המאוחרות של הלילה לבני משפחות שיקיריהם מצאו את מותם מחוץ לארץ ורצו סיוע והדרכה בהבאת הגופה לקבורה, וכיצד היה עושה מאמצים לשחרר עצורים כאשר הורים מודאגים היו פונים אליו לפעול למען חילוף ילדיהם שנתפסו בהפגנות או בפעילות בעלת גוון פוליטי. בדבריו כמו ביקש להאשים את הערבים, ששכחו את תרומתו והתייחסו אליו כאל בוגד מפני שבחר להצטרף למפלגה ציונית. "ומה עשו הגיבורים שלהם בכנסת ישראל מלבד להרים את קולם ולעשות הצגות?" הרים את קולו בשעת כעס לא אופיינית, "הם חיברו יישובים לחשמל? למים? לטלפון? הם הביאו כסף לבתי הספר? הם הביאו ביוב ליישובים שלהם? הם לא עשו כלום חוץ מלדבר. כולם יודעים את זה וכולם שותקים. אבל אני מעדיף כמובן שלא תכניס את שני המשפטים האחרונים."

בספר שחיברתי כתבתי שחבר הכנסת הנטוש עבר לערבית בשלב שבו ביקשתי ממנו שיספר לי על זיכרונות ילדותו. תחילה דיבר במשפטים שידע לדקלם על ארבעים ושמונה וצבא "ההצלה"

הערבי שהגיע לכפר הולדתו. על חתימת הסכמי רודוס, איסוף הנשק מהתושבים על ידי החיילים היהודים והפיכת היישוב לישראלי. תיאור היסטורי של עובדות כפי ששוכתבו ועוצבו עם השנים. אני רצייתי שיתאר לי את בית הוריו, וכששאל "למה זה טוב?" ביקשתי שיסמוך עלי והבטחתי שאם לא יאהב את הדברים הם כמובן לא יופיעו בספרו. הוא התחיל לספר בעברית שבית הוריו היה בית פשוט, כמו יתר הבתים בשכונה, שאביו ידע לקרוא עיתון ואמו היתה אנאלפביתית, ושזה היה המצב בכפר, וכך היו כל הנשים. הוא התנצל על ילדותו בעברית, לפני שהתחיל לתאר את הבית שהיה עשוי מקש ומטיט, "אבל אחר כך כמובן שהורי בנו בית אבן שאליו עברנו," הוא התעקש להדגיש. אני רצייתי לשמוע על בית הטיט, וחבר הכנסת עבר מעברית לערבית בלי משים, וסיפר כי הוא בקושי זוכר את בית הטיט, רק שבמפלס אחד הוא ישן עם בני משפחתו – היו לו שישה אחים ושלוש אחיות – ושבמפלס אחר היו הבהמות: החמור ושתי הפרות שהיו מכנסים בלילות החורף אל הבית, ושזה היה טבעי אז לחלוטין, חלק משגרת החיים.

שאלתי בערבית את חבר הכנסת על המלחמה, והוא לא הרגיש שעברנו שפה, ולא סיפר על תחושת ההשפלה, ולא על הפחד שאחז בו כשלקחו את אביו לבית הספר ביחד עם יתר הגברים, ולא סיפר שהיה משוכנע שלא ישוב לראות את אביו, כי שמע על סיפורי הזוועה שעושים היהודים. הוא לא הזכיר את העובדה שאמא שלו בכתה על שלא עזבו עם העוזבים, ומה שווה הכבוד בלי בעל, ומה שווה האומץ כשהחיים נקטעים. אבל אביו חזר הביתה עם ערב, וחבר הכנסת, שהיה ילד, שמח כל כך, וזכר כי רצה לחבק את אביו, למרות שזה היה אסור, והוא הרי היה כבר בן שש, ילד גדול שעליו להתנהג כמו הגברים. הוא סיפר בלי מילים על שתיקת האב, שלא שמח כמו יתר בני המשפחה על כך ששב בריא ושלם, ולא אמר מילה, לא התנפל על הילדים בחיבוקים כפי שהיו מצפים ממי שניצל ממוות בטוח. הוא

הרגיש אז בפעם הראשונה את משמעותה של ההשפלה, ולא היו לו אז מילים לתאר את התחושה, רק ידע שמבטו המובס של אביו מעולם לא הרפה מזיכרונותיו עד שגדל ולמד לפרש מבטים ולתת מילים להבעות שבחושים. הוא לא היה צריך מילים כדי להישבע שינקום במה שזה לא יהיה שהיהודים עוללו למבטו של אביו ומעולם לא היו לו לא הכוח ולא האומץ.

אף פעם לא ראיתי את ספרו של חבר הכנסת בחנויות, ולא קראתי על אודותיו בעיתונים. כשמסרתי לו את העותק המודפס בליווי קובץ אלקטרוני הוא שילם את יתרת הסכום שנקבע מראש וביקש ממני לחתום על מסמך שהכין ביחד עם אחד מילדיו, שלא פגשתי אך הבנתי שהיה עורך דין, חוזה שמוודא שאין לי זכויות, טענות ויתר ניסוחים משפטיים, מחשש שאגנוב את סיפור חייו של חבר הכנסת.

כשערכתי את פרקי ילדותו חששתי מתגובתו יותר מאשר מאלה של יתר הלקוחות. תחילה החלטתי לדבוק ככל הניתן במילותיו ולא לחרוג מהסיפורים שסיפר, אך לא יכולתי לשלוט בעצמי, ובפרק שמתאר את חייו בירושלים ואת מפגשיו הראשונים עם הסטודנטים הישראלים, תיארתי את הקושי שהוא חווה בשל השפה, התרבות הזרה, הפחדים לאבד את דרך הישר והחשש שלו שאם יאמץ את שפתם ואת דרכם לעולם לא יוכל לשוב הביתה. סיפרתי על הגאווה שלו אל מול הגזענות ותחושת העליונות שניסו חבריו הדמוקרטים להסתיר לשווא, וכיצד לא יכלו גם אם התאמצו להצניע את נימת ההתנשאות שהוא חש בכל פנייה אליו.

בפרק שפתח את ילדותו הוספתי משפטים בערבית שהוא מעולם לא אמר. הודעתי במקומו לקוראיו העתידיים ש: "יש זיכרונות שהם תחושות שלא ניתן להעביר את משמעותן אלא בשפת הגוף, בשפת האם, בניב ובמבטא ובניגון שלא ניתן לזכור בשפה זרה, ספק אם גם בשפה המקורית. על כן את הפרק הבא אני אכתוב בערבית". וכתבתי

סיפורי ילדות שחבר הכנסת מעולם לא סיפר. סיפרתי בשפתו על מבטי ההשפלה שראה בעיני אביו, אף שכל מה שסיפר היה כי אספו את הגברים ל"ישיבה" בבית הספר, ישיבה שבה סיפרו המנהיגים הנכנסים על החוקים החדשים. חבר הכנסת לא מחה, לא על הערבית שהכנסתי לפיו ולא על שבועת הנקם שנשבע ולא קיים.

יומיים לאחר מסירת הספר הוא התקשר להודות לי על העבודה הנפלאה, סיפר שכבר שלח עותקים לכמה הוצאות ספרים ושהוא משוכנע שישמע מהן במהרה ואז יחליט מי מהן תהיה בית חם לאוטוביוגרפיה שלו. הוא לא אמר מילה על פרקי הזיכרונות שהוספתי, ולא ידעתי אם מפני שלא שם לב והחשיב אותם לזיכרונותיו הפרטיים או ששם לב והחליט לאמץ את זיכרונותי.

חצי שנה אחרי שעזבנו את ירושלים ועברנו לאילינוי, חזרתי אל גרסת העריכה של ספרו, עם האפשרות לעקוב אחר השינויים שהכנסתי בו, ובחנתי את המחיקות וההוספות. עשיתי את זה מדי פעם: גם כשהספרים כבר נשלחו ללקוחות והיו מודפסים, המשכתי לשכתב את סיפורי החיים שלהם, כפי שנשמרו אצלי במחשב.

לפעמים, עם הקריאה החוזרת, הצטערתי שהוספתי זיכרונות ילדות שהחשבתי לנעימים ללקוחות השונים, ולעתים הייתי קורא את הגרסאות של הקבצים הערוכים, מעמיד את סמן העכבר על הזיכרונות שהוספתי ובוחר באופציית "בטל הוספה", תובע את הזיכרון בחזרה לעצמי. אבל זה היה מאוחר מדי. הגרסה הסופית נשלחה ללקוחות והודפסה והזיכרון הפך שלהם ולעולם לא יהיה עוד שלי.

יום לאחר שעיינתי בזיכרונות ילדותו המאומצים של חבר הכנסת התפרסמה ידיעה באתר חדשות עברי שבישר כי חבר הכנסת לשעבר נפטר. הידיעה היתה קצרה וללא תמונה ולא סופר בה שכתב ספר עם זיכרונותיו ואיש גם לא ספד לו, ואיש לא שלח תגובה.

1

הבתים בשיכון עלייה בכפר סבא, מרחק עשר דקות הליכה מבית החולים מאיר, הזכירו לי פעם את הבתים של טירה.

הם לא נראו כמו בתים של יהודים, וגם אלה שהיו להם גגות רעפים אדומים נראו תלושים כמו גגות הרעפים הראשונים שהתחילו לבנות בטירה בשנות השמונים. "בית קארמיד", היינו אומרים כשרצינו לציין את פארו של בית חדש שנבנה בכפר, "בית עם רעפים", אף שלרוב רעפים אלה רק כיסו אלכסונית מרפסת קטנה או סוככו על המדרגות שהובילו לדלת הכניסה.

"רעפים בונים בשביל שלג", אבא שלי נהג לומר לנוכח התלהבותנו מן הרעפים. "היהודים התבלבלו. כאן לא יורד שלג אף פעם, אז בשביל מה הרעפים, רק לכלוך מהיונים הם מביאים." ובכל זאת, כמעט כל הילדים בכיתה בבית הספר היסודי של טירה, היו מציירים את הבתים עם גגות רעפים. מעולם לא ציירנו בתים שדמו לבתים שבהם גרנו.

דחפתי את שער הברזל החורק ברחוב הרב קוק וצעדתי בשביל מרוצף אל דלת הכניסה לבית הפרטי בן שתי הקומות, שחלק מצבעו התקלף וחשף שכבת טיח אפורה, מסוג הבתים שנבנו בשנות החמישים בשיכון עלייה ושעליהם אמר אבא כשהיינו נוסעים לכפר סבא ש"כאן הם שמו את התימנים". לשיכון עלייה נהגנו בטירה לקרוא שיכון עאליה, ועד גיל מאוחר הייתי בטוח שזה על שם אישה ערבייה, כמו המלכה

עאליה, היות שהתימנים הרי מוכרחים להיות ערבים. השעה היתה קרוב לשמונה בבוקר כשהתקשרתי לבעלת הבית מטלפון ציבורי בבית החולים. "הלו, ענה לי קול ערני של אישה מבוגרת, ואני התנצלתי על השעה המוקדמת, וסיפרתי לה שהזמנתי את החדר שהיא משכירה דרך אתר אינטרנט לחדרי אירוח, שאני יודע שקבלת החדרים מתבצעת רק בשעת צהריים, אבל נחתי אחרי מסע בן יממה ואני רוצה לבדוק אם אוכל בכל זאת להגיע יותר מוקדם.

"בטח מותק, מחכים לך", אמרה האישה. "תבוא מתי שבא לך, אני בבית. יש לך את הכתובת, נכון?"
"כן, ענית לי לה, "יש לי, ממש תודה רבה."

אמא שלי הגיעה לבית החולים בשבע בלויית אחי הקטן מחמור, שלחץ לי את היד בהיסוס. "חמודה", קראנו לו, והוא היה בן חמש-עשרה כשראיתי אותו בפעם האחרונה, ועכשיו הוא בן עשרים ותשע, אבא לילדה בת שנתיים ואח בבית חולים פסיכיאטרי בפאתי תל אביב. רציתי לחבק אותו, את אחי הקטן, למרות שהוא לא דמה לאותו נער מתבגר וגמלוני שאליו התגעגעתי כל כך ורק החיוך הנבוך שלו והשפלת המבט דמו לתמונתו שהיתה בראשי.

אבא שלי המשיך לישון כשהם הגיעו. סיפרתי להם כי התעורר וביקש מים ואמר כמה מילים, ששקית השתן שלו התמלאה לקראת הבוקר, ושהאחות אמרה שחל שיפור רציני במצבו וכבר אין צורך בחמצן. הוא עדיין מותש מחומר ההרדמה והכדורים ויש לתת לו להתאושש ולהתעורר בנחת. "בלי מבקרים", אמרה האחות הרוסייה שסיימה את משמרתה בשבע, "רק בני משפחה קרובים, ולא יותר משניים בחדר, עדיף רק אחד."

"אלחמדולילה", אמרה אמא שלי. שערה היה מכוסה במטפחת, ואני לא יכולתי לדעת אם נהפכה לדתייה ומתי זה התחיל. האם גם אבא שלי הפך לאדם מאמין?

"אכלת משהו?" היא שאלה, כמו הייתי תלמיד שחזר זה עתה מבית הספר.

"כן," שיקרתי, "אכלתי למטה בבית הקפה. סנדרוויץ' עם גבינה בולגרית."

"אתה חייב ללכת הביתה," היא אמרה בלחש, התחילה לבכות וכמעט חיבקה אותי, "אתה בטח מת מעייפות ולא ישנת דקה. לך הביתה, בני, לך, תתקלח, תנוח, תישן, תאכל משהו. אין הרבה בבית, אבל יש לחם טרי, ויש לבאנה וקצת נקניק במקרר. לך הביתה, סידרתי לך את המיטה שלך, ושמתי מצעים חדשים. אל תפחד, לא יקרה לך שום דבר. אני נשבעת לך, שום דבר. הכול טוב. הכול בסדר. הכפר השתנה, לכל אחד יש את הצרות שלו, ואחד כבר לא מעניין את השני, בחייאת אללה, יאמא, לך לנוח, תחזור הביתה, בני."

"אני יכול להסיע אותך," אמר אחי הצעיר והביט בשעון שבטלפון הנייד שלו. "אני אספיק לפני שהמשמרת שלי בעבודה תתחיל."
"זה בסדר," עניתי לו, "תודה. אני אשאר עוד קצת כאן ואחר כך אקח מונית שירות לטירה."
"אתה בטוח?"

"מיליון אחוז," עניתי לו, והוא אחז בידו של אבא לרגע, הביט על נתונים שנרשמו בדפים, אמר שישוב אחרי המשמרת לבית החולים, והשביע את אמא לעדכן אותו בטלפון אם חלים אפילו שינויים קטנים.
"אבא שלך פחד למות לפני שיראה אותך," אמא שלי אמרה כשהלך. "הוא היה אומר את זה כל הזמן." רציתי לשאול אותה מדוע אם כן לא ביקש לראות אותי כל השנים האלה, ומדוע היא, אמי, מעולם לא התקשרה לשאול לשלומי.

"אין לך בושה, אתה," היא אמרה וניגבה את עיניה. "אין לך לב. את הילדים שלך אנחנו לא מכירים, את הנכדים שלנו מנעת מאיתנו לראות." היא מעכה את עיניה בממחטת בד ורק אז ראיתי בבת אחת כמה הזדקנה. קמטים התחילו מעטרים את מצחה, מקיפים את עיניה

ומקמטים את צווארה. כתמים כיסו את גב ידה ואת מעט העור החשוף של מפרקיה.

ואולי היא באמת רצתה שאשוב, ואולי באמת ביקשה לראות אותי, לשאול אם יש לי ילדים, הילדים שעליהם סיפרתי לראשונה לאבא שלי באותה הודעה קצרה ששלחתי לו רגע לפני הטיסה לאמריקה. אולי במשך ארבע-עשרה שנה היא התחננה ובכתה על שאינה יכולה לסבול את המרחק מהבן שלה, על כך שהגעגועים מצלקים את לבה, ואולי היה זה אבי שהתנגד ועמד כחומה ביני לכינה. היא לא פחדה ממנו, זאת ידעתי תמיד, אבל אהבה אותו ובתמים וודאי לא רצתה שהתנהגותה תגרום לו כאב וצער. ולפעמים חשבתי כי אמי היא שהתעקשה ושיכנעה את אבי שעשה את המעשה הנכון כשסילק אותי, הרחיק מעליהם את הבושה שלא רצו שתדבק בהם לעד, שתדבק בשאר ילדיהם, תפגע בשמם ותהרוס את העתיד שביקשה עבורם. ואולי, ניסיתי לעתים לשכנע את עצמי, היא העדיפה את הסבל של הניתוק משום שידעה שכך יוטב לי. אולי ידעה כמוני שעדיף המרחק, עדיף הניתוק, ושכל קשר איתם או עם טירה רק יסב לי ולאשתי סבל כבד אף יותר מזה שליווה את תחילת הזוגיות שלנו. אמי ואבי, כמוני וכמו אשתי, ידעו שאין לנו לאן לחזור, ושרבר לעולם לא ישוב להיות כפי שהיה.

"די אמא," אמרתי לה ובפעם הראשונה מאז נפגשנו לראשונה ביום אתמול נגעתי בכתפה והובלתי אותה לכורסה שמתחת לחלון הגדול של חדר הטיפול נמרץ. "בבקשה תפסיקי לבכות."
"אבל עכשיו אתה חוזר הביתה," היא קבעה בנחישות ואני הבטתי על אבי, כמו חיכיתי שיאשר את הבקשה שלה, אבל הוא רק שכב שם בעיניים עצומות, פניו מכוסות זיפים בני יומיים, כמו אלה שלא גילח רק כשסבתא שלי, אמו, מתה.
"בסדר," אמרתי לאמא, מרגיש חנוק ורק רוצה לצאת מחדר הטיפול נמרץ. "עד מתי תישארי כאן?"

”כל היום, עד הלילה, לא יודעת.” היא פישפשה בתיק הצד שלה והושיטה לי מפתח, אותו מפתח שזכרתי, רק שמחזיק המפתחות השתנה, ועכשיו הוא ריבוע מפלסטיק ובתוכו סורת אלפאתיחה.
”אל תפחד, בני, איש כבר אינו זוכר אותך.”

2

המפתח של הבית בטירה היה תחוב בתוך כיס מכנסי כשהקשתי חלושות ביד ימין על דלת הכניסה לבית ברחוב קוק שבשכונת שיכון עלייה. על פרוסת עץ אליפטית שהודבקה בגובה העיניים נחרט השם "משפחת חדר". כריתי את אוזני בתקווה לשמוע מעבר לדלת קול צעדים שיאשר כי הדפיקה החלשה נשמעה על ידי האישה המבוגרת שענתה לטלפון רבע שעה קודם לכן. פעמון נתלה בצמוד למשקוף הימני, אך העדפתי שלא לצלצל בו, מפאת השעה המוקדמת והחשש להעיר את מי מבני הבית שייתכן ועודם ישנים.

"שלום", אמרה מרים, כך הציגה את עצמה, אישה חייכנית וצעירה מכפי שחשבתי תחילה, אולי בת שישים, אף שמעולם לא ידעתי לנחש את גילם של אנשים. "אתה סעיד?" היא שאלה.

"כן", עניתי לה והייתי מוכן להשיב על כל השאלות שציפיתי שתשאל. כן, אני ערבי, ואני חי כרגע עם אשתי וילדי בארצות הברית, אשתי מועסקת שם באוניברסיטה, וקיבלתי טלפון בהול מהמשפחה שאבא שלי נמצא בסכנת חיים, אז עליתי על הטיסה הראשונה ובאתי לבקר אותו בבית החולים מאיר. סרטן ריאות, וכן, הוא בסדר, תודה. מאיפה אני? אני לא אספר שאני מטירה, כי זה לא הגיוני שבן טירה, המרוחקת שתי דקות נסיעה משיכון עלייה, יבחר להשתכן בתשלום בחדר שעולה מאה חמישים שקל ללילה ושכל מטרתו לספק מגורים זמניים לבני משפחות של חולים המאושפזים בבית החולים ומתגוררים

רחוק ממנו. אני אגיד לה שאני מהצפון, ולא תהיה לי תשובה אם תשאל, "אז למה אבא מאושפז דווקא כאן", הרי בצפון יש בתי חולים טובים ובית החולים מאיר אינו ידוע כמשובח עד כדי כך שיגרום לאנשים להעדיפו על פני יתר בתי החולים במדינה.

אבל מרים לא שאלה ולא דרשה תשובות ורק אמרה, "ברוך הבא, סעיד. בוא, אני אראה לך את החדר, בסדר?" היא יצאה מביתה והובילה אותי אחריה בשביל מרוצף שהקיף את הבית מצדו השמאלי. "אתה רואה?" הצביעה ביד שהחזיקה מפתח מחובר למחזיק מפתחות של בנק הפועלים, "זה נענע, טבעי. קצת מים וצומח לבר, אתה יכול לקטוף מה שבא לך, בסדר?"

"תודה."

"אם זה היה בעונה," היא הוסיפה, "אז יש פה גם עץ תאנים, שכמוהן בחיים לא תמצא באמריקה. חבל."

"הנה החדר," היא אמרה כשעמדה מול דלת חומה שנקבעה בקיר שפונה מערבה. היא סובבה את המפתח פעמיים והדפה את דלתו של חדר שנבנה במה שהיה פעם חלל בין עמודי בטון שהחזיקו את הקומה העליונה של הבניין. פעם נהגו לבנות כך גם בטירה. "בית עלא עמדאן," היינו מתפעלים מאותם בתים מוגבהים שנתלו בשמים על רגליים ענקיות, ואם לא נבנה דבר מתחתם היו מותירים מתחת לבניין שטח לחניית מכוניות, משחקי ילדים ואירועים משפחתיים.

"סידרתי לך את הכול. סדינים שמתי חדשים, יש מגבות בשפע, שמפו וסבון במקלחת. את הקוד של האינטרנט רשמתי בדף על המקרר, ושמתי לך גם חלב טרי. אתה בטח עייף, זו טיסה ארוכה מאמריקה, נכון? כמה, שתים-עשרה שעות?"

"כן."

"טוב, מותק, אתה בטח רוצה לישון, אז אני לא אבלל לך במוח, אבל אם אתה רוצה שאני אכין לך כוס תה, תגיד, בסדר? וכל דבר, אל

תתבייש, תדפוק בדלת, אני ובעלי כמעט כל היום כאן, לאן יש לנו
ללכת, כפרה? בסדר, מותק?"
"בסדר גמור, הודיתי לה והיא עזבה.

זה היה יותר ממה שציפיתי מחדר במאה חמישים שקלים ללילה.
מיטה זוגית עם סדינים לבנים ברקמה כחולה גסה, כמו בטירה,
וארבע כריות שבעלת הבית ניסתה להניח על מסעד המיטה, כמו
שעושים בבתי מלון. מול המיטה עמדה טלוויזיה ישנה עם מסך בגודל
עשרים ואחד אינץ'. בפירת החדר היה מטבחון עם מקרר משרדי
קטן, ועל משטח השיש הונחו מיקרוגל וכיריים חשמליים בעלי שתי
להבות בגדלים שונים. בארון העליון סודרו צלחות ומספר כוסות,
ובתא התחתון היו כלי הגשה ובישול בסיסיים, שני סירים קטנים,
מחבת וסכום. בפירת המטבחון עמד שולחן קטן עם שני כיסאות
עץ פשוטים. בחדר האמבטיה היה מקלחון מזכוכית, שאליו צמודה
האסלה, וממול כיור עם מראה בתוך מסגרת לבנה.

הורדתי את הנעליים, מניח לכפות רגלי להשתחרר אחרי יותר
משתי יממות שבהן היו כלואות. הן כאבו במשך הלילה, אך לא רציתי
לחלוץ את הנעליים כי חששתי מהצחנה שהגרביים יפיצו בחדר בית
החולים שבו שכב אבא שלי. השכבתי את התיק למרגלות המיטה,
וכשניסיתי למשוך את הרוכסן שמעתי דפיקה חלשה בדלת.
"כן, עניתי וניגשתי לפתוח.

"אני מצטערת על ההפרעה," אמרה מרים שעמדה בפתח עם כוס
זכוכית עם תה ביד אחת וביד השנייה צלחת עם מעמול. "אל תדאג,
אני לא אפריע לך יותר, מבטיחה. רק אמרתי לעצמי, אני אביא לו תה,
זה עוזר אחרי נסיעה ארוכה."

"תודה רבה," עניתי בחיוך ולקחתי ממנה את התה ואת העוגיות,
משתדל לעצור את הרעד שאחז בי. "לבריאות," היא אמרה והלכה,
מניחה לי לסגור את הדלת ולבכות מול כוס תה, בצבע שזכרתי, עם
עלי נענע מדויקים שצפים בגובה הנכון. מה לעזאזל אני דומע בגלל

עקוב אחר שינויים

כוס תה, הרי תיונים באותו טעם של אותן חברות, ונענע באותה צורה
שניתן לשתול באדניות יש גם בארצות הברית, אז מה יש בה, בכוס
הזאת של התה שדומה כי הוא התה המושלם, ולמה כשאני לוגם ממנו
איני יכול אלא לתת לדמעות לזלוג מעצמן?

3

התעוררתי מבוהל. השעון בטלפון הראה שהשעה ארבע אחר הצהריים ולא סימן שהתקבלו הודעות חדשות או שיחות שלא נענו. לאמא שלי אין את המספר שלי ואיש אינו יודע למצוא אותי. היא חושבת שאני בטירה, והם בוודאי צילצלו לשם כדי לבשר לי על מות אבי, ולא היה מי שיענה. היא בטח שלחה את אחד האחים שלי לחפש אותי בבית והוא לא מצא אותי.

בחדר השכור לא היה טלפון קווי, ואמצעי התקשורת היחיד היה אפליקציות התקשורת בטלפון המחובר לאינטרנט אלחוטי. בזיכרון הטלפון שמרתי את מספר הטלפון של אבא שלי, שתמיד דאגתי שיהיה מעודכן, אבל לא ידעתי אם הטלפון שלו פעיל מאז שאושפז בטיפול נמרץ. בכל זאת ניסיתי להתקשר בעזרת האפליקציה, ללא הצלחה.

דפקתי על דלת ביתה של מרים. "אני מאוד מתנצל על הפרעה," אמרתי לה כשפתחה את הדלת וחייכה, וביקשתי לעשות שיחת טלפון. רציתי להסביר לה שזה לבית החולים, שהטלפון שלי אמריקאי ואין לי איך להשתמש בו בארץ, ושחשבתי שאקנה כרטיס סים מקומי אבל עוד לא היה לי זמן, אבל מרים רק הושיטה לי את הטלפון, "לא הפרעה ולא שום דבר, מותק. ובטח, בבקשה." צילצלתי למספר של הטיפול נמרץ שהופיע באתר בית החולים

ואחרי כמה רגעים שמעתי קול חסר סבלנות שענה בתוקפנות: "טיפול נמרץ".

"שלום," אמרתי למי שענה ואמרתי שאני הבן של החולה בחדר מאתיים וארבע, "רק רציתי לשאול..."

"הוא כבר לא בטיפול נמרץ," אמרה האחות או הפקידה ופנתה בשאלה לעמית או עמיתה שככל הנראה עמד לידה, "לאן העברנו את החולה ממאתיים וארבע? לפנימית ג'? הוא עבר לפנימית ג', אני מעבירה אותך."

"תודה," אמרתי לאחות אף שלא ביקשתי העברה, רק רציתי לדעת שאבא שלי עדיין בחיים.

הודיתי למרים, שענתה "בשמחה", ואמרה שזה סימן טוב אם העבירו אותו מטיפול נמרץ למחלקת אשפוז רגילה, שיהיה בריא בעזרת השם.

לא אכלתי דבר מאז ארוחת צהריים של רצועות חזה עוף עם פירה שהוגשה בטיסת ההמשך מפריז לתל אביב, ואפילו צלחת המעמול של מרים עוד עמדה על השולחן בחדרי. השעה היתה מעט אחרי שמונה בבוקר של יום שני באילינוי, ובמכשיר הטלפון שלי עדיין לא היו הודעות מפלסטין. היא ודאי באוטו, חשבתי, ואני לא אשלח לה הודעה שתסיח את דעתה מהנהיגה. היא בטח הסיעה כבר את הילדים לבית הספר ועושה את דרכה למשרד שלה באוניברסיטה. אפליקציית מזג האוויר הראתה סיכוי של עשרים אחוז לשלג באילינוי ואני קיוויתי שהילדים הגיעו בבטחה לבית הספר.

ככפר סבא ובטירה לא יורד שלג אף פעם, למרות שאבא שלי סיפר לי כי לילה אחד בשנות החמישים ירד שלג בכפר ונערם בכמויות גדולות עד כדי כך שלא הצליחו לדחוף את דלת הבית ולצאת לחצר. בשנים שהתגוררנו בירושלים ירד שלג מדי פעם, וכשזה קרה מהדורות החדשות עסקו בו בלי הפסקה והתושבים חיכו בכיליון עיניים לפלא

הלבן. בשבוע בו התחתנתי היה סיכוי לשלג בירושלים. זה היה אמצע פברואר והחזאים עסקו במערכת שהתפתחה מעל רוסיה ועשתה את דרכה לכיוון המזרח התיכון. גשם התחיל לרדת מיד כשעזבנו את טירה. אבא שלי הסיע אותנו לתחנת האוטובוסים בצומת רעננה־כפר סבא. אני ישבתי מלפנים ואשתי מאחור. היא לא אמרה מילה במשך כל הנסיעה. בחדשות ברדיו סיפרו על גשמים שילכו ויתחזקו, על רוחות עזות שיגיעו למהירות של שמונים קילומטר בשעה, ועל שלג שעשוי לרדת בלילה בחרמון וברמת הגולן ואולי גם בעיר הבירה.

פלסטין לקחה איתה רק מזוודה אחת, שעזרתי לה להוריד מהרכב של אבא שלי כשהמתנו לאוטובוס לירושלים.

"יש לך כסף?" שאל אבא שלי והושיט לי שטר של חמישים שקל אף שעניתי לו בחיוב. הוא לחץ את ידה של אשתי ואמר לה שהוא מצטער, ושהוא מאחל לה את כל הטוב שבעולם.

פלסטין עדיין לא אמרה מילה. היא עמדה בתחנת האוטובוס המקורה בפנים חתומות והביטה קדימה, לעבר נקודה שלא התקיימה. היא לא בכתה כמנהגן של כלות ערביות ביום חתונתן, במעין טקס פרידה שבו מגיעים החתן ונציגים מבני משפחתו לקחת את הכלה אל טקס החתונה ולהעביר אותה ממשפחתה לביתה החדש, למשפחתה החדשה. אבי הכלה מחזיק את יד בתו ומוביל אותה אל הרכב המקושט, לרוב הרכב הכי יקר שיש למישהו מבני המשפחה ומגויס למשימה, שם מחכה לה בעלה במושב האחורי בחליפה ובעניבה, לראשונה בחייו. פעם הטקס נערך על גבי סוסים, והכלה היתה מועלית לסוס, אבל סוסים כבר אין בטיירה, ומכוניות גרמניות החליפו אותם בטקסי החתונה. את פלסטין לקחנו מבית אביה בפיאט פונטו בלי קישוטים, בלי יללות שמחה וצפירות מכוניות שמודיעות לציבור על החתונה. היא לא בכתה. אבא שלה העמיס את המזוודה שלה בתא המטען והיא נכנסה לכרה למושב האחורי ולא אמרה מילה. במקום האולם חתונות נסענו לצומת רעננה, וכעבור עשר דקות של המתנה, הגיע האוטובוס

ואני הכנסתי את המזוודה שלה לתא המטען, ועליתי לפניה כדי לשלם עבור שני הכרטיסים בשטר שאבא מסר לי. כל כך רציתי לשבת לידה באותה נסיעה, אבל לא היו מושבים זוגיים פנויים, והיא התיישבה ליד חייל בקדמת האוטובוס ואני התיישבתי כמה מושבים מאחוריה, נועץ את מבטי במה שיכולתי לראות מראשה ושערה הארוך שגלש על כתפה הימנית. הגשם רק הלך והתחזק במהלך הנסיעה וברדיו, שכוון לרשת ב' ושידר את תחזית מזג האוויר בקול רם, שוב הבטיחו ששיא הסערה עוד לפנינו, ושהסיכויים לשלג בירושלים גבוהים במיוחד, במיוחד בין חצות הלילה לשעות הבוקר המוקדמות. "אם ירד שלג בשעות האלה," הודיע החזאי ברדיו, "אז יהיה סיכוי גדול שהוא ייתפס על הקרקע וייערם, צריכים לחכות ולראות, כי כל מעלה לכאן או לשם יכולה להיות הרת גורל."

קיוויתי מאוד שירד שלג באותו לילה, ושנתעורר לבוקר לכן. אמנם הייתי לפני כן בירושלים בימי שלג, אבל הנחתי שזאת תהיה הפעם הראשונה שפלסטין מתעוררת בעיר מושלגת. נתעורר ביחד בירושלים, והשלג יסמל התחלה לבנה, אפשר שנתחבק מול החלון, ואם השלג ייערם ממש נצא החוצה ונכין כדורי שלג, או שנצעד מהר הצופים למרכז העיר. כל כך רציתי שפלסטין תאהב את ירושלים, וסמכתי על השלג שיעזור להשכיח ממנה, נערה בת עשרים ואחת, את הגעגועים לכפר. היא לא הפנתה את מבטה לכיווני ולו פעם אחת במשך כל הנסיעה. הנחתי שהיא ממשיכה להביט קדימה באותה הבעה אילמת, שמי שאינו מכיר את הרקע שלה לא היה מצליח לקרוא צער בריק של מבטה. היא כל כך צעירה, חשבתי לעצמי. אמנם הייתי מבוגר ממנה רק בשנתיים בלבד, אבל בכל זאת, חייתי כבר חמש שנים בירושלים, סיימתי תואר ראשון, ועברתי ככתב בעיתון מקומי כשלמדתי לקראת תואר שני בספרות עברית. כל כך מעט ידעתי אז על פלסטין, לא ידעתי אם למדה, ואם גרה אי פעם מחוץ לכפר, היכן טיילה, איפה ביקרה, מה אהבה לאכול ומה שנאה, האם נסעה אי פעם באוטובוס והאם כבר

ביקרה פעם בירושלים. והיא היתה כל כך יפה, שבפעם הראשונה הבנתי כיצד נשימה נעתקת כשראייתי אותה, אף שלא הישרתי אליה מבט במשך כל אותו יום, ולרוב השפלתי את ראשי כשפניתי אליה באותם משפטים קצרים, "תפדלי", "אנחנו יורדים בתחנה האחרונה", "תגידי לי אם את צריכה משהו בבקשה." הרגשתי בושה גדולה על ההתלהבות שלי מנוכחותה של אישה שמתנהגת כאבלה ביום חתונתה. וכיצד זה שבאותו בוקר חשבתי על דרך לברוח ולהשתחרר מהנישואים שמעולם לא חשבתי עליהם, לא רציתי בהם ונכפו עלי בשל טעות חד-פעמית ואומללה? הרי בבוקר של יום החתונה עוד שנאתי את פלסטיין שנאת מוות, ועוד תיכננתי לעשות את אשר מבקש ממני השיח' לעשות – לחתום על אותם ניירות, לשאת לי אישה כדת וכדין – אבל כשאגיע לירושלים לשלח אותה לדרכה ולהימלט, גם במחיר של עזיבת הארץ הארוורה. והנה עכשיו ישבתי כמה מושבים מאחוריה ולא יכולתי להתיק את מבטי מגבה, מקווה שהיא תסלח לי במהרה, תאהב אותי בן לילה, סומך על השלג, שאולי ייערם ואולי לא, וימחה את החטא ואת הכושה.

הטלפון הסלולרי צילצל בזמן ששכבתי על המיטה בחדרי בשיכון עלייה ועל הצג הופיעה "פלסטיין", בערבית.
 "מרחבא, מה שלומך?" שאלתי בנימה אישית הפעם ולא כמנהגי,
 "מה שלומכם?" או "איך הילדים?"
 "אצלנו הכול בסדר, היא בחרה לענות ברבים, "התקשרתי רק כדי לבדוק איך אבא שלך."
 "משתפר, עניתי לה, "תודה רבה."
 "נסעת הביתה?"

"לא, אמרתי, ותהיתי אם היא התקשרה כי זה מה שהדאיג אותה, שאולי נסעתי לטירה, שאולי פגשתי מישהו או דיברתי עם מישהו בכפר. לא נסעתי, אמרתי לה, וסיפרתי לה על החדר שמצאתי קרוב לבית החולים, ושרק קמתי משינה ועוד מעט אחזור לבית החולים,

אבל שקודם לכן עלי למצוא משהו לאכול. הרגשתי שאני מספר לה פרטים שלא רצתה לדעת, אבל לעתים נדמה שיש בכוחם של הפרטים מחיי היומיום כדי להשכיח ולהרגיע.

"טוב," היא אמרה, "רק רציתי לשאול מה שלומך."

"תודה," אמרתי לה והמשכתי, "פלסטיין... יודע היטב שאני היחיד בכל העולם שקורא לה כך."

"מה?" היא שאלה. רציתי להגיד לה שאני מתגעגע אליה, שאני מצטער ושאני אוהב אותה, אבל שאלתי רק, "ירד שלג?"
"לא," היא ענתה, "לא ירד."

4

”אז איך אתה, ספר. באמריקה, שמענו. איך שם? איזה כיף לך, הלוואי עלינו. הכול שם יותר זול, נכון? מכונית עולה חצי, לא? ואיך הילדים? ואיך אשתך? בטח כבר מדברים אנגלית בלי בעיה. בטח הפכו לאמריקאים. שלא ישכחו את הערבית, דיר באלכ. ילדים זה כמו ספוג, קולטים שפה כמו כלום, אבל הם יכולים לשכוח אם לא מתרגלים. בני כמה בכלל הילדים שלך? שלושה, נכון? שניים? בנים? ומה אתה עושה שם? ואיך מתייחסים למוסלמים? מה שלא יהיה, זה בטח פי אלף יותר טוב מאיך שמתייחסים אלינו כאן, לא ככה? מה גם שאתה בהיר, גם אשתך לא כהה במיוחד. מי ידע מאיפה אתה? תאמין לי, מקנאים בך, כאן אין מה לחפש, אתה לא יודע איך לגדל את הילדים. טירה זה כבר לא מה שאתה זוכר, חביבי. זה גיהינום, היום לכל ילד קטן יש אקדח. אצלכם גם יורים כל הזמן, נכון? משוגעים אלה, כל אחד יכול לקנות נשק. זה גם מפחיד, אבל בטח לא כמו בטירה. לא ככה? והבגדים מאוד זולים שם. נעליים קונים בחמישים דולר מה שמוכרים כאן במאתיים. גם כל המותגים שם הרבה יותר זולים, לא ככה? כמה עולה חולצה פולו? מתגעגעים, ודאי שמתגעגעים, אז באים לבקר בקיץ, מה, זו בעיה? כבר אי אפשר לחיות כאן, זה רק הולך ומידרדר. כמה זמן אתה שם? שנתיים? בשנתיים האלה נעשה כאן גיהינום, אתה מת מפחד לצאת עם הילדים לגלידה לכפר סבא. בנתניה כבר לא הייתי חצי שנה, יותר. הורגים ערבים כמו כלום. הגנה עצמית ואתה משוחרר.

היבא, הבת של השכנים שלנו, הוציאו אותה ממבחן פסיכומטרי בגלל שחשדו בעיפרון שלה, נשבע לך באלוהים, עיפרון זה כבר נשק אם הוא ביריים של ערבייה, היא מכסה את הראש שלה מסכנה, גיבורה, תלמידה טובה. אשתך מכסה את הראש? ומה אתה עושה שם? כמה כסף צריך בשביל לחיות שם טוב? כאן אתה קורע את התחת ובסוף כלום. אתמול ירו ברג'ב, זוכר את רג'ב? אולי היה שנה מתחתיך, נו, רג'ב, אין שני לו, אח של פתחי. על כלום, חמישה כדורים ברגליים, אומרים שחייבים להחליף לו את הברך באחת ממתכת. ועל מה? אבא לארבעה ילדים. חלק אומרים ריב בגלל אישה, אחרים אומרים סכסוכים על חניה. היום לא צריכים סיבות, איך שאתה לא פותח את הפה מוציאים נשק ומרססים אותך. צומח דור שאלוהים ישמור, אתה כבר לא יכול להגיד לילדים האלה מילה. איפה טירה של פעם, הלוואי. אתה כבר מפחד להוציא את הילדים שלך לבית ספר. יושב כל היום ומחכה שיחזרו הביתה לדעת שהם מוגנים. ועל מורים לא יורים? בבית הספר, בלי בושה. אין לאן לברוח. המשפחה באו איתך? איפה הם, שנראה אותם? יש לך תמונות של הילדים? חבל, בני כמה הילדים? ואי, מי היה מאמין, כאילו הכול קרה רק אתמול. תאמין לי, אתה חייב שיכירו את המשפחה, תביא אותם לבקר בטירה, אתה חייב. בן אדם בלי ההורים שלו מה הוא שווה? המשל אומר, מי שאין בו טוב לב להוריו לא יהיה לו טוב לב לאף אחד. לא, חלילה, ברור שזה היה קשה, אבל כמה זמן? חאלס, חלפו דורות והכול השתנה. תראה את אבא שלך, אם יחיה השנה לך תדע אם יחיה השנה הבאה. שיכירו את בני הדודים שלהם, את המשפחה. בלי משפחה מה שווה הבן אדם. הוא תמיד יהיה זר. בעזרת השם הנה אבא שלך מתאושש. היום הרפואה עושה נסים. בעזרת השם. כמה זה דולר היום? ארבע, פחות, נכון משהו כמו שלושה שקלים ושמונים חמש אגורות. כמה נגיד עולה המבורגר שם? כאן מוכרים אותו במקדונלדס בארבעים וחמישה שקלים לארוחה, כמה זה אצלכם? ואמא שלך כבר לא צעירה, אתה יודע, וזה כואב בטח,

וראי כואב לעזוב את ההורים כך. במיוחד, חלילה, אם אבא... שיאריך ימים. אתה מבין, מה יישאר לה חוץ מכם, הילדים שלה מסכיבה? מה גם שעבר הרבה זמן, אנשים שוכחים ואנשים סולחים, ואתם כבר גבר ואישה והילדים שלכם גדולים, אף אחד לא יגיד לכם מילה."

שני בני הדודים שלי ישבו על ספסלים ברחבה שמול הכניסה למחלקה הפנימית, אף שדאגתי להגיע לבית החולים אחרי השעה שבע בערב, שבה נאסרה כניסת מבקרים, מלבד קרובי משפחה מדרגה ראשונה. הם סתם ישבו שם, את הדוד שלהם כבר ביקרו קודם. "אלחמדולילה, הוא נראה הרבה יותר טוב, בעזרת השם מהר מאוד ישתחרר הביתה," אמרו כשסוף סוף עזבו את הרחבה.

"הם רק מחכים שאבא ימות," אמר אחי הקטן כשבני הדודים עזבו את בית החולים והשאירו אותי עם שני האחים הקטנים שלי ונשותיהם. אחי הגדול עזב בלי לומר דבר ברגע שראה אותי נכנס.

אמא שלי ישבה בחדר לצד אבא. עיניו היו עצומות. היא ישבה על כיסא קטן ליד מיטתו, שניצבה בין שתי מיטות אשפוז נוספות שהופרדו זו מזו באמצעות וילונות תלויים על מסילה. לחשתי לאמא שאני מוכרח לשוב לבני הדודים בחדר ההמתנה כי הנימוסים עדיין מחייבים, וכך התחמקתי מהשאלות שלה על למה לא נסעתי הביתה, הרי האחים הקטנים שלי באו להגיד שלום ולא מצאו אותי בבית.

"הם לא חיכו בכלל שהוא ימות," ציין אחי, הקטן ממני בשנתיים. "הלוואי שהיו מחכים למותו לפני שהתחילו במלחמה."

את הנשים של האחים שלי פגשתי בפעם הראשונה. אני הייתי הראשון להתחתן במשפחה. וליד, אחי הבכור, למד כלכלה באוניברסיטת בן גוריון ועכשיו הוא עובד בתפקיד טוב בבנק, כך סיפרו לי אחי הצעירים, וביקשו שלא אכעס עליו. "ככה הוא, עצבני, אבל מהר מאוד הוא יירגע." התחתן שלוש שנים אחרי. אשתו מטירה, יועצת חינוכית בחטיבה, ויש להם שני בנים, הגדול כבר בכיתה ו'.

והקטן בכיתה א'. אחי הקטן ממני בשנתיים, טארק, רואה חשבון, והתחתן לפני עשר שנים עם מורה בבית הספר היסודי בטירה, יש להם בן אחד בכיתה ג' ואשתו כבר בחודש השמיני להריונה. השניים נפגשו כסטודנטים באוניברסיטת תל אביב. אחי הקטן, חמודה, הגיע עם אשתו, גם היא מורה, מצאה משרה מלאה ועובדת כממלאת מקום בבית הספר היסודי בטירה.

האחים הצעירים שלי ונשותיהם מאוד רצו לפגוש אותי, וגם את אשתי ואת הילדים. אני חייב לחזור הביתה, אמרו, ואם אני אעדיף שלא אז הם יביאו את הילדים שלהם מחר לבית החולים כדי שיפגשו את הדרוד שלהם. האחים שלי מבטיחים שהילדים שלהם שמעו רק דברים טובים עלי מהם ומסבא וסבתא. רק כמה הייתי ילד טוב ותלמיד חכם. "הוא חכם כמו הדרוד שלו", ציטטה היועצת החינוכית את אבא שלי, שנוהג להשוות אלי את בנה הבכור, כי גם הוא התלמיד הכי טוב בכיתה ומשתתף בתוכנית לילדים מחוננים. אתה לא צריך להתנצל, ענו כשאמרתי שהייתי כל כך רוצה להיות בחתונות שלהם. יש להם אלבומים מהחתונה וקלטת וידיאו שמתעדת את האירוע והם יכולים להראות לי איך זה היה.

לנו אין אלבומי תמונות או סרט חתונה, ואפילו את התאריך האמיתי של החתונה שכחנו, מרוב שרצינו לשכוח ובגלל שאימצנו מועד רשמי אחר, שיתאים להיריון של פלסטין וללידת בתנו הבכורה. את שני אחי ראיתי בפעם האחרונה לפני שעזבתי את הבית ונסעתי עם אבא שלי לבית הכלה. אחי הבכור חיבק אותי אז מאוד חזק, והקטן בכה כי לא הבין את העצב ששרר בבית ומדוע כל זה קורה בכלל. הם לא היו עדים בחתונה. רק שני בני דודים שלי, אלה שפגשתי בבית החולים, ליוו אותי ואת אבא שלי בשתי מכוניות שנסעו אחת מלפנים ואחת מאחורי הפיאט פונטו המשומשת שאבא שלי רק קנה. הטקס ארך פחות מחמש דקות. אבי הכלה לא לחץ את ידי, אלא את זו של אבא שלי. השיח' הניח מטפחת בד על הידיים המשולבות של שני

האבות, שאל שאלות קצרות ומילמל דברי תפילה לפני שביקש ממני לחתום על כמה ניירות ופנה לחדר פנימי, שבו הנחתי שהוא מחתים את פלסטין על תעודת חוזה הנישואים.

קור ירושלמי מקפאי קיבל את פנינו בתחנה המרכזית ולפלסטין לא היה מעיל, וכל כך רציתי להציע לה את שלי, אבל הלשון, ארורה הלשון, לא הוציאה מילה. לקחנו מונית למעונות בהר הצופים. פלסטין ישבה מאחור, ואני ישבתי במושב שליך הנהג. היה לי חדר בודד, מותרות של תלמידי תארים מתקדמים. את שתי מיטות היחיד שהיו בחדר, מיטות בגודל שבאמריקה מכנים מיטת תאומים, הצמדתי זו לזו ולקיר הצפוני, הרחק מהחלון. כשפלסטין נכנסה לחדר, הפרדתי אותן והחזרתי לסידורן המקורי, האחת צמודה לקיר הדרומי והשנייה לצפונית. "את רעבה?" שאלתי את פלסטין ונתתי לה מגבת לייבש את שיערה הרטוב. היא הנידה בראשה לשלילה. "אתה יכול להשאיר אותי לבד", היה המשפט הראשון שאמרה לי.

בבוקר של החתונה ירושלים היתה מכוסה לבן.

אני הייתי אז בן פחות מעשרים ושתיים ופלסטין בת פחות מעשרים ואחת, ושמונה חודשים לאחר מכן נולדה בתי, ביום שבו פרצה עוד מלחמה. אני זוכר שאת הסיגריה הראשונה בחיי עישנתי אז, באותו יום, בגינה קטנה מרובעת כלואה בין קירות בטון מחוץ למחלקת היולדות של בית החולים הדסה בעין כרם. באותו בוקר נסענו במונית לבית החולים לבדיקה שנקבעה שבוע קודם לכן, בדיקה שגרתית לנשים שהריוןן עבר ארבעים שבועות. באותו בוקר לא היו לאשתי צירים והיא לא הרגישה שום דבר חריג. במיון יולדות ערכו לה בדיקת אולטרסאונד ואחר כך חיברו לה רצועות עם אלקטרודות שיצאו ממוניטור ומחט דקה שירטטה קווים על סרט נייר נע. בבדיקה הידנית אמרה האחות המיילדת כי היא מרגישה פתיחה של שתי אצבעות ושאולי בכל זאת שעת הלידה מתקרבת. היא המליצה שנשוב למיון

כעבור מספר שעות, ביקשה שלא נתרחק ממתחם בית החולים ויעצה לנו לבצע כמה פעולות שיכולות לזרז את הלידה, כמו עלייה וירידה במדרגות, או הליכה מרובה.

והצירים אכן לא איחרו להגיע. כשחזרנו לחדר המיון האחות בישרה על פתיחה של חמש אצבעות והעבירה את אשתי לחדר הלידה לביצוע ההכנות הנדרשות. אשתי ביקשה אפידורל והאחות אמרה שאין בעיה, ובכל זאת המליצה לאשתי לשקול לידה טבעית היות שהיא אישה צעירה, חזקה ובריאה. "שום דבר בלידה הזאת לא טבעי", אמרה אשתי בערבית, כדי שהאחות לא תבין ואני כן.

"צא", היא אמרה לי כשהצירים התגברו והאחיות המיילדות אמרו שהגיעה השעה, ואני עזבתי את החדר. הטלוויזיה התלויה בחדר ההמתנה הקרינה תמונות של הרס שקט. מצלמה של מטוס מאויש או לא סימנה בניין כמטרה ואז היתמר ממנו ענן עשן, תחילה שחור ואחר כך לבן.

כל כך רצייתי להיות בעל תומך בחדר הלידה, כמו בסרטים. קיוויתי שאשתי תיתן לי להחזיק את ידה כשהיא לוחצת ומתנשמת ומזיעה ויולדת את הילדה שלנו, של שנינו, רגע לפני שקול בכי נשמע ואז יעלה על פניה חיוך אלוהי שרק אמא יכולה לחייך והיא תרים את עיניה אלי ותביט בי במבט שאומר תודה, שאומר אני אוהבת אותך, אני סולחת לך, שאומר שבזכות הרגע הזה ובזכות הילדה הזאת אנחנו נהיה באמת משפחה.

דרך חלון הזכוכית של חדר ההמתנה ראיתי גבר חרדי מעשן ומדבר במכשיר הטלפון. חיכיתי שהוא יסיים את השיחה ויצאתי החוצה. "אני יכול בבקשה סיגריה?" שאלתי.

"הראשונה שלך?" חייך הדתי והושיט לי סיגריה מחפיסת מרלבורו אדומה.

"כן," עניתי ולא ידעתי אם הוא מתכוון לסיגריה או לילדה. ניסיתי לחנוק את השיעול של השאיפה הראשונה כשהדתי אמר שהכול יהיה בסדר, בעזרת השם.

5

"אני מפחד," אבא שלי אמר כשנותרנו לבר בבית החולים והאחיות
כיבו את האורות הראשיים בחדרים.

"ממה?" שאלתי, מופתע מדבריו כי לא שמעתי אף פעם את אבא
שלי אומר את המילים האלה וציפיתי שיהיה להן המשך.
"מפחד ממה?" שאלתי שוב בחוסר רגישות את האיש שדימיתי כי
אינו פוחד מדבר.

"אני מפחד, וזה," הוא אמר לאט, "פחד, פחד מוות," הוסיף. פניו
החיוורות הביטו בי ולא הוסיפו חיוך ולא הנידו עפעף.

אבא שלי מפחד למות, ואני הייתי מוכן למותו יותר מאשר לפחד שלו.
עכשיו אני משער שאני יודע כיצד נראית הבעת פניו של אדם המפחד
ממוות, עכשיו אני מבין שכל אותם מרואיינים שאמרו שאינם מפחדים,
בראיונות הרבים כל כך שהקלטתי בבתי אבות, בבתי פרטיים ובבתי
חולים, לא אמרו את האמת ושיקרו במצח נחושה – לעצמם ולי.
הם שיקרו כשאמרו שהמוות אינו מפחיד אותם, שהם השיגו כל מה
שחפצו בו, גידלו ילדים, ראו נכדים ולמה יש להם עוד לקוות? הם
בסך הכול ניסו לנחם את עצמם, ואולי, בעזרת המילים שמקדמות את
פניו של המוות, לדחות אותו מעליהם. אם אינם מפחדים מהמוות,
הוא לא יתקרב אליהם, כמו היה כלב, שבעזרת חושיו מזהה פחד ורודף
אחרי אלה שחושפים את חולשתם בפניו.

"אין לך ממה לפחד, פלטתי, בעיקר כדי להפר את הדממה בחדר. אבל אבא שלי לא ציפה שאגיד דבר חכם או שאשכך את חדרתו. "אני מפחד, " הוא רק רצה לקבוע עובדה, ולא רוצה שתעשה שום דבר, מלבד שתדע את האמת, ותדע כי בבוא היום גם אתה תפחד. לא תדאג, לא תחשוש, אלא תפחד באמת.

"אבל תראה, אבא, " ניסיתי, "הם העבירו אותך מטיפול נמרץ למחלקה. אלה בשורות טובות." "זאת מחלקה שאליה מעבירים את אלה שאין להם כבר איך להציל."

"מה פתאום?" מחיתי בתוקף, פנימית ג' זה לא הוספס, שוככים כאן חולים מכל הגילים.

"אתה יכול להביא לי מים, בבקשה?" ביקש אבא שלי, שלא נדרש יותר לחבוש את מסכת החמצן, ואף שלא הורשה לרדת ממיטתו, יכול היה לכוון את משענת הגב ואף להתרומם מעט על מנת להניח כרית מתחת לראשו, ולעתים גם כתמיכה לגב התחתון. "אבא, " קראתי לו כמו שקראתי לו בלי להשמיע קול כבר ארבע-עשרה שנה.

"מה, בני?" הוא ענה אחרי ששתה.

ואני רציתי לספר לאבא שלי את מה ששיערתי שאבא רוצה לדעת על בניו. סיפרתי לו סיפור שהכנתי מראש, מתרגל ומשנן אותו לאורך כל הנסיעה. סיפרתי לאבא שלי שיש לי עכשיו הוצאה לאור, שעושה כסף טוב. אנחנו כותבים סיפורים של אנשים, בנים ובנות שוכרים את שירותינו כמתנה להוריהם המתבגרים, כאלה שיש להם סיפורים מדהימים שהילדים רוצים להוציא בספר. אמרתי לאבא שלי את מה שחשבתי שהוא היה רוצה לשמוע: סיפרתי לו שזו חברה מרוויחה, שאני מנהל אותה מאמריקה, שולח את העובדים שלי לראיין את הלקוחות ומדריך אותם מרחוק, והם שולחים לי קלטות לארצות הברית כדי שאכתוב את הסיפורים הנפלאים של

האנשים האלה. אמרתי לאבא שלי שזה לוקח לי את כל הזמן שם באמריקה, שעד שהילדים חוזרים מהלימודים אני כותב את ספרי הזיכרונות ועורך אותם, סיפרתי שאשתי כבר דוקטור לפסיכולוגיה וקיבלה משרה באוניברסיטה אמריקאית גדולה ושהילדים הולכים לבתי הספר הכי טובים ושהם מאושרים מאוד, מהר מאוד צברו חברים ולמדו את השפה, ועכשיו הם שולטים כבר בשלוש שפות, עברית, ערבית ואנגלית. רק אתם הייתם חסרים לנו שם כל הזמן, אבל אתה יודע, אנחנו עוד יכולים לתקן את זה, אולי. מה אתה אומר, אבא, שאני אקליט אותך ואכתוב את הסיפור שלך? אל תגיד לי שאין לך סיפור, אתה יודע מה, אני אקליט, אני אכתוב ואם זה לא ימצא חן בעיניך אז אני אזרוק, ואיש לא ידע.

לא למדת כלום מהצרות שהביאה עליך הכתיבה שלך?
למדתי הרבה דברים, אבא. מאז אותו סיפור ארוך אני כותב רק את האמת, שום דבר בדוי, אני מבטיח.
ואז לא כתבת את האמת?
אז מה אתה אומר, אבא? אני אקליט קצת עד שתתעייף. תגיד לי ואני אפסיק.

מה אתה רוצה להקליט?
"אני מתחיל תמיד בשאלה קבועה, "אמרתי לאבא שלי, קילפתי את עטיפת הקלטת החדשה והכנסתי לטייפ, צד A, ולחצתי על כפתור ההקלטה.

"מה הזיכרון הראשון שלך?" שאלתי את אבא שלי, בעודי מסדר את הטייפ על המדף הנשלף מארונית המתכת שלצד מיטת בית החולים, כך שהמיקרופון יהיה כמה שיותר קרוב אל פיו ואל לחישותיו.

"לא הבאתי אותך מאמריקה בשביל לדבר על הזיכרון הראשון שלי," אמר אבא שלי. "אולי עדיף שנתחיל דווקא בזיכרון האחרון שיש לי ממך."

שתקתי ואבא שלי הוסיף פתאום, "למה באת?" ואני לא ידעתי אם הוא מתכוון לשאול למה באתי לבקר אותו עכשיו או למה באתי אז לטירה, באותו יום של החתונה.
למה באת?

גם אז, למרות הפחד, הוא שאל אותי בשלווה את השאלה הזאת, מאוכזב שהגעתי אחרי שהפציר בי שלא אופיע בטירה ושלא אתקרב לכפר. הוא כל כך התנגד לחתונה עם פלסטין שהיה מוכן לספוג השפלות, איומים, רכילות והשמצות בכתי הקפה שבהם נהג לשבת ובמסגדים שאותם נהג להחרים. "אתה חושב שאתה עושה מעשה אצילי?" הוא הטיח בי אז כשהגעתי הביתה, נחוש להתחתן עם פלסטין כדרישת כמה מנציגי המשפחות, שניסו להגיע לפשרה, טוענים שאלה הנהגים המקובלים. כשהגעתי, למרות הפצרותיו של אבי, כבר לא היה מקום לחרטה. אני שברתי ואני אתקן, זה מה שחשבתי אז וזה מה שאני עדיין חושב.

"באתי להיות איתך, אבא," עניתי לו. "באתי להיות איתך."

"יש לך תמונות של הילדים?" הוא שאל.

"כן. יש לי, אבל אל תגיד לאף אחד שיש לי, בסדר, לא הראיתי אפילו לאמא."

"סודך איתי לקבר," הוא אמר וחיך בפעם הראשונה באותו ערב. הראיתי לאבא שלי תמונות שערכתי מראש בטלפון, מתוך הכרה כי ייתכן שאצטרך להראות אותן. השארתי רק כאלו שיכולות לספר סיפור משפחתי חמים. הוא יכול היה לדפדף בתמונות בעצמו, להביט באשתי ובילדים מחייכים. אמנם אין תמונות שבהן אני מופיע יחד עם פלסטין, אבל זה משום שמישהו צריך לצלם, וכדי לתעד תמיד צריך להקריב בן משפחה ולהרחיקו מהתמונה המשותפת. אבא בחן את התמונות מקרוב שעה ארוכה ואחר כך שאל איך קוראים לקטן ולמה השיער שלו מתולתל ואמר שרואים שהוא שובב גדול. "טוב, אני לא רואה כל כך טוב, ואני כבר לא זוכר איך אשתך נראית בכלל."

והילדה, היא ענקית, תמיד היא רצינית כך או שהיא מחייכת לפעמים?
בת כמה היא? שלוש-עשרה? היא נראית יותר גדולה."
אמרתי לאבא שלי שהילדה תמיד היתה הכי גבוהה בכיתה,
שבאמריקה מורדים בפיט והיא שש נקודה שתיים, גבוהה כמו אמא
שלה, משהו כמו מטר שמונים וחמש. גם הבן הקטן הוא הכי גבוה בגן,
ורק האמצעי יצא בגודל נורמלי לגילו.
"הם כבר נראים אמריקאים", אבא שלי אמר, "בטח אף אחד שם
לא יודע מאיפה הם באים."
"כן", עניתי, "שם זה אחרת."
"מתי נולדה הילדה?" אבא שלי שאל את השאלה שעל התשובה
שלה התאמנתי במשך שנים.
"היא נולדה בדצמבר", עניתי, "רק לפני חודש חגגה שלוש-
עשרה."
אחד-עשר בדצמבר, כך קבענו אני ואשתי, זה יהיה תאריך הלידה
של בתנו הבכורה אם נצטרך לענות על שאלות. הילדה נולדה באחד-
עשר בדצמבר, עשרה חודשים אחרי החתונה.

6

אבא.

מה?

אולי נקליט, אבא.

אתה אומר הרבה אבא.

מוזר לי לקרוא לך בקול.

קראת לי בלחש?

כל יום.

ענית לי לך?

לפעמים כן.

ענית לי לך תמיד.

אז אני מקליט, בסדר?

הטייפ שלך עובד. אתה כבר מקליט.

בסדר. כשאתה מתעייף תגיד לי, בסדר, אבא?

ישנתי כל היום, אולי כבר יומיים, מוזר שאת הימים האחרונים

שנותרו לי אני מעביר בשינה.

אל תגיד את זה.

בעצם, מה כבר יכול להיות יותר טוב משינה.

טוב, נתחיל. אז מה הזיכרון הראשון שלך, אבא?

שאני לא זוכר.

אתה רוצה שאני אפסיק?

לא. הזיכרון הראשון שלי הוא שאני לא זוכר. אני מתעורר, ולא משינה, אלא מבהייה, ואני יודע שדבר נורא קרה, אבל אני לא זוכר מה. וסכתא שלך אומרת לי 'אסם אללה עליכ יא חביבי, אסם אללה עליכ', והיא שואלת 'מה קרה לך יאמא חביבי, מה יש לך?' ואני לא מסוגל לספר את הדבר הנורא ששכחתי, ועונה לאמא שלי שאני לא זוכר ונמלא כאב.

בן כמה היית?

לא יודע. אולי ארבע, אולי חמש, עד היום אני לא יודע בן כמה אני, זה תמיד היה שנה לכהן שנה לשם. תביא לי קצת מים.

בבקשה. לאט לאט. אתה עייף, אבא?

לא יודע. אני רוצה סיגריה. יש לך?

לא.

אתה עדיין משקר?

מה סיגריה, אבא, באמת?

מה יעשו לי אם אני אעשן בחדר? מה הם כבר יכולים לעשות?

סיגריה אחרי התקף לב, אבא?

בגלל זה, זה כבר מאוחר הרי.

אל תגיד את זה.

אתה צודק, אני לא אגיד, וזה גם לא נכון, זה לא הלב שהרג אותי.

אבא!

אני עייף.

בסדר, אל תדאג. אני אפסיק. תמשיך להקליט. אולי אני אקשיב

לך, ואתה תספר לי.

סיפור לפני השינה?

כן, סיפור לפני השינה, כפי שמעולם לא אני ולא אמא שלך סיפרנו

לך.

כאן יא מכאן פי קדים אלזמאן... (היה היה)

שיהיה סיפור עם סוף טוב, בסדר?

מה אתה רוצה שאני אספר לך, אבא?

מה מותר ומה אסור לספר לאב חולה.

האם אני יכול לספר לך שאני קצת מקנא בך, רוצה להיות במקומך, במיטת חוליך? האם מותר לי להתחנן בפני אבא שישאר בחיים, כי בלעדיו אני אפחד יותר ואתקשה להירדם? האם מותר לי להגיד לו שאני צריך אותו, כי למרות המרחק אני עדיין מתנחם בעובדה שאני תמיד יכול לברוח אליו אם המצב יחמיר? האם מותר לי לספר לו שאני כבר כמעט בן ארבעים, וכל מה שאני רוצה זה לשבת בחיקו במושב הנהג, ושהוא ייתן לי להחזיק בהגה בשבילים שבין הפרדסים שהיו פעם ואינם? מה אני אספר לו, שמאז עזבתי אני חולם רק על החזרה, שאני צריך את האישור שלו, שאני מוכרח שיבטיח לי שהכול יהיה בסדר אם אחזור, שהכול בטוח, כמו שהיה פעם, או כמו שאני רוצה לזכור שהיה? מותר לספר לאבא חולה שאני עדיין מפחד בלילות, ושלעולם אשוטט בין הבית לבין בית הספר היסודי, מפחד לתעות בדרך?

שאני מתגעגע לאדמת החמרה שמאחורי הבית, בעיקר באביב, כשהיא עדיין לחה, שאני נעצב על שהילדים שלי מעולם לא חפרו בחול, והבוץ לא נכנס להם מתחת לציפורניים בחפשמם שלשולים, שגם אם חותכים אותם הם ממשיכים לחיות? שהם לא יודעים שלא משנה לשממית כשכורתים לה את הזנב, ושהיא מצמיחה חדש במקום הישן. שממיות הן רעות ומותר להרוג אותן, כי הן הלשינו על הנביא מוחמד והסגירו את מקום מחבואו לכופרים שרדפו אחריו להורגו. והנחשים משילים את עורם באביב, ואפשר לשחק עם העור כשהוא מתייבש קצת בשמש, והיכן שיש עור נחש יש גם נחשים וצריך להיזהר.

אני מתגעגע לזיקיות. הייתי מביט בהן מחליפות צבעים על העץ ועל קיר הבטון שהפריד את הבית שלנו מבית השכנים. אני רוצה להיעקץ שוב מדבורים, שאף פעם לא הרגנו, רק ניסינו לשחק איתן, משאירים מעט מיץ בשקית הפלסטיק שקנינו מהקיוסק שמול בית

הספר היסודי, והולכים לחפש דבורים בפרחי הסברסים, וכשלכדנו אחת בשקית חיכינו שתהפוך את מעט המיץ המסוכר שהשארנו בשקית לדבש, והדבר מעולם לא קרה, ולפעמים היינו נעקצים, ולא ידעתי אם הדבורה יודעת שהיא תמות אם היא משתמשת בעוקץ שלה, או שהדבר תמיד מפתיע אותה ולא היתה לה כוונה להתאבר. אם נעקצים בכף היד אי אפשר לאגרף את היד המנופחת לכמה ימים, צריך להוציא את העוקץ ולמרוח את העור הנגוע בבצל, ויש ילדים שאמרו שיש למרוח עגבנייה על מקום העקיצה. ומצערות יש להיזהר כי זו לא עקיצה של דבורה אלא עקיצה חמורה הרבה יותר, ואם צרעה עוקצת במקום רגיש היא גם יכולה להרוג אותך. הצרעות לא מתות, ויש לוודא שלא מתקרבים לנחילים שלהן, ואם בטעות ראית צרעה, אסור לך לזוז עד שהיא מתרחקת. ויש להיזהר מהעלים כשקוטפים תאנים, כי העלים שלהם מגרדים, ואם קוטפים פרי בטרם הבשיל אז צריכים להיזהר מהשרף הלבן והסמיך. ועץ התאנה מבורך כי הוא הסתיר את ערוות בן האלוהים, וגם הדלעת מבורכת כי אלוהים שלח אותה לסוכך על גופו של הנביא יונה כשנפלט עירום מפי הלווייתן אל חוף מבטחים. תמיד רציתי לשאול את המבוגרים כיצד זה שעלי התאנה לא גירדו לאדוננו אדם ואיך זה שדלעת צומחת באדמת זיפזיף של חוף הים שכולם יודעים שהיא מלוחה ואי אפשר לנטוע בה צמחים, אבל לא שאלתי כי ידעתי שכל עץ וכל סוג אדמה יציית להוראה של אלוהים.

ואת השסק אסור לקטוף בעודו ירוק, למרות שהוא טעים גם כשהוא בוסר אם טובלים אותו במעט מלח, שיידיבק בקליפה, ואחר כך יש חמיצות נעימה שצורבת את השפתיים ואת החר. גם את השקדים הירוקים טעים לאכול עם מלח, כשהגלעין שלהם עדיין לבן וטרי, וחייבים להיזהר מהקוצים כשקוטפים לימונים, ואותם לא אהבתי, וחייבים להיזהר כשתולשים מעץ הלימון ענף באורך מתאים, אחר כך אני צריך לקלף את הענף מאותה שכבה ירוקה ולהשאיר אותו לבן

וחשוף, ואדע שהוא הענף הנכון אם אשמע את השריקה המדויקת שהענף העירום משמיע כשמצליפים באמצעותו מהר באוויר. ואחר כך אני צריך לעמוד ישר, ולנסות לא לזוז, כי אם אני זו והענף לא פוגש את גופי בזווית הנכונה, אני אצטרך לחטוף עוד הצלפה, אפילו אם הראשונה, הלא מדויקת, כאבה. אז עדיף לעמוד ישר ולא לזוז, ואין טעם בהקשחת השרירים, למרות שאי אפשר להרפות גם אם מאוד רוצים, ושריקות הענף שורפות, ולוקח זמן לכאב להתפשט, ומרגישים מעין בערה בעור, ורצון לשפשף אותה עם היד, אבל אסור, וצריכים לחכות שכל המכות ינחתו על הגוף, ובהתחלה העור מתכסה פסים אדומים, שהופכים למחרת לסגולים וביום שלאחר מכן ירוקים, ואחר כך כהים, ותוך שבעה ימים אפשר לשוב וללבוש מכנסיים קצרים, אבל לא חייבים.

חודשיים אחר כך, ליד שולחן הכתיבה בחדרי במעונות, אני יושב מול הקובץ החדש, שאותו אני מבקש לשמור בשם "אבא עריכה": הזיכרון הראשון שלי הוא שאני לא זוכר. אני מתעורר, ולא משינה, אלא מבהייה, ואני יודע שדבר נורא קרה, אבל אני לא זוכר מה. וסבתא שלך אומרת לי 'אסם אללה עליכ יא חביבי, אסם אללה עליכ', והיא שואלת 'מה קרה לך יאמא חביבי, מה יש לך?' ואני לא מסוגל לספר את הדבר הנורא ששכחתי, ועונה לאמא שלי שאני לא זוכר ונמלא כאב.

"הזיכרון הראשון שלי הוא תמונה של סבתא שלך, יושבת מתחת לשני עצי האיקליפטוס הענקיים שאהבתי לטפס עליהם כשהיא לא ראתה. היא יושבת ביחד עם כמה מנשות השכונה והמשפחה והן שרות שירים שמחים ומכינות עוואמה מתוקה בסירים גדולים על להבה כתומה של אש מעצי תפוזים."

T

1

בלילות של נדודי שינה אני מבין שמעולם לא הצלחתי להתגבר על היעפת ועל הפרשי השעות בין ירושלים לאילינוי. באותם לילות ספורים שבהם אשתי ביקשה ממני להישאר לישון בבית המשפחתי, על הספה שבקומה התחתונה, אותה קנינו מאתר יד שנייה, היה נדמה לי כי שנתי היתה ארוכה ושווה, אף שלרוב נותרתי ער כל הלילה בתקווה שפלסטיין תרצה לדבר איתי, או לחבק אותי בשקט, ללטף את שערי עד שאירדם.

אני היחיד שקורא לאשתי פלסטיין. ההורים שלה נתנו לה את השם הזה משום שהיא נולדה בשלושים במרץ, חמש שנים אחרי יום האדמה. אז לאנשים עוד היתה תקווה באש"פ, בפידאיון ובמאבק הלאומי. פעם היא אמרה לי שאינה זוכרת שאיש קרא לה כך בכלל, שבבית כינו אותה פופו, ובכיתה פולה. אפילו המורים העדיפו את פולה, אף שידעו את שמה המקורי, מחשש מעיניהם הפקוחות של מפקחי משרד החינוך, ובגלל האיסור לדבר על פלסטיין בבתי הספר ובכלל.

אחרי שהתחתנו היא שינתה את השם גם בתעודת הזהות לפולה, על שם הפרח, ולעתים, כשקראו בשמה מתוך טופס כשישבה בחדר המתנה בבית חולים או מוסד ממשלתי, הם ביטאו אותו פולה, כמו אשתו של בן גוריון. את שם המשפחה היא החליפה

לחדר, וכשהילדה נולדה החלפתי גם אני את שם המשפחה שלי בתעודה.

לא ידעתי כלל על קיומה של פלסטין. היא היתה דמות בסיפור קצר, אפילו קצר מאוד. דמיינתי את תווי פניה בעת הכתיבה ותשוקה עזה מילאה אותי כשציירתי את דמותה לעיני רוחי והעברתי במילים את אורך צווארה, את רוחב עיניה השחורות, את אורך ריסיה שקושטו במסקרה ואת גבותיה שנמשחו בכוחל. תיארתי את גומות החן שבלטו כשדיברה והתנשקה, ואת שערה הארוך שגלש על כתפיה. דמיינתי את מותניה ואת הקו המושלם שהם משרטטים אל אגנה. תיארתי את שדיה הגאים ואת פטמותיה מלאות הכבוד מרימות את ראשיהן ללא פחד. זה היה סיפור אומלל שכתבתי במהירות לקראת אחד ממפגשי השתייה של ימי חמישי בלילה. היינו אז בשנות העשרים המוקדמות, גילינו את האלכוהול, הסמים והסיגריות. חבורה של חמישה כתבים צעירים, כולם סטודנטים באוניברסיטה העברית שעבדו, מי במשרה מלאה ומי כפריילנס, במקומון העירוני, וחלמו שיום אחד ייעשו סופרים ומשוררים. אני הייתי הערבי היחיד שכתב באותו עיתון, היחיד באותה חבורה, וכל מה שכתבתי התקבל במחמאות, שלא ידעתי עד כמה להאמין להן ועד כמה לשייך אותן למוצאי. אלה היו ימים אחרים, שונים כל כך. הימים שבין רצח רבין לאינתיפאדת אלאקצה: למרות ההפסד לימין בבחירות שהתקיימו אחרי רצח ראש הממשלה, היתה תחושה שמדובר בפארסה זמנית שתתוקן במהרה.

את פלסטין כתבתי לאחר שלמדתי באחד משיעורי הספרות באוניברסיטה על סופר שמתאר את המולדת כאישה, ועל הקולוניאליזם הזכרי, ולא ייחסתי למה שכתבתי חשיבות רבה, זה היה בסך הכול עמוד של כותב מתחיל שמוכרח להביא משהו למפגש חברתי. בפחות משעה מול המכתבה במעונות שירבטתי בכתב יד סיפור בגוף ראשון על תלמיד תיכון מטירה ששוכב ביום העצמאות עם בחורה בשם

פלסטין. זה היה סיפור קצר, בן פחות מאלף מילים, סיפור אומלל, מלא קלישאות ותיאורי מין שחשבתי אז שכשהם נכתבים על ידי ערבי שתפקידו להיות שמרן ייחשבו בעיני חבריו לאמיצים. כתבתי איך התלמיד המאוהב מעל לראש מנצל את חופשת הלימודים שנכפית עליו ביום העצמאות כדי לפגוש את מושא תשוקתו על גג בית הספר התיכון בטירה שבו השניים לומדים, ושם, מתחת לדגל שננעץ פעם בשנה באותה חבית חול מחלידה, כדי לסמל אזרחות נאמנה, השניים שוכבים לראשונה, מאבדים את בתוליהם, נמלאים בווה וחרטה – ומתאבלים. זה היה סיפור עלוב, אבל הוא בכל זאת זכה לשבחים מחברי קבוצת הקריאה. "אתה חייב לפרסם את הסיפור הזה," אמר לי מבקר הטלוויזיה של העיתון, שמדי פעם כתב שיר שאיש לא הבין, "אתה מוכרח," הוא הוסיף וסיפר על מכר שיכול להגיש את הסיפור לעיתון הסטודנטים של האוניברסיטה.

מסרתי לו את דף הנייר שתלשתי מהמחברת.

חודשיים לאחר מכן פירסם כתב העת את הסיפור שלי על פני עמוד אחד, ובתא הדואר עם המדבקה שנושאת את שמי בכניסה למערכת העיתון חיכו לי שני גיליונות. אני זוכר כיצד נמלאתי אושר כשראיתי את הסיפור שלי במדור הספרותי. זה היה הדבר האמיתי: לא כתבה במקומו, ספרות טהורה, כמו שרק יחידי סגולה יכולים לכתוב. מעין אישור ליכולת שפחדתי לחשוב שיש לי, אור ירוק לחלומות שעד אז היו גנוזים. הנה, סיפור שלי, ואני רק בן עשרים ושתיים, ערבי שכותב בעברית. לא הפריעו לי יותר החשדות שהועסקתי או שחברי החמיאו לעבודתי רק משום שציפו ממני לפחות ושעצם העובדה שידעתי לחבר כמה שורות בשפה שלהם ולא בשפתי כבר נחשבה בעיניהם לפלא אמנותי. לא הפריעה לי המחשבה שכתבתי סיפור בהשראת משפט ששמעתי, על המולדת כאישה, ושכחתי לגמרי שכשסיימתי לכתוב חשתי שהוא שטחי וצפוי. הייתי פשוט מאושר וכבר כמעט העזתי לחשוב שאני נמנה עם הסופרים באופן רשמי. הרי מתחת לסיפור,

שנשא את השם "פלסטין", נכתב תיאור קצר שלי, מחברו: "סופר ערבי צעיר, יליד טירה".

מלבד הקולגות בעיתון, החברים בקבוצת הכתיבה המפורקת של לילות חמישי, לא ידעתי אם מישהו בכלל קרא את הסיפור הראשון שכתבתי. לא שמעתי דבר מעורכי כתב העת שבו הסיפור התפרסם, ולא קיבלתי פנייה מהוצאות לאור, שהייתי בטוח שיקראו את הסיפור ויתפעלו מכך שהנה צומח לו סופר ערבי בשפה העברית.

אחרי ההתלהבות הראשונית תקפו אותי מועקה ותיעוב עצמי, על תחושת היוהרה שחשתי בשל אותו סיפור אומלל, שאינו שווה את הנייר שעליו הוא נכתב. בעיני רוחי ראיתי את מורי במחלקה לספרות מספרים בדיחות מאחורי גבי, אחרי שראו את כתב העת שאותו הם בוודאי מקבלים עם צאתו לתאיהם. דמיינתי את ראש החוג יושב במשרדו ומגחך ביחד עם חברי הסגל על הסטודנט הערבי שרוצה להיות אנטון שמאס, ובסוף מזיין בעברית עילגת את המולדת מתחת לדגל כחול-לבן.

כעבור כמה שבועות שבהן לא שמעתי מילה מאיש על פלסטין, נשכח הסיפור מלבי, ואיתו גם עוגמת הנפש. ורק יותר משנה לאחר מכן הגיעה שיחת הטלפון מאבא שלי.

"אתה כתבת סיפור על פלסטין?" הוא שאל.

לקח לי זמן להבין את שאלתו ולהיזכר ואז עניתי "כן" מלא גאווה, שהתחלפה עד מהרה בדאגה. הרי לא במקרה לא סיפרתי להורי על הסיפור, ובכוונה נמנעתי מלהביא להם את הגיליונות שהיו ברשותי בעת ביקורי החודשיים בטירה. הסיפור היה על ילד אחר, שלא הכירו ושאינם צריכים להכיר. סיפור על נער שמקיים יחסי מין ומתאר גוף עירום של אישה. כתבתי בו על האלכוהול ששני האוהבים שותים על גג בית הספר, מול נופי ילדותם שהיו פעם שדות תותים ועצי תאנה ומתחלפים לבתי מלאכה, לחנויות רהיטים ולמוסכים, שבפתחיהם

נתלו שלטים בעברית משובשת שמבטיחים טיפול מסור והנחות ללקוחות היהודים. זה לא היה סיפור שנכתב לתושבי טירה, לא בשפתם, לא עבורם ולא בשמם. מעולם לא שיערתי שהסיפור יגיע לידיים ערביות, זו בכלל לא היתה אפשרות שהעליתי בדעתי. והנה, בדרך כלשהי הגיע הסיפור לידי אבי, או שאולי הוא רק שמע שכתבתי סיפור ולא קרא אותו?

"זה רק סיפור," ניסיתי להרגיע את אבא שלי, להבטיח לו שאני עדיין הילד הטוב שאותו שלח לירושלים, שיכול לדמיין ולכתוב אבל לא עושה מעשים כמו אלה שמתוארים בסיפור.

"זה באמת סיפור," אמר אבא שלי, ויכולתי לחוש את הדאגה בקולו אף ששמר על קור רוח. "אתה מעולם לא כתבת את הסיפור הזה," הוא הוסיף, "אתה מבין? אין לך קשר לסיפור הזה, אם אתה נשאל. ואתה שומר על עצמך שם, כן? עדיף בינתיים שתישן אצל חבר שאתה סומך עליו, עד שאני מודיע לך אחרת. הבנת?"

"אני לא מבין."

"ומה שלא יהיה, לטירה אתה לא מתקרב."

2

לפלסטיין היתה מזוודה, ישנה אבל איכותית, תוצרת חברה טובה וותיקה, שאותה הביאה איתה כשעזבה את טירה. לפעמים תהיתי אם היא יצאה מהארץ לפני שנישאנו, אולי נסעה לירח דבש ביעד כלשהו באירופה, ואולי בכלל היתה באמריקה לפני שאנחנו הגענו לשם ביחד לראשונה.

היא היתה היחידה במשפחה שהיה לה דרכון, אבל תוקפו פג. היא הביאה גם אותו מטירה כשעזבנו, אבל את תעודת הזהות היא שכחה ומאוחר יותר היא נאלצה להנפיק חדשה. לפקידה במשרד הפנים בירושלים היא אמרה שהתעודה הישנה אבדה ובתעודה החדשה ביקשה להחליף את השם, גם הפרטי וגם את שם המשפחה. כשהתחלנו את ההכנות לנסיעה לאילינוי היא התעקשה שהמזוודה הישנה שלה טובה, ושאין צורך לקנות חדשה. אני והילדים לא יצאנו אף פעם מהארץ, ובטיולים הבודדים שעשינו לאילת, לים המלח ולטבריה, לקחנו תיקי ספורט בגדלים שונים ומעולם לא נזקקנו למזוודה.

בשביל לעזוב את הארץ חייבים מזוודות. תיקי ספורט לא מתאימים לכך. אז קנינו ארבע מזוודות חדשות, שתיים גדולות, לי ולילדה, ועוד שתיים קטנות יותר עבור הבנים, כאלה שאם רוצים אפשר גם להעלות לקבינת הנוסעים. את הגדלים בחרנו לפי נפח הזיכרונות, שנקבעו לפי הגיל: הקטנים גדלים מהר ומדי שנה עולים במידה אחת לפחות, אז

מלבד בגדי קיץ בודדים, שישמשו אותם בשבועות הראשונים, נקנה להם הכול שם, כשנגיע לאמריקה. אומרים שהבגדים שם זולים ובלאו הכי מהר מאוד הם יצטרכו מלתחה חדשה שתתאים לחורפים הארוכים והקשים שלא התנסינו בהם לפני כן.

"אתה יכול לקחת רק שני צעצועים," אמרתי לבני, שהיה אז בן שלוש, ובשביל לוודא שהוא הבין חזרתי על המשפט בעברית: "רק שניים, חמוד," אמרתי והבטחתי שאקנה לו כל מה שירצה כשנגיע לאמריקה. "יש שם חנויות ענקיות של צעצועים," הוספתי וליוויתי את דברי בתנועות ידיים, ספק משכנע אותו ספק את עצמי – שאנחנו נוסעים למקום ראוי וטוב יותר. הבן הקטן שלי בכה, לא הבין מדוע עליו לזנוח את הצעצועים ולמה בכלל אנחנו נוסעים. אחיו האמצעי, שחלק עמו חדר גם בדירה שבה גרנו בירושלים, לא אמר מילה כשארז את המזוודה הקטנה שלו. "קח רק את הדברים שאתה מאוד מאוד אוהב," אמרתי לו, והוא הינהן, ואמר שהוא כבר לא צריך שום צעצועים, ושיש מקום פנוי בתיק שלו כך שאחיו יכול לקחת עוד שני צעצועים במקומו.

הילדה שלי ביקשה שיעזבו אותה בשקט ונעלה את החדר שלה, היא לא צריכה עזרה מאיש והיא כבר תסתדר. הכול קרה כל כך מהר בקיץ ההוא. אמנם עברה שנה מאז שאשתי קיבלה את ההצעה ואני הסכמתי בלית ברירה, אלא שברגע האחרון הקדמנו את הנסיעה בחדשיים, ולא היינו מוכנים, לא אנחנו ולא הילדים.

שרפות רבות בערו מסביב לעיר באותו קיץ. עשן היתמר מיער ירושלים מדי יום והסתיר את השמים, ורעש המסוקים, קולות מכוניות ההצלה, מכבי האש והמשטרה, הידהדו ללא הפסקה. איכשהו, היו אלה השרפות שהפריעו לי יותר מכל דבר אחר. פחדתי שהאש תאחז בבתי השכונה ותכלה אותם כליל, ושלא יהיה לאן לברוח וכיצד להתגונן מפני הלהבות. מעולם לא נלחצתי משרפות כמו באותם ימים אחרונים שלנו בירושלים. בחדשות אמרו שהערבים

אשמים. כולם ידעו שאלה הערבים, למרות שברוב המקרים התברר שהשרפות הוצתו על ידי מטיילים או בני נוער במחנות קיץ כאלה ואחרים, אבל זה מעולם לא שינה דבר ובאותו קיץ במיוחד היה ברור שהערבים אשמים.

לא יכולתי לחכות לאמצע אוגוסט כדי לעזוב את ירושלים. באותו קיץ שנפתח עם חטיפה של שלושה נערים מתנחלים, המזכירה של מערכת העיתון התחילה לגלגל רוק בפיה, לכוון אלי ולירוק אל תוך הפח. הכתבים שלחו את הכתבות שלהם, ואני שמרתי על הטון התוקפני של דבריהם, לא שאלתי שאלות ולא ביקשתי לבדוק עובדות. כתב החינוך הביא ידיעות מבתי הספר שבהם למדו שלושת החטופים, כתב המשטרה דיווח על הסכנה הטמונה בתושבי מזרח העיר, וכתב העירייה על הסנקציות המתוכננות כנגד הסוחרים והתושבים בשכונות שבעיר המזרחית. תמונות שלושת הנערים החטופים היו היחידות בשני גיליונות של העיתונים שאותם ערכת, מאז נחטפו ועד שמצאו את גופותיהם, וכשאלה נמצאו, השרפות סביב ירושלים רק הלכו וגברו, והעשן מעל קריית יובל נעשה יותר סמיך. בקיץ ההוא הבנתי בפעם הראשונה שרציתי לעזוב אפילו יותר מפלסטין. אף שידעתי כי שם, כשנגיע, היא ודאי תקבע כללים חדשים לחיים המשותפים שלנו. לפעמים קיוויתי ששם, בזכות המרחק והברידות, תהיה לנו התחלה חדשה, חדשה לגמרי, כאילו נפגשנו בפעם הראשונה. אולי אשלח לה פרחים, או מכתבי אהבה, ובכוא העת אזמין אותה לסרט או למסעדה.

ביום הלוויה של שלושת החטופים פלסטין לקחה יום חופשה מהעבודה, ונשארה בבית עם הילדים, שלא הרשינו להם לצאת מהדירה מחשש לנקמה יהודית. לי לא היתה ברירה אלא לנסוע לעיתון ולערוך כתבות על מסעות הלוויה, ראיונות עם המשפחות השכולות, השכנים, החברים בבית הספר והרבנים, ועל תחושת האיחוד הנעימה שאפפה

את העם באבלו. אבל עמוק, טהור וכן, שזרים אינם מוזמנים אליו ולעולם לא יבינו את מהותו.

בבוקר יום רביעי, למחרת הלוויות שלוו בציד של פועלים ערבים ברחובות ירושלים, דיווחו בחדשות על חשד לחטיפת ילד ערבי משכונה בדרום העיר. אשתי אמרה שאולי כדאי שנקדים את הנסיעה, הרי הלימודים באוניברסיטה כבר נגמרו, הבחינות ניתנו ואת הציונים היא יכולה להזמין למערכת הממוחשבת גם מארצות הברית. לפני שיצאתי לעבודה בעיתון, קניתי מהמכולת לחם וביצים ופלסטין נשארה בבית והבטיחה כי תנעל את הדלת ותגיף את התריסים. נותרו לי רק עוד שני גיליונות מלבד זה שערכתי באותו שבוע לפני הפסקת עבודתי, כמו שביקשתי כשהודעתי על פרישה לרגל נסיעה ארוכה. בחדשות ברדיו שברכב אמרו כי נמצאה גופה שרופה ביער ירושלים, ולמרות שדווקא באותו בוקר לא היה עשן והשמים היו בהירים יותר מכל הימים באותו קיץ, כנחיריים עלה ריח חרוך של שיער, עור, שרירים, עצמות, מעיים ולב.

חשתי בחילה בעיקר מאותו שביב של שמחה. מהתקווה שקורבן האדם הזה יפדה את נשמתם של ילדי. המזכירה בירכה אותי ביריקה לתוך הפח, ועובד הניקיון המזרח ירושלמי שמנקה אחריה ומרוקן אותו לא הגיע באותו בוקר לעבודה. הנה שרפו ילד חי, ואולי זה ישביע את הצימאון שלהם לנקמה וכך הדברים ישובו למסלול האכזריות השגרתי שהתרגלנו לחוקיו. צריך להחזיק מעמד רק עוד שני גיליונות ואחר כך יהיו לנו עוד שבועיים של הכנות ואריזות, ולא נהיה כאן. כתב המשטרה דיווח בידיעה ששלח כי הילד הערבי נרצח על ידי בני משפחתו.

לפי המידע שהעביר, הנער הערבי השרוף היה הומוסקסואל שעבר התעללויות בעבר על ידי בני משפחתו, שניסו לחטוף אותו כבר כמה פעמים. המשטרה פתחה בחקירה כדי למצוא את קרובי המשפחה ששרפו את הנער בעודו בחיים.

לא היה אפשר להפנות באותם ימים שאלות לכתבים או להקשות על הדיווחים שלהם. זאת היתה השמועה שהפיצו כל כתיבי המשטרה והגרסה שכל העם המאוחד האמין בה. מנהל העיתון הגיע למשרד, שלא כמנהגו, כדי לוודא שאכניס לעיתון את הידיעה על הרצח על רקע כבוד המשפחה. בעצם הוא ידע שאכניס אותה, ורק רצה לוודא שארגיש בבוז שרחש לי. עבדתי על הידיעה, שיועדה לשער הגיליון, ובחרתי תמונה שהמשטרה הפיצה, שבה נראה נער פלסטיני, אולי כבן שתיים-עשרה, בצילום עצמי בפייסבוק או באתר אחר, שערו קצוץ בצדדים, פניו עדינות ויפות. זה היה הסיפור שהורפס על שער המקומון הירושלמי שאת גיליונותיו אישרתי בחתימת ידי לפני ששלחתי לבית הדפוס ביום חמישי ושהופץ לחנויות ולקוראים בבוקר יום שישי.

עבדתי על הגיליון השלישי לפני האחרון, דלת החדר היתה סגורה, ואיש לא נכנס, גם לא פועל הניקיון שהיה מרוקן את הפח ומנצל את ההזדמנות לעשן איתי סיגריה. אולי פחד ואולי נמאס לו. אני פחדתי ונמאס לי. ערכת את הגיליון, לוויית של נערים, תמונות של פנים מחייכות מספסלי לימודים ומטיולים שנתיים, וילד אחד ערבי הומו שוודאי ידע לרקוד דבקה, ואולי לא, ואולי היה מצטרף למעגלי הרוקדים ואולי רק עמד בצד, הסתכל ולמד. אני לא יודע לרקוד. איך זה שמעולם לא למדתי דבקה, כיצד קרה שכל הבנים רקדו בחתונות וידעו לשלב ידיים ולרקוע ברגליים כבר בחטיבה ואני מעולם לא הצלחתי לעקוב אחרי קצב המעגל, לא איזה רגל מרימים מתי, כיצד זוכרים את התנועות ומתי מכופפים את הברכיים. איך זה שמעולם לא הצלחתי לרקוד בחזה נפוח, בתנועות בטוחות, ואיך פעם בני הדודים שלי שאלו כיצד ארקוד באותו שיר שהחתן רוקד עם הכלה, וצחקו שלא אדע מה לעשות ולא שיערו שלא תהיה לי חתונה, לא מסיבה ולא שיר בו אני רוקד עם הכלה ולא מעגל בו אשתלב לדבקה. הילדים שלי לא יודעים לרקוד, והם לא יודעים שאינם יודעים, ואינם מכירים שירי חתונות ולא יודעים כמה הם יכולים להישמע מאיימים לעתים. זמרי

חתונות הם תמיד גברים והם יודעים להגיד דברים נועזים על נשים, והנשים תמיד צועדות להביא מים מהבאר והן יפות ואציליות וכדים יציבים על ראשיהן הזקופים, והגברים תמיד חסונים, ציידים. הנשים איילות והגברים אריות. פלסטין ודאי היתה איילה ובעלה בטח ידע לרקוד, ולא פחד משירי חתונה ומדברי הלל נועזים לנשים.

יצאתי ממערכת העיתון רק כשידעתי שמחוץ לחדרי לא חיכו לא מזכירה, לא מנהל ולא אנשי פרסום ובמקום לנסוע הביתה נסעתי לקניון במלחה, ראשי באדמה, נמנע מקשר עין עם העוברים ושבים שידעתי שהם טעונים בשנאה מהולה בפחדים. אבל אין להם דרך לדעת מה אני, ואין לי רצון להתעמת עם מבטיהם שמבקשים זהות, שמבקשים לדעת אם אני אחד מהם או אחד מהאויבים. רציתי רק לקנות מזוודות, ארבע מזוודות, לי ולילדים. שתיים גדולות ושתיים קטנות. מזוודות עם גלגלים וידית שנמשכת, כי כך נוסעים, כך נוסעים רחוק. ובאופן מידי. את שתי הקטנות שמתו בבגאז' ואת הגדולות הכנסתי למושב האחורי של המכונית. את המכונית החלטתי להשאיר ולא למכור, למרות שהייתי זקוק לכסף, פשוט כי לא היה זמן. על הקדמת הנסיעה פלסטין הודיעה לי באותו בוקר שבו אש צהובה עלתה מהילד ביער ירושלים. "נעזוב מחר", היא אמרה, "יש מקומות בגלל שאנשים מבטלים טיסות, ונצטרך לשלם קנס של מאתיים דולר."

מחר? ומה נעשה עם הדירה? והמכונית? אני חייב את הכסף, למרות שהיא לא יקרה, אשאיר אותה במגרש מכירות, אין לי ברירה. את הרהיטים לא נספיק לאחסן במחסן שהתכוונתי לשכור למשך שלוש שנים, הרי רוב הסיכויים שלא נחזור, פלסטין ודאי תמצא דרך להישאר באמריקה, והיא תאפשר לי להישאר איתה ולא תרחיק אותי מהילדים, היא לא יכולה לעשות לי את זה.

הילדים יהיו בסדר.

הילדים מתרגלים לכל המצבים.

והרהיטים?

לא יודעת.

והמכוננית?

והדירה?

נשאר הכול ונברח. נודיע לבעל הדירה שהקדמנו את הנסיעה. נשאר לו את הכול, ושיעשה עם זה מה שהוא רוצה. אם הוא יהיה נחמד, הוא ישלם לנו פיצויים ואולי הדיירים שייכנסו במקומנו ירצו את הדברים.

ננתק את החשמל.

נרוקן את המקרר.

כל אחד מזוודה, זה מספיק.

ננתק את הגז.

את הטלפון.

את ברז המים הראשי.

נתקשר בכוקר לבעל הדירה ונדבר איתו על הרהיטים, אולי הוא ישמור לנו אותם?

והצעצועים.

לכל אחד שניים, זה מספיק.

ובכוקר לא נסעתי לעיתון, ואיש לא התקשר לשאול לשלומי. הילדים קיבלו את המזוודות החדשות. לי ולילדה מזוודה גדולה, ולשני הבנים מזוודות קטנות. הילדה נכנסה לחדר שלה, נעלה אותו ואמרה שהיא לא צריכה שום עזרה, ושהיא תהיה מוכנה בזמן ליציאה, כמו תמיד.

עזרתי לבנים לארוז את הבגדים הנחוצים, בעיקר לקיץ, לשבועות הקרובים. "שני צעצועים, חמודים שלי, רק שני צעצועים."

3

מאז שהגענו לכאן אני מתגלח פעם בשבוע, בבקרים של ימי שישי. אבא שלי היה מתגלח כל בוקר ואני הייתי מתגלח בירושלים כל יומיים. לאבא שלי היתה משחת גילוח ירוקה בתוך שפופרת אלומיניום קשיחה, והוא היה משחרר בלחיצה מדויקת כמות מדודה של סלילי משחה שמרח על הלחי השמאלית והימנית. מדי בוקר היה מחמם בפנינג'ן מים לקפה, ולפני שאלה היו רותחים שפך מעט מהם לתוך כוס פלסטיק, שאלה הכניס מברשת גילוח עם ידית מעץ. כששערות המברשת היו נרטבות ומתרככות, הוא היה מעביר אותה על זיפיו הקצרצרים בתנועות עגולות ומדויקות, והמשחה הירוקה היתה הופכת לקצף לבן. הוא היה מקמץ את שפתיו ומעביר את המברשת מתחת לאפו, ואחר כך מרפה את שפתיו, כך שהקצף לא ייכנס לפיו.

סכיני הגילוח של אבא שלי היו דקיקים, מלבניים, עם להבים משני הצדדים, והוא היה מקלף מדי בוקר את העטיפה הלבנה מאחד מהם ומניח אותו בתוך מכשיר שבתחתית הידית שלו נקבע גלגל משונן, שסיבובים שלו בכיוון השעון היו פותחים את כנפי המכסה של המכשיר, ולאחר ייצוב הסכין במקומו היו סיבובים בכיוון ההפוך סוגרים את הכנפיים ומהדקים את הסכין למקומו, כך שהלהבים המחודדים יבלטו משני הצדדים במידה הרצויה.

הוא היה מניח את אצבע ידו השמאלית מעל פאות הלחיים, מותח את העור כלפי מעלה, יודע בדיוק היכן יניח את הסכין כך שהפאות

יהיו תמיד בגבהים הנכונים, ומושך את הסכין, בתנועות קבועות וארוכות, כלפי מטה. אחר כך היה מסובב את הסכין, ומוסיף עוד משיכה בצד השני של הלהב. אחרי שתי משיכות, משני הצדדים, היה מנער את קצה המכשיר בתוך אותה כוס פלסטיק עם מים חמים, וחוזר על הפעולה. קווים ישרים מדויקים, שאינם מצריכים יותר ממעבר אחד על העור שכבר נגלה, נקי מסכון ומזיפים שחורים שהפכו עם השנים ללבנים.

אני הייתי מביט בו ולומד, והוא ידע שאני מסתכל עליו מדי בוקר, וכמו בהצגה היה מחייך אלי מהמראה של הכיור שקובע לקיר הסלון, ולפעמים קורץ לי דרך המראה ומפר לרגע את ההשפעה המהפנטת של תנועות הסכין. אחר כך הוא היה שוטף את המברשת ואת המכשיר, שופך את המים עם הזיפים מכוס הפלסטיק ומחזיר הכול למדף גבוה מעל הכיור, שלא נוכל לגעת. הוא היה רוחץ את פניו בשתי ידיים שאגרו כמות מים מרשימה, כמו אותם רועי בקר בסרטים, שהיו רוחצים בחצרות החוות, ובאין להם מקלחות ומים זורמים ידעו תמיד לקמר ולאטום את כפות ידיהם הגדולות בצורה נכונה, ולמלא אותן במים מהגיגית. במגבת שהיתה תלויה לו על הכתף ומעולם לא נפלה, גם כשהתכופף, אבא שלי היה מייבש את פניו ומביט במראה, ואחר כך מעביר את המגבת על צווארו ועל אוזניו, לוודא שלא דבק בהם סבון גילוח סורר, ולא דבק, אף פעם.

כשאני עומד מול המראה בדירתי במעונות האוניברסיטה בבוקר של יום שישי, עם סכין גילוח שאינו יכול לחתוך את העור ושפופרת של ג'ל כחול שמתזז בלחיצת כפתור ואינו מצריך שימוש במברשת, לבי נצבט על שילדי אינם מביטים בי. אולי אני אביא אותם לכאן באחד הימים, ואתגלח עם דלת פתוחה, כדי שיוכלו להציץ, כי כבר אין כוירים בחללים הפתוחים, המיועדים לאורחים שישטפו את ידיהם לאחר הסעודות בלי שיצטרכו להיכנס לחדר השירותים של המארחים. עד אז אצטרך לעבוד על התנועות המהוססות שלי, להתאמן במשיכות

ארוכות של הסכין, להרים את הראש, למתוח את העור ולהיות החלטי, להעביר את הסכין בקווים ישרים וחדים, גם אם יכאב קצת.

אני רוצה לנסוע עם הילדים שלי לטיול ארוך במכונית. אולי גם פלסטין תבוא. עוד מעט יתחיל להתחמם ואני אסתכל על המפה ואסע עם הילדים, כמו שנסענו כשהיינו ילדים. אבא ואמא מלפנים ואנחנו במושב האחורי, צפופים ורבים מי יושב ליד החלון ומי יידחק באמצע, ואסור שהרגליים יגעו. מבקשים מאבא שייסע מהר, והוא תמיד נסע מהר ואמא אמרה שהוא נסע מהר מדי והתחננה שיאט, והוא היה אומר שהאוטו הזה לא יכול לנסוע מהר גם אם הוא היה רוצה, והחלונות היו פתוחים ואוויר חזק ונעים היה תוקף את הפנים.

אני אהיה חייב לנסוע עם הילדים. אולי נמצא זעתר באילינוי, ונוכל ללקט איתם ולמלא שקים. בנסיעות עם אבא ללקט זעתר בהרים היינו מפחדים מהפקחים, "הבקאחים" קראו להם המבוגרים, אף שמעולם לא ראיתי אותם. הבקאחים ייקחו את הזעתר אם יתפסו אותנו, היו אומרים המבוגרים, ולכן צריכים להיות זהירים, כי לפעמים הם רושמים קנסות ולפעמים אף עוצרים את הערבים, תלוי בכמות הזעתר שהם מצליחים לתפוס. ואני אהבתי את הזעתר בין הסלעים, אבל פחדתי מאוד שהבקאחים יתפסו את הזעתר שלי. אני הייתי פחדן, ואבא שלי אמר שאסור לי לפחד, שהזעתר הוא שלנו ושום בקאח לא יגיד לנו מה שלנו ומה לא, מה לאכול ומה לא, הזעתר היה לפנייהם והוא יהיה אחריהם, והוסיף שהזעתר נעלב אם לא קוטפים אותו, ושהוא יפסיק לצמוח אם יבין שכבר לא רוצים אותו. הזעתר הזה הוא שלנו, תמיד היה, וחייבים לקטוף אותו בעונה ולהכין אותו בזמן, אחרת זה בכלל לא טעים. הילדים שלי לא יודעים את טעמו של לחם שנאפה עם עלי זעתר בבקרים של חורף אבל אולי אם נמצא באילינוי זעתר, אמצא מתכון ואצליח לאפות לחם כזה בשבילם.

בדרך להרי הזעתר אבא שלי היה מספר סיפורים שאהבתי לשמוע

בכל פעם מחדש. הוא היה מצביע על עצי האייליפטוס שהדורד של אמא שלי דהר לתוכם עם המכונית וריסק את רגליו, ועל ג'סר א זרקא שכביש החוף הפך אותו לכלא – "תראו, "היה אומר, "הכפר הכי יפה שנשאר על החוף, ותראו מה עשו ממנו" – ועל כלא דמון, שבו הוא ישב במשך שנה, וכמה קר היה בו, והוא לא סיפר איך היו מרביצים לו שם, ולא ממנו שמעתי שהיו מושיבים אותו על בקבוקי זכוכית של קוקה קולה בזמן החקירה, ולא ממנו שמעתי כיצד היו מותחים את גופו על כיסא, כשידיו קשורות לרגליו במשך כל הלילה. "תראו, זה הדמון, "הוא היה אומר, "החברים הכי טובים שהיו לי אי פעם, הכי טובים שיהיו."

אחר כך, כשכבר גדלנו והגענו לחטיבה, הפסקנו לנסוע להרי הזעתר, אולי כי נגמרו ההרים, ואת הזעתר התחלנו לקנות מחממות, והוא היה שונה, גדול יותר, עליו רחבים יותר ועצובים יותר והיה לו טעם של גסיסה. אמא שלי אמרה שאת הזעתר של החממות לא צריך לשטוף בקפדנות כמו את הזעתר של ההרים ואבא שלי אמר שזעתר בלי ניחוח של סלע וחול אינו זעתר ובכל זאת אכל את הזעתר החדש, וגם אנחנו.

כן, אני חייב לצאת עם הילדים לטיול. אבדוק לאן נוסעים כאן עם הילדים ואסע, ואולי פלסטין תצטרף, ואם מזג האוויר יהיה נעים אפתח חלון כרי שהאוויר יכה בפנים שלי ושל הילדים. למקרה שארצה לספר להם משהו בזמן הנסיעה, סיפורים שלא ישכחו, להצביע על דבר מה ולחזור על מעשייה, ולא אמצא זיכרון אחד לספר.

4

לאיסוף הילדים מבתי הספר אני תמיד מגיע לפני הזמן. זה עדיף מאשר להישאר בבית ולהמתין. קודם אני נוסע לאסוף את הגדולה מהחטיבה. אני מחכה לה ברחוב צדדי ולא מול השער הראשי, אף שיש לי חניה בשפע, היות שאני אחד הראשונים שמגיע ומפני שהרכב שלנו הוא הקטן והזול מכל רכבי ההורים. הילדה מעולם לא אמרה דבר, אבל אני מעדיף לחכות לה באותה סמטה צדדית, כדי שהמכונית לא תביך אותה מול יתר התלמידים. היא מהנהנת כשאני שואל אותה מדי יום אם טוב לה.

כשהילדה היתה קטנה לא סיפרתי לה דבר. את הסיפורים שהיא מכירה ממני הקראתי לה מספרים בעברית לפני השינה. לפעמים המצאתי לה סיפורים על מלכים ונסיכות יפות ואבירים שדוהרים על סוסים אימתניים ונושאים חרבות מזהב. וכשגדלה מעט והלכה לגן והתחילה לשאול שאלות, אמרנו לה שיש דברים שעדיף לא לשאול, ולימדנו אותה שלא לכל דבר יש תשובה, ושאת העבר לעתים יש לשכוח לטובת עתיד טוב יותר. כשהילדים בגן סיפרו על סבים וסבתות, אמרנו לה שלא לכולם יש. ביום השואה הראשון, כשהיתה בת שלוש והתחילה להבין על מה מדובר, היא החליטה שסבא וסבתא שלה נהרגו בשואה, ואנחנו שתקנו. וביום הזיכרון שלאחר מכן היא שאלה אם סבא וסבתא נהרגו במלחמה. בבית היא שמעה ערבית, ומעולם לא אמרה בה מילה.

היא ידעה שבכית מדברים בשפה שונה מזו שמדברים בגן, והיתה בטוחה שכך דרכו של עולם, לכית שפה משלו ולעולם שבחונן שפה אחרת, דומה ומאוד שונה. ובכיתה ג' מורה בכיתה סיפרה לה שהיא דרוזית, משום שכך הסיקה, והילדה חשבה שזו קללה. בכיתה ד' היא שמעה מילדה בכיתה שהיא ערבייה, ובכית שאלה על משמעות המילה. יש שנולדים ערבים ויש שנולדים יהודים, ענינו לה.

הילדה הלכה וגדלה, וידעה שהיא שונה בכית הספר ובשכונה, ושמעה בחדשות על מלחמה, על פלסטין, ועל בית לאומי והבינה שאין לה ברירה ושהיא מוכרחה לבחור צד, כמו כולם. בערבית שהיא הבינה אף שלא אמרה בה מילה, סיפרתי לה שהיא פלסטינית, וכי פלסטין חרבה, ושהיא לא תמצא אותה במפה העדכנית שבה היא לומדת על הגיאוגרפיה של ארצה, שהיא תצטרך לדמיין את פלסטין, כמו שאני עושה, מסיפורים ששמעתי ומסיפורים שאני מספר לה ולעצמי. בערבית סיפרתי לה סודות שאינה יכולה לחשוף. יש תשובות שניתן לתת רק בשפה אחת, וכשהן יוצאות מהפה בשפה אחרת הן מקבלות משמעות שונה, לעתים הפוכה. ומה קורה אם עונים תשובה נכונה בשפה הלא נכונה למלאכים שמבקרים בקבר מיד עם הקבורה ושואלים את השאלות שהתשובות עליהן יכריעו אם הנפש המתה תשכון לנצח בגן עדן או בגיהנום? האם גם אז נחשבים לכופרים ונחבטים לתהום, או שמא מתקבלים כמאמינים וזוכים לשלווה בקבר? בעברית אמרנו לה שהיא אזרחית, ושהיא שווה. תשובה שידעה לחזור עליה אף שלא הבינה אותה.

הילדה שלי היתה תינוקת שקטה. כשנולדה לא שמעתי את בכייה. ורק כשהאחות המיילדת יצאה לחדר ההמתנה ואמרה מזל טוב ונכנסתי לחדר, יכולתי לשמוע את הבכי החרשי שלה ושל אמה, שהניחה אותה, עטופה בכד של בית החולים הרסה, בחיקה. השתיים בכו ביחד ונרגעו יחדיו.

ביום שבו היא נולדה, אשתי לא נתנה לי לגעת בה. רק הבטתי בה,

בתוך קופסת הפלסטיק הפתוחה באותן שורות של תינוקות בני יומם, וצפיתי באחות המטפלת מחזיקה בה עירומה בכף ידה השמאלית ובידה הימנית שוטפת אותה מתחת לברז. יכולתי אז להראות את צמיד הפלסטיק של בית החולים, שמוכיח כי אני האבא, ויכולתי להרים אותה, לחבק אותה וללחוש לה שאני אוהב אותה, אבל חיכיתי לאישורה של פלסטין, שהגיע רק יום למחרת הלידה. בלי שביקשתי היא מסרה לי את הילדה כשמבטה מודיע שאין ברירה.

אחרי יומיים בבית החולים לקחנו מונית וחזרנו לדירה בקומה הרביעית ששכרנו ברחוב גואטמלה. את מיטת התינוקות לקחתי ממזכירת המערכת שילדיה גדלו. כתבת הבריאות מסרה לי עגלה וסליקל של אחייניה. השכנה ממול, שמעולם לא ידענו את שמה, מסרה לנו בגדי תינוקות מגיל אפס עד שנה. לדירת שני החדרים עברנו מהמעונות מיד כשידענו שפלסטין בהיריון. זה קרה חודש אחרי החתונה.

תחילה אשתי חשבה שהיו אלה הלחץ והמצוקה שגורמים לאיחור במחזור, ולאחר בחילות ושני קווים שהופיעו על מקלון פלסטיק שקניתי לה, לבקשתה, בבית המרקחת שבגבעה הצרפתית, ביקרנו אצל רופא שקבע שאשתי נמצאת בשבוע השלושה-עשר להריונה. לאיש היה אסור לדעת.

עוד לא, זה היה מוקדם מדי, מסוכן מדי. סטודנטים ערבים רכלנים יש בשפע, ולא רציתי שאיש יבחין בהריונה ויעביר את הבשורה, שעד מהרה תגיע בוודאי גם לטירה. נטשתי את הלימודים ושכרנו דירה בקריית יובל שלא יכולנו לשלם עליה מההכנסה שלי כפריילנס. הודעתי לעורך הראשי של העיתון כי התפניתי מהלימודים ושיש לי זמן למשרה מלאה, בתקווה שיחתים אותי על חוזה ואקבל משכורת קבועה, גם אם נמוכה. אך הדבר לא עזר, ומחברי הוותיקים בעיתון, שעבדו בשכר קבוע, הבנתי שהדרך היחידה שבה ייתנו לי חוזה היא אם אביא כמה שיותר סיפורים הראויים לדפוס, ואכתוב כמה

שיותר מילים, כי כך מחשבים את שכר הכתבים הלא קבועים, ורק כשכבר לא ישתלם לעיתון לשלם לי לפי מספר המילים, יציעו לי שכר קבוע. מלבד כתבות התרבות התחלתי לשוטט בגדה המערבית וברצועת עזה, לאסוף חומרים ולדווח עליהם, ובתוך חצי שנה הפכתי לכתב השטחים, בשכר מינימום. חצי מהמשכורת הלכה לשכר דירה, ומחברי הבנתי שסיכוי להעלות את המשכורת יהיה לי רק אם אקבל הצעה מעיתון מתחרה, כי אז העורך הראשי יהיה מוכן להשוות אותה. ההצעה הגיעה עם פרוץ עוד מלחמה, כשהייתי בין הכתבים הבודדים שהעזו להיכנס לשטחי ההרג, ולספק את הסחורה כפי שהעיתונים בישראל דרשו אותה.

לידה קראנו יסמין, שם שיש בערבית ובעברית, ואת שם המשפחה החלפתי בתעודה לחדד, למרות שהמשכתי לחתום על הכתבות בעיתון עם שם המשפחה שירשתי מאבא שלי. בשנה הראשונה הוצבה מיטת התינוקות שלה בחדר השינה של אמא שלה, ואני המשכתי לישון בחדר שבו הונח על הרצפה המזרן שעליו ישנתי מאז שעברנו לשכונה החדשה. עד שיסמין היתה בת שנה פלסטין נשארה איתה בבית, ומלבד ביקורים בטיפת חלב ואצל הרופאים, אם עלה חום גופה של הילדה, הן לא יצאו מהבית, תחילה כי פחדנו מחיידקים ומווירוסים, ואחר כך כי פחדנו שתיפגע מהמלחמה.

אבל פלסטין השתנתה אחרי הלידה. מיד עם החזרה הביתה היא התחילה ללמוד מספרים במטרה לשפר כמה ציוני בגרויות, ולהתכונן לבחינת הקבלה לאוניברסיטה. אחרי שישה חודשים היא נרשמה ללימודי עבודה סוציאלית וכשהילדה היתה כמעט בת שנה ביקשה אמה להעביר אותה לחדר שבו ישנתי אני ופלסטין העבירה אותי לישון במיטה שלה. בלי לדבר יותר מדי, ואולי רק בשל הקרבה של שינה משותפת במיטה אחת, שכבנו אני ופלסטין בפעם הראשונה. אני נמלאתי אושר גדול, והיא בהתחלה היתה בוכה, ואחר כך הפסיקה.

באותו זמן פלסטין התחילה את לימודיה באוניברסיטה העברית ואת הילדה התחלנו להשאיר בבקרים בביתה של שכנה ששימשה כמטפלת לא מורשית לשלושה ילדים שהוריהם גרו בשכונה. היא ממש מפותחת, אמרה המטפלת השכנה, ולא ידעה שהוספנו חודשיים לתאריך הלידה המקורי כשמילאנו את הפרטים בטופס שמסרנו לה. הילדה נולדה באחד־עשר באוקטובר, ואנחנו החלטנו שהיא נולדה באחד־עשר בדצמבר.

כשהגענו לכאן, והיה צריך לרשום אותה ללימודים, נדרשנו לספק תעודת לידה מקורית. זה היה הרגע שבו היא שמה לב לראשונה כי תאריך הלידה אינו זה שהיא מכירה, ואני צחקתי ואמרתי שבגלל טעות של פקידי משרד הפנים עוד היו עלולים להשאיר אותה כיתה. הילדה כבר הפסיקה להאמין לי עד כדי כך שלא שאלה.

הילדה שלי מעולם לא שמעה על טירה, ולפעמים הייתי תוהה אם יש דבר כזה שנקרא קרבת דם, מעין חוש שמקשר אותך לקרובי משפחה בלי שאיש יזכיר אותם. לפעמים אני תוהה אם הילדים, בעיקר הילדה הגדולה, שמעו על מקום שנקרא טירה, אולי בחדשות, או מהחברים או במסגרת הלימודים. היא מכל מקום מעולם לא שמעה אותי או את פלסטין מזכירים את טירה, המקום השנוא שרק רצינו לשוב אליו.

כשהילדה שלי יוצאת מבית הספר אני מביט בה, בתקווה לראות אותה משוחחת עם אחד התלמידים בדרכה אל המכונית, ומגלה שוב שהיא צועדת לכדה ומבטה מושפל. היא מעולם לא ביקרה בבית של חברות, ומדי פעם אני שואל את אשתי, שעונה שלא, היא אינה מבקשת להזמין אליה חברות. וייתכן שאינה מזמינה חברות הביתה כי היא חוששת שהן ישימו לב לדפוסים המשפחתיים הבעייתיים. הרי גם בירושלים, משגדלה והתחילה להבין שאינה יכולה להבין, היא הפסיקה לארח. וכששאלה שאלות ולא היו לנו תשובות ברורות, היא גם המעיטה להשתתף באירועים חברתיים ולהיענות להזמנות של

חברים. מה היא מספרת כאן כשהיא נשאלת מאיפה היא, מה הדת שלה ומי היא? האם התשובה "אני לא יודעת" יכולה להיות תשובה נכונה על השאלה "באיזה אל את מאמינה?" האם התשובה "אין לי", יכולה להיחשב כתשובה ראויה לשאלה "מאיזה לאום את?"

את הבנים אני תמיד מגיע לאסוף בזמן מבית הספר היסודי. בימי החורף המכוניות עומדות בתור, ומנהל בית הספר, שמתייצב בחוץ במעיל עבה, כובע ומחמם אוזניים, מחזיק בידיו מכשיר קשר וקורא בשמות התלמידים לפי פתקים המחוברים במהדק לסוככי השמש שבמכוניות ההורים. אני תמיד מוריד את סוכך השמש שאליו מוצמד הנייר שנושא את שמו של בני הגדול, אף שכעבור שבועות בודדים המנהל התחיל לזהות את המכונית. המנהל גם יודע שהגדול יוצא עם אחיו הקטן, מחזיק בידו ומוביל אותו אל המכונית שבפתח הבניין.

בקין הייתי מחנה את הרכב ומחכה לילדים בפתח הבניין עם יתור הורי התלמידים בגנים ובכיתות הנמוכות, אך כשקר, הדרך הבטוחה לחסוך מהילדים חשיפה לכפור היא לעמוד בתור ולהמתין שהמנהל ייתן את האות לצאת ילדי מבניין בית הספר המחומם.

הילדים נטשו את העברית כאן והתחילו מדברים ביניהם באנגלית. שני הבנים שכחו את העברית שהפסיקו לשמוע בבתי הספר, בטלוויזיה ובשכונה. הקטן מעולם לא דיבר ערבית, רק הבין את מרביתה, ובירושלים השיב בעברית, שפת הפעוטון. כאן, כעבור חודשים ספורים, התחיל להשיב באנגלית.

"אבא", שאל אותי בני האמצעי כמה חודשים אחרי שהתחיל את הלימודים, "אנחנו מוסלמים?"
"למה?"

"סתם", הוא השיב, "רק רציתי לדעת." ובפגישת אמצע השנה הראשונה בין ההורים והמורים, שיבח מחנכו של בני את האנגלית שלא ידע להגיד בה מילה עם הגעתנו, והזכיר לי כיצד פחדתי, ביום

הראשון שבו הילדים נכנסו לבית הספר, ולא יכולתי לחשוב על דבר כל אותו יום מלבד איך בכלל יגידו למורה שהם רוצים ללכת לשירותים. "האנגלית שלו השתפרה פלאים," ציין המורה החייכן והוסיף שגם מבחינה חברתית הוא מסתדר היטב ובצהריים הוא הולך עם חבריו המוסלמים להתפלל באחד החדרים. הילד לא אמר דבר על התפילות, וכששאלתי אותו בעדינות אם הוא בכלל יודע כיצד מתפללים, השיב כי למד מלהסתכל על יתר הילדים. בבית הוא לא התפלל, איש לא התפלל בבית, ובני סירב להתייחס לשאלות שניסיתי מדי פעם לשאול אותו על אודות התפילה והחברים המוסלמים, הוא רק אמר שכך זה עובד בבית הספר, שהוא מהמוסלמים והם מתפללים, ודי אבא, אני לא רוצה לדבר על זה, אז הפסקתי לשאול.

"יש שאלות שאין עליהן תשובות," זו היתה אחותו שענתה.

האמריקאים אוכלים ארוחת ערב בשש, אבל הילדים שלי רעבים מאוד כבר עם תום הלימודים, שמסתיימים בשעה שלוש וחצי, ולכן בשעה ארבע אני מגיש להם תבשיל שהכנתי בחדרי במעונות. רק כאן התחלתי לבשל ולחפש בפעם הראשונה מתכונים של מאכלים פשוטים שאמא שלי נהגה להכין. אורז הוא הבסיס ולו מוסיפים פסוליה ירוקה או יבשה, תפוחי אדמה ולוביה וכולם מבושלים עם מעט בשר ורוטב עגבניות. עלי מלוח'ייה, שאותם מכינים בלי רוטב עגבניות, אי אפשר להשיג. ומאוד רציתי לבשל לילדים מלוח'ייה, ומאוד רציתי לאכול אותה בעצמי. אבל בשביל מלוח'ייה יבשה יש לנסוע עד לפאתי שיקגו, כי שם, הצלחתי להבין, יש שכונה ערבית עם רוב פלסטיני וניתן להשיג כל דבר, כמו בארץ, כמו בכפר, כמו בירושלים המזרחית.

פעם בשבוע אני עוצר לקנות לילדים מזון מהיר. לפעמים אנחנו יורדים אל המסעדה ולפעמים נשארים באוטו, מזמינים בעמדת הזמנה לתוך מיקרופון וממשיכים לחלון, דרכו משלמים ומקבלים את ההמבורגרים, הנקניקיות, הפיצות והסנדוויצ'ים לפי בקשת הילדים.

הם אוהבים את האוכל האמריקאי, במיוחד הבנים, שמעדיפים את המזון המהיר על פני התבשילים הביתיים.

פלסטין לרוב מסיימת את יומה בחמש. כשמזג האוויר טוב, היא צועדת חזרה מבניין העבודה הסוציאלית באוניברסיטה אל הדירה, מרחק של רבע שעה הליכה, ובימי החורף הלא נגמרים אני מבקש מהילדה שתשגיח על אחיה הקטן כשהוא צופה בסרטים מצוירים, ומגיע תמיד לפני הזמן, לחכות לאשתי כמה שיותר קרוב ליציאה מהבניין.

בשעה שבע הבנים נכנסים לחדר האמבטיה, ובשבע וחצי לחדרים שלהם. אני לא יכול לקרוא להם ספרי ילדים, כמו שפעם היינו עושים. הגדול כבר קורא לבד ואילו לקטן, שאהב את הסיפורים שהקראתי לו בעברית לפני השינה בירושלים, אני נותן אייפד, שיקרא ספרי ילדים באנגלית שאני חושש לשבש.

בארץ ידעתי מה מקריאים לילדים קטנים, וכאן אין לי ברירה אלא להסתמך על תוכנה במינורי שנתי של כמה עשרות דולרים, שתעשה במקומי את העבודה. ובכל זאת, אני יושב ליד בני במיטה עד שהאייפד מסיים את הסיפור, ואחר כך אני נותן לו נשיקה, מהדק מעליו את השמיכה שתכסה גם את הצוואר אבל לא תפריע לנשימה. בחדר השכור של הילדים אין תמונות ולא ציורים, לא על הדלתות ולא על הקירות, כמו בכל הבית של אשתי והילדים וכמו בחדרי שבמעונות. אנחנו מקפידים שלא להשאיר שום סימנים, כי לעולם אין לדעת מתי קמים ועוזבים.

5

אני אזמין את פלסטין לארוחת ערב. רק שנינו, בלי הילדים. אני אלבש את חולצת הכפתורים המשובצת שקניתי מהאאוטלט הענקי המרוחק חצי שעה מהעיירה שבה אנו חיים. חולצה עם סמל של שחקן פולו רכוב על סוס, שהיתה במבצע, כמו כל הבגדים באותו מתחם, ועלתה קרוב לעשרה דולר. זאת היתה החולצה שלבשתי כשעליתי על הטיסה ארצה ושאייתה הגעתי לבית החולים, כדי שיראו שיש לי חולצה עם מותג שתושבי טירה מעריכים, חולצה שתותיר אצל בני משפחתי את הרושם שאני נמנה עם המצליחים. פלסטין אהבה את החולצה. כשיצאתי מחדר המדידה, לכאורה כדי לבחון את בבואתי במראה, אף שהיתה אחת בתא, היא אמרה לי, "החולצה הזו מתאימה לך", ודבריה שימחו אותי מאוד. זה היה אחד המשפטים המעטים שהיא אמרה לי במשך השנים, בכוונה או בלי, ונצרתני אותו בתוכי.

כן, אני אזמין אותה לארוחת ערב. הילדים יכולים להישאר לבד, הילדה כבר גדולה דיה ויכולה לשמור על אחיה, או שליתר ביטחון אני אציע שניקה שמרטפית, בפעם הראשונה. אני אקח אותה לפיקאסו, המסעדה עם מספר הכוכבים הגדול ביותר בעיירה, לפי אתרי האינטרנט. בדקתי את התפריטים והמחירים לא גבוהים במיוחד. נשתה יין אדום, אני כבר יודע במה אבחר, והבקבוק לא יעלה יותר מעשרים דולר. אני אשאל אם ברצונה לבחור ממנות הדגים, ואם תענה בחיוב אציע יין

לבן שמחירו דומה. אני אסתפק במנה ראשונה, אני לא אוהב להתמלא, וממילא גם לא אוהב לאכול יותר מדי כשאני שותה. לפעמים אני חושב שעלי להתחיל הכול מההתחלה. אכתוב מכתבי אהבה קצרצרים בערבית, בכתב יד, עדיף בעיפרון, כמנהג התלמידים. מכתבי אהבה על דפי שורות או משבצות, כמו בבית הספר. מכתבי אהבה שנתלשו ממחברות של תלמידים. מעולם לא כתבתי מכתב אהבה, אך ידעתי שחברי בכיתה נהגו כך. לא ידעתי מהיכן היה להם האומץ לשלוח אותם לתלמידות. ידעתי שישנם משפטים קבועים וחוזרים בערבית שכותבים במכתבים הראשונים, ושאלם הבחורה תשיב במכתבים משלה ותראה כי היא מעוניינת בקשר, כי אז ישתנה אופיים עד שיהפכו לאישיים יותר.

לא היה לי אומץ לכתוב מכתבים ולא היה לי למי לשלוח אותם. במשך השנים תהיתי מה היה קורה לו נמנית עם כותבי המכתבים, והצטערתי שלא התנסיתי באותה חוויית נעורים. האם בעלה של פלסטין נהג לשלוח לה מכתבי אהבה? שאלתי את עצמי לעתים, ברגעי קנאה שלא הבנתי את פשרה. ואם חיבר, מתי זה התחיל? בת כמה היא היתה כשהוא שלח לה את המכתב הראשון, ומה היה תוכנו? האם השתמש באותם משפטים קבועים, או שבחר בחדשים שדיברו ישר אל לבה? האם באמת יכולה הכתיבה להביא לידי אהבה? ואולי הוא היה כותב מוכשר, שבחר אחר כך להפוך לרואה חשבון מטעמים מעשיים? האם הוא כותב יותר טוב ממני? איך היא הרגישה ומה ענתה? איפה ראה אותה לראשונה, ומתי ראתה אותו? לפעמים אני מדמיינן נערה בגיל החטיבה עומדת ליד חלון ביתה ומביטה אל הרחוב, מחכה לראות את בחיר לבה שיעבור בשעה נקובה, מבטיהם ייפגשו לרגע, ואולי היא תניח יד על זגוגית החלון ותחייך בכאב של המתנה, מבטה מבטיח לחכות לו עד שיהיה מותר, עד שתגדל, עד שיוכלו להיות יחדיו. היא תחכה לו לנצח אם יהיה בכך צורך. לפעמים אני חושב שאם אהבתם היתה עזה עד כדי כך, הוא לא

היה מוותר עליה בקלות כזאת, בגלל סיפור קצר שהודפס בעיתון סטודנטים בעברית ורכילות שעוברת בין אנשי הכפר. אהבתם, אם אכן היתה אהבת אמת, היתה שורדת את המהמורה, והם היו שומרים עליה גם במחיר של מעבר מביתם, מפואר ככל שהיה, לעיר אחרת, לארץ זרה, הרחק מהלשונות הרעות של תושבי הכפר. אבל הם ויתרו. האם הקנאה חזקה מכל אהבה? האם החשדנות, מרגע שהיא נטמעת בלב, מכרסמת בכל אהבה? אינני יודע מי החליט על הפרידה, פלסטיין מעולם לא דיברה על בעלה ומעולם לא אמרה מילה על מה שקרה. ואני לא שאלתי. ובאיזו זכות אשאל?

ואולי אהבתם מעולם לא דעכה, ולמרות שנאלצו להסכים לפרידה שנכפתה עליהם הם עדיין אוהבים בכל לבם? לפעמים אני מדמיין אותה מקבלת מכתבים שנתלשו ממחברות לימודים, ובהם שורות קצרצרות שמעוררות בה אושר גדול וייסורי תופת. מה אם היא שמרה על הקשר עם אהובה ובעלה, מה אם היו נפגשים בפניות נסתרות בירושלים, ואולי אפילו כאן הם נפגשים, באילינוי?

אולי עלי להיות פשוט ישיר עם פלסטיין, להתחיל מהתחלה כמו שאמר אבא שלי, להתחיל מהתחלה עם האישה שלה אני נשוי כבר ארבע־עשרה שנה. אזמין אותה לארוחת ערב, ואגיד לה שאני אוהב אותה ושאני רוצה לחזור לגור ביחד איתה ועם הילדים. שעליה לאהוב אותי כמו שאני אוהב אותה ושנהיה משפחה כמו שלמדנו שמשפחה צריכה להיות. ואם שוב לא תגיב אהיה תקיף הפעם, אגיד לה שנמאס לי מתחושות האשמה, ואנסה להיות החלטי. אטען שאני קורבן, בדיוק כמוה, ושלפחות אני מנסה, ארבע־עשרה שנים שאני מנסה, ואיני יכול יותר, אני כבר מתקרב לארבעים וכמה אני יכול לחכות שהיא תסלח לי. אם תסרב אני אגיד שאני רוצה לחזור, לקחת את הילדים ולחזור לירושלים, כי לי אין מה לחפש כאן. ואין לי דבר לעשות מלבד לחכות שהילדים יסיימו את יום הלימודים שלהם כדי שאוכל להסיע אותם

הביתה ולהיות איתם עד שהם נכנסים למיטה. אני אגיד לה שהשעות שאני לבד מרסקות אותי, ממוטטות אותי, ושכלי הילדים סביבי אני מרגיש שאני מת, ולעתים אף מייחל למותי. נמאס לי, אני אגיד לה, הרי לא עשיתי שום דבר בכוונה, וגם לי מגיע פעם אחת להרגיש את טעמה של האהבה. לא אכפת לי להתאכזב או לגלות שזאת לא אהבה אמיתית, לפחות אוכל לטעון אז שניסיתי, שחוויתי. אם היא תשאל אם בירושלים הרגשתי מת פחות, אני אשקר ואענה שכן, שלפחות שם ידעתי את שמותיהם של הספר, של הירקן ושל שני ברמנים, והייתי מבקר באטליו קבוע ונוסע במכונית ובאוטובוסים ומביט באנשים ומנסה לשער איפה הם חיים ובמה הם עובדים. שגם אם לא דיברתי עם הבריות ולא היו לי חברים עדיין היו לי כלים כדי לנסות ולדמיין את הדרך שבה הם חיים. כאן אין לי דבר ואין לי עניין לדמיין את חיי האנשים. כאן אני נכנס לספר פעם בחודש כבר למעלה משנתיים, ובכל ביקור הוא מקבל את פני בחיך ושואל אם כבר ביקרתי כאן ומזין את שמי במחשב שמודיע לו מה התספורת שאני מעדיף. כאן אני נכנס מדי יומיים לאותו מרכול וקונה את אותה חפיסת מרלבורו לייט והמוכרים לעולם לא מביטים בי בהבעה שמעידה כי הם מכירים אותי. ואם היא תגיד שלילדים מובטח עתיד טוב יותר בארצות הברית, אני יכול גם להסכים ולענות שייתכן והיא צודקת, ובגלל זה אני רוצה לעבור לעיר אחרת, עיר אמיתית שבה לא אהיה האדם הבודד היחיד, ושיהיו בה מקומות שבהם אנשים כמוני נפגשים. עיר עם פאבים, תיאטראות, בתי קולנוע והופעות, עיר שבה יש לי סיכוי למצוא מישהי שאוכל לאהוב ושתאהב אותי. פלסטין לא תקנא. היא תדע שלא אעז להתרחק מהילדים, שאין לי אומץ, ושמה שלא אגיד, בסופו של דבר אעשה בדיוק את מה שהיא תכתיב לי, כמו שעשיתי כל השנים. אבל היא לא מסלקת אותי עדיין, ואולי זה סימן טוב? היא לא מסלקת אותי למרות שהיא כבר לא צריכה אותי. מאז שעברנו אני לא עובד ואין לי פרנסה, אני חי בחדר במעונות שהיא שכרה על שמה, ומשלמת בעצמה

את שכרו החדושי. אולי היא שומרת אותי בשביל הילדים? וכשיגדלו ויעזבו את הבית היא תבקש שאפסיק להגיע? לפעמים אני חושב שאולי הגיעה השעה למצוא עבודה, הרי ויזת בני הזוג של אקדמאים אורחים מאפשרת קבלת אישור חוקי לעבודה בארצות הברית. הרי גם שטיפת כלים או מכירה באחת מחנויות הנוחות בתחנות הדלק, עדיפה על השעות הריקות של ההמתנה במעונות. ואולי, אם אמצא עבודה, אלמד את השפה ואת מנהג המקומיים, אתחבר לאנשים, יהיו לי חברים שיזמינו אותי לצפות איתם במשחקי בייסבול או לארוחות משפחתיות שבהן נצלה ביחד בשרים, נקניקיות ותירס בחגים.

לפעמים, כשאני לבד במעונות וממתין לשעה שבה אוכל לאסוף את הילדים, אני מדמיין שאני מפרסם ספר ומנחת טלוויזיה חשובה קונה את הספר בכלל בטעות, והיא אינה זוכרת איך הוא הגיע לשירת הלילה שליך המיטה שלה, ומשהיא מתחילה לקרוא בספר המרתק של הסופר שמעולם לא שמעה את שמו, היא לא יכולה להפסיק. והיא מזמינה אותי לתוכנית, כי היא לא תסלח לעצמה אם לא תעשה את הכול על מנת שקהל הצופים שלה יקרא את הספר הנפלא ששינה את כל מה שהיא ידעה על אהבה, פוליטיקה, בדידות וחיי משפחה. ואני אופיע בתוכנית, ואהיה נבוך וחכם וצנוע, ואדע שהילדים שלי צופים בי, והם קוראים לאמא והיא לא מגיעה. ואזכה בפרסים חשובים שאני לא מכיר את שמותיהם, ואולי גם בנובל, למרות שנובל לא נותנים על ספר בודד אלא על מפעל חיים, ואולי ישנו את התנאים ובכל זאת אקבל את הנובל ואהיה הסופר הפלסטיני הראשון שזוכה בו, והפלסטינים יהיו גאים, ובטירה יאמינו סוף סוף שאני סופר, ולא רכלן שמבקש להרוס חיי אנשים. אולי אז נוכל לחזור הביתה, ניקח את הילדים וניסע לטירה, ופלסטין תשוב למקום שממנו עקרתי אותה ותסלח לי מכל הלב ותחבק אותי חזק ותלחש שהיא אוהבת אותי, שתמיד אהבה, אבל שהלשון שלה נקשרה מאז עזבה את טירה.

*

כן, אני אזמין אותה לדייט, כמו שאומרים כאן. אני אשתמש במילה דייט כשאציע לה להצטרף אלי לארוחה במסעדה. אני אגיד דייט עם חיוך, כמעין בדיחה. כדי שלא תסרב או תיבהל. ואולי אני אספר לה על הפעם הראשונה שראיתי אותה, ביום החתונה, ועל התחושה שעצם נוכחותה עוררה בי. ואולי זה לא יהיה הוגן ולא נכון להזכיר לה את היום ההוא, אחד הקשים ביותר בחייה, היום בו נאלצה לעזוב את משפחתה ואת טירה בפעם האחרונה? אבל אם כך, מהיכן אתחיל?

חשבתי על משפטים שבוודאי שמעתי בסדרות טלוויזיה או בסרטים, "בואי נדבר עלינו, על כאן ועכשיו", או "בואי בבקשה נפתח דף חדש, התחלה חדשה". ואולי אבקש שוב סליחה, למרות שביקשתי כבר מיליון סליחות, בעיקר בחודשים הראשונים, והיא מעולם לא הגיבה על הבקשות שלי, רק שאלה, "על מה?" ואני לא אמרתי לה שאני מבקש סליחה על שפירסמתי את הסיפור, על שהכנסתי את השם שלה, בלי כוונה, שמעולם לא ידעתי שהיא קיימת ומעולם לא היתה לי כוונה לפגוע בה. אבל "סליחה" היתה המילה היחידה שנפלטת מפי לנוכח סבלה, והיא סבלה, ועודנה, ובכל פעם שמבטי נתקל במבטה אני מרגיש צורך לבקש. סליחה. ועם השנים, ועם בקשות הסליחה, תחושת האשמה רק הלכה וגברה, ואני כבר לא יודע בדיוק מתי הפסקתי להתייחס אל עצמי כאל עוד קורבן בסיפור שלא נכפה רק עליה, אלא גם עלי. אני לא יודע מתי התחלתי להרגיש שאני מפלצת, להאמין בכל רמ"ח איברי שכתבתי את הסיפור על פלסטין בכוונה תחילה. אני לא זוכר מתי היה הרגע הזה, שבו התחלתי להאמין לכל מה ששמעתי שנאמר עלי בטירה, לקבל את הסיפורים שהפיצו כעובדה. מתי הפנמתי שכל כוונתי היתה לפגוע בפלסטין, בכבודה ובשם משפחתה, שפירסמתי סיפור במטרה ברורה לגרום לה להתגרש מבעלה משום שרצייתי אותה, ומשלא נענתה לחיזורי, החלטתי לנקום בה, לרסק את ביתה, להכפיש את שמה, לרמוס את כבודה עד שלא תישאר לה ברירה?

ואולי באמת אספר לה שתמיד אהבתי אותה, אף שמעולם לא העזתי לכתוב מכתבי אהבה. אגיד לה את האמת שנצרכה כי עם השנים, לפיה לא יכולתי לסכול את המחשבה שהיא חיה עם גבר אחר, שהיא יכולה לאהוב אדם מלבדי, ושמתוך כאב עשיתי מעשה אכזרי שידעתי שלא יותיר לה ברירה? אגיד לה שתמיד אהבתי אותה אף שלא אמרתי על כך מילה, ואספר לה כי חלמתי מדי לילה את הסיפור שפירסמתי, ודמיינתי את שנינו עושים אהבה מאז שדמיינתי את קיומה. וכי הסיפור שלא היה הפך להיות חלק בלתי נפרד מהפוריים שבזיכרונותי. אזמין אותה לארוחת ערב ואבקש סליחה, ואם היא תשאל על מה, אספר לה את כל זה, ואתוודה בפעם הראשונה על חטא שהצטערתי שלא חטאתי, ואבקש מחילה.

ה

1

משמאל למיטתו של אבא שלי, תחת חלון שלעולם לא נפתח, שכב גבר ערבי בן גילי, שהגיע לבית החולים בשל כאבים בחזה. הבדיקות הראו שהכול תקין, אך הרופאים התעקשו לאשפזו להשגחה. אשתו בכתה כשהוא ביקש שתעזוב את בית החולים ותלך לישון בביתה עם הילדים. לפי המבטא הם היו מטייבה.

את הגבר הערבי ראיתי כשהגעתי להחליף את אמא שלי. מצדו הימני של אבי שכב חולה יהודי מבוגר, שאיש לא ביקר ושלא אמר דבר. סגרת את הווילונות סביבנו ואיחלתי החלמה מהירה לערבי ולילה טוב ליהודי. בבתי החולים עדיין מאשפזים יהודים לצד ערבים, כאילו את המחלות ואת המוות עדיין חולקים. את הלידות, את החיים, מחלקים לחדרים נפרדים ליהודים ולערבים.

”לא היית בבית,“ אבא שלי קבע.

לא. עוד לא. אני אסע מחר.

בסדר. ספר לי עוד על הילדים שלך.

הילדים שלי חמודים. חכמים. יפים. כמו שאמרתי לך.

תזכיר לי את השמות שלהם.

לגדולה קראנו יסמין.

יסמין. יפה יסמין, גבוהה בתמונות.

הכי גבוהה בכיתה.

באיזה כיתה? סליחה, כבר קשה לי לדבר.
היא בחטיבה, בכיתה ח', בשנה הבאה כבר תעלה לתיכון, כי
התיכונים באמריקה מתחילים בכיתה ט' ולא בכיתה י'. אבא, אתה לא
חייב לדבר אם קשה לך.

ואיך קוראים לשובב הקטן עם התלתלים?
אדם. הוא באמת שובב. בגן חובה, בן חמש, ומדבר אנגלית כמו
האמריקאים. ואמיר בן עשר, בכיתה ה'.

הם יודעים שיש להם משפחה? שיש להם סבא?
לא יודע.
אשתך מאוד יפה.

כן.

מה אתה מספר לילדים?

עוד לא החלטתי מה לספר להם ומה לא.
ולעצמך?

גם. עוד לא החלטתי, יש לי רק התחלות של סיפורים שאני מספר
לעצמי אבל אין לי סיפור שלם, לא מצאתי את הסוף.
אתה עדיין הקורבן בסיפורים האלה?

באותו רגע גיליתי, שבניגוד למה שחשבתי, זיכרונות ילדות חדשים
כן יכולים להופיע פתאום, והם אינם מצטמצמים לאוסף זיכרונות
שמתקבע במועד מסוים ואינו יכול עוד להתרחב. פתאום חזרתי לבוקר
חג עם אקדח ביד, ואני רואה ילד אחד קטן, אולי בגילי, שהיה מגיע
בחגים לבקר את קרוביה של אמו, שביתם היה קרוב לביתנו. רק בחגים
היו לנו אקדחים שאפשר לטעון בקפצונים אדומים עגולים. רק בחגים
היה מלאי של קפצונים, ולא היינו צריכים יותר, כי ממילא האקדחים
פעלו רק במשך כמה ימים לפני שמשהו במנגנון היה מתקלקל, בתום
ימי החג, כמו ידע האקדח את משך המועדים וחופשת החגים. הייתי
מביט בו, בילד הקטן הזה, בשערו המסורק ובבגדיו החגיגיים, שנראו

יקרים מהבגדים שלנו, וקינאתי בו. לפעמים היה נדמה לי שקינאתי בכל הילדים שלא חיו בשכונה שלנו, בכל אותם ילדים משכונות רחוקות, יפות ועשירות, שהלכו לבתי ספר יותר טובים, שלבשו בגדים מפוארים והיו להם מכוניות גדולות והורים אחרים.

אני זוכר את האמא של הילד הזה, שנראתה לי צעירה ויפה, אף שאני לא יכול להעלות את פניה בזיכרוני, רק את קצב הליכתה, ותנועת שפתיה כשדיברה איתי. הוא ילד יפה, כמו הילדים של המשפחות הטובות בסרטים המצריים. ואני בסך הכול רציתי להרשים אותו כשצעד לבית קרוביו בבוקר החג, שיסתכל עלי פעם, עלי ועל האקדח שלי ועל הקפצונים שקניתי בכל דמי החג שסבתא שלי נתנה לי, כי ההורים לא נתנו לנו כסף, רק קנו לנו בגדים חדשים ואקדחים. יריתי באקדח בשביל למשוך את תשומת לבו של הילד שמעולם לא הביט לעברי, יריתי לכבודו מחסנית שלמה של שמונה קפצונים, והיה לי מזל כי כולם התפוצצו, ולא היו ישנים, כפי שקורה לפעמים, ואז הם בקושי עושים רעש, או שהמילוי שלהם מתפורר עוד כשמנסים להטעין. ובמקום שהילד היפה שניסיתי להרשים יביט אלי, יחיך, ישאל אם גם הוא יכול לירות, הוא עמד, הצמיד את ידיו לאוזניו, כמו כדי למעוך את ראשו, והתחיל לצרוח כמו שלא שמעתי ילד צורח קודם לכן בחיי. אחר כך הוא התיישב על החול באמצע הכביש, כך, עם בגדיו החדשים. ראיתי את אמא שלו מנסה להרגיע אותו, וכמה שכנים מבית קרוביה יוצאים מהבית ומלווים את הילד, שהמשיך לבכות, לתוך ביתם. עמדתי מסומר במקומי ולא אמרתי דבר אל מול המחזה שהתגלה לפני. ואני יכול להישבע שאמא שלו לבשה חצאית ארוכה עם קפלים, ושהיו לה סנדלים יפים, והיא צעדה לכיוון שלי בביטחון, ולא פחדתי, או שאולי הייתי משותק מההלם, והיו לה שפתיים משוחות באדום שעקבתי אחרי תנועתן העדינה כשביקשה שלא אירה באקדח, כי הבן שלה מפחד מרעש קפצונים, כי הוא ילד מיוחד.

כשהיא הלכה, נשארתי עם ההשפלה שבלדעת שאני איני מיוחד, ועמוק בפנים נשבעתי שאמתין לו עם אקדח גם בחג הבא.

לא ענית.

על מה?

שאלתי מי הקורבן בסיפורים שלך.

עוד לא החלטתי. רציתי לספר לאבא שלי שלפעמים אני משוכנע שאני יכול להחליט מי הקורבן בסיפורים שלי. רציתי לספר לאבא שלי כיצד הכוח הזה לעצב את הסיפור הפחיד אותי תחילה, איים לשתק אותי. מרגע שהחליט הלקוח כי אכתוב את סיפורו, הוא בעצם מסר את סיפורו לידי, לדמיון שלי, לזיכרוני, לסיפורי, וכמו הפקיד את חייו בידי. החששות התחילו לעלות כבר עם הספר החמישי שחיברתי. הלקוחה, שבניה הזמינו עבורה את שירותי הכתיבה שלי, היתה אישה בריאה בת שבעים, שידעה לספר סיפורי ילדים מקסימים שאותם שמעה מסבתא שלה, ששמעה מסבתא שלה, והילדים, שסיפורי אמם העשירו את ילדותם, ניסו להוציא לאור ספר עם אותם סיפורים על רוחות ושדים שהיו חוטפים ילדים, על חכם הכפר, או על ילד ממולח שהיה מצליח להערים על השד ולחסל את המפלצת הרעה. אך שום הוצאה לאור לא התייחסה אליהם ברצינות, כך סיפרו לי, לא אליהם ולא לסיפורים של אמא שלהם. הם רצו לאגד את הסיפורים, בדרך הייחודית שבה סיפרה אותם, כך שיישמרו לנכדים ולנכדי הנכדים, כי איכשהו, אף אחת מהבנות לא ירשה את יכולת הסיפור שעברה במשפחה מאישה לאישה. בנות המשפחה לא הצליחו לחזור על הסיפורים, אפילו לא לילדיהן. הן הכירו את העלילה, אבל הצורה שבה ניסו לספר, כך הרגישו, הרסה את הכול. "זה צריך להיות במילים שלה," אני זוכר את בנה הבכור מבקש ממני, באותו יום שבו הגעתי לראיין אותה ולהקליט אותה בפעם הראשונה. היא אכן היתה אישה נעימה, צחקנית, שלא היה שום דבר מיוחד בדרך שבה סיפרה על שדים, שטיחים מעופפים,

וזאבים מכונפים שחטפו את הכבשים בעיירות השקטות שבין הנהר והיער. היא אמנם נופפה בידיה, עצרה כמה פעמים כמנהג ההורים בשעה שהם מספרים לילדיהם סיפורים לפני השינה, השמיעה קולות של פצצות ושל מכות, אבל זה היה בעיקר המבט שלה, שבנותיה לא ירשו, מבט של ילד קטן, שמספר את הסיפור כמו ששמע אותו בפעם הראשונה. חיברתי את הספר, שעיקרו סיפורים, עם פתיח של זיכרונות מירושלים שבה נולדה ושבה נולדו אמה וסבתה. סיפורי הילדות שלה היו נעימים וחמים ולא היה כמעט צורך בעריכתם, מלבד בשנים של המלחמה, שעליה סיפרה כיצד התהפכו השכנים הערבים ומבריות לבכיות נהפכו לרוצחים. תיקנתי אותה בספר וכתבתי על שכנות נפלאה, על דאגת השכנים איש לרעהו גם בשעת מלחמה, והוספתי שהיא עדיין חושבת על שכניה הערבים ותוהה מה עלה בגורלם, שמדי פעם עולה בנחיריה ריח הפיתות עם הזעתר הנאפות בבקרים של ימי שישי שלפני המלחמה, ריח שמזכיר לה את שכניה וגורם לה לתהות אם הם ממשיכים לספר את אותם סיפורים ששמעה, או שנעלמו להם, יחד עם כל מה שנעלם. ובנה, שהבטיח כי הקריא לה את כל הספר וכי קרא אותה בעצמו ושיבח את העבודה שעשיתי, לא אמר דבר מלבד תודה. יומיים לאחר ששלושים הספרים הגיעו לבית המשפחה, עם תמונה חייכנית של אישה נעימת מבט וכותרת שהילדים בחרו, "סיפורי העם של סבתא מרים", קיבלתי הודעה מהבן הבכור, שסיפר שאמו נפטרה, ורצה לשתף אותי בכמה שמחה בספר וכמה התרגשה.

האישה היתה בריאה, והבן הבכור שפגשתי בשבעה סיפר שזו היתה הפתעה גמורה, שהיא פשוט לא התעוררה, ושבתה מצאה אותה במיטה עם חיוך על השפתיים ובלי נשימה.

דום לב, קבעו הרופאים, שאף לא מצאו צורך לערוך ניתוח גופה, ואני חששתי שזה בגללי, בגלל שבאותו רגע בדיוק, באותו בוקר שבו היא מתה, מחקתי את שתי הקסטות שעל סליליהן הקלטתי את סיפור חייה.

2

"הוא לא התכוון, אל תיקח ללב. הוא אחיך הגדול, והוא תמיד יהיה אחיך הגדול, ואת הדברים שהוא אמר הוא לא אמר מהלב, תאמין לי. הוא אמר אותם מתוך כעס, המון כעס. אתה לא יודע מה עברנו בגלל חתיכת האדמה הקטנה שעוד נותרה לנו. אתה לא יודע מה הוא היה צריך לעבור בגללה, ועדיין עובר. לא רק הוא, כולנו. אתה חושב שאבא שלך חלה סתם? את הלב שלו הם שברו, וכל הנטל עכשיו נופל על הכתפיים של האחים שלך, בעיקר על הגדול. ואתה הרי לא יודע, עזבת והתרחקת מהצרות. ואולי טוב שכך, אולי טוב שהיית רחוק. האנשים הכי קרובים, האנשים שחשבת שהם קרובים, עטים עליך כשהם מרגישים שאתה חלש, ורוצים לקרוע את בשרך בעודך בחיים. הרי בקושי היה מקום לבנות לאחים שלך בתים, וכשאתה חושבת על הנכדים, אני מעדיפה שלא לחשוב על הנכדים, לאן הם ילכו? איפה יבנו בתים ואיפה יחיו? גם את המעט שנותר רוצים לקחת, הקרובים לפני הרחוקים, הדודים לפני בני הדודים. אנשים שפעם יכולתי לסמוך עליהם בעת צרה הופכים עכשיו לצרה צרורה, והרי כלום לא באמת מתועד, ושום דבר לא נרשם, ואי אפשר לרשום דבר, ומה שהיו פעם הסכמים וחתומות כבר אינם תקפים, ובשביל להגיע להסדר יש להחתים את כל הצאצאים מארבעים ושמונה ועד עכשיו, ומחציתם כבר לא מדברים אחד עם השני, ואלה שהיו פעם אחים נהפכו לאויבים, רבים על כל מטר אדמה, ואת חסר הכוח רומסים ברגליים, ואיזה כוח יש

לנו, ומי תיאר בכלל שנגיע למצב הזה, שהאנשים שחלקת איתם פעם את פת הלחם מייחלים למותך, ומוכנים לעשות הכול על מנת לנשל אותך מהמעט שנותר לך.

וכולם צודקים, כולם צודקים, שום דבר לא ישכנע אותם שטעות בידם, כולם בטוחים שעוול גדול נעשה להם, ולא מכתבים ולא הסכמים ולא חלוקות קרקע שעליהם חתומים המבוגרים יכולים לשכנע אותם. וגם המבוגרים שחתמו – בין בכתב ובין בטביעות אצבע – על מסמכים רשמיים שנערכו בפני עורכי דין, מתכחשים לחתימותיהם ומלכים את הכעסים של הצעירים. לכל אחד יש כבר כמה ילדים, ואין להם איפה לבנות להם, איפה יבנו? ולאן ילכו הילדים? אז נטפלים לחלשים, לחסרי הישע. ואתה חושב שלא לקחו? לקחו, כבר לקחו, וחשבנו שבכך זה הסתיים ושנגמר הסיפור וחתמו על עוד מסמכים ולחצו ידיים וחייכו ונישקו את אבא שלך ואת האחים שלך ואמרו תודה, וכמה נפלא שיכולים לשוב ולהיות משפחה, אבל כעבור כמה שנים צץ עוד בן משפחה שראה שפעם ויתרנו וחשב שבטח נוותר עוד פעם, עד שכבר אין לך לאן ללכת, וכשאתה עם הגב אל הקיר אין לך ברירה אלא למצוא את הכוח להילחם.

אתה חושב שסתם אבא שלך נעשה חולה? ואתה חושב שהאח שלך סתם דיבר ככה? הוא לא היה צריך לדבר אליך כפי שדיבר, הוא היה רוצה אותך בחזרה בינינו יותר מכל דבר אחר, אבל הכעס הוא שדיבר מגרוננו, הכעס על שהרגיש שהיה לבר, שהיה צריך לעבור את זה לבר, ושהוא עדיין צריך. אתה יודע שירו לו על הבית כמה פעמים? ירו על ביתו כשהוא ואשתו ישנים, ירו על הבית כשהילדים בפנים? והוא לא ויתר, כי לאן ילכו הילדים, הרי מה שנותר בקושי יספיק בשביל לבנות להם בתים אחד מעל השני. אתה יודע שאשתו עזבה את הבית? מרוב פחד, צודקת, לקחה את הילדים וישנה בבית הוריה שלושה שבועות. מי יכול להאשים אותה? ומי שיער שהאחים שלך, שעובדים קשה לגדל את הילדים ולתת להם את החינוך הכי טוב שהם יכולים, ימצאו

את עצמם מאוימים בתוך הבתים שלהם? האדמה, ארורה האדמה, אבל מה לעשות? אין לאן ללכת, ואין ברירה.

בשם אלוהים אל תכעס עליו, ואל תיקח ללב. כל התקווה שנותרה היא לראות אתכם שוב מאוחדים. אני מצטערת שאני בוכה, לראות אתכם רבים ממוטט אותי, לחשוב שגם אתם, שאפילו אתם תריבו, זה הרי דבר שמעולם לא העליתי בדעתי. אתה תראה, הוא עוד ישוב לכאן ויבקש סליחה, דיברתי איתו והוא כבר מצטער על דבריו ועצוב על שאמר אותם, הוא לא התכוון. הוא רק היה רוצה שתהיה לצדו, שלא ירגיש לבד במערכה הארורה שנכפתה עלינו ועליו.

ואתה חושב שאביך לא רצה לתת להם את כל מה שהם ביקשו כששמע שמאיימים על ילדיו ושמסכנים את חיי נכדיו? הרי הוא כמעט יצא מדעתו, סתם אתה חושב קרה לו מה שקרה לו? ועכשיו הם באים לבית החולים כאילו שהיו נקיי כפיים, כאילו שלא היו הם אלה שעמדו מאחורי הדברים. מי היה יכול לעשות דבר כזה חוץ מהם? רק הם, הרי הדברים כל כך ברורים. חי אלוהים שאין לאחיך ריבים עם איש בעולם, מהבית לעבודה ומהעבודה למשפחה ולילדים. אסון, אסון כבד, ואין לאן לברוח, והרי אתה יודע שאין לאן. אז רק התסכול דיבר מפיו של אחיך, ובמקום להגיד מילת געגוע נפלטו לו בעל כורחו דברי כעס על שנים ארוכות של היעדרות.

הוא יודע שאתה לא תחזור – זאת אומרת לא חלילה שזה מה שהייתי רוצה, אתה ודאי יודע שזו תקוותי לראות אותך בחזרה בינינו, ולזכות שילדיך יגדלו עם בני הדודים במקום הטבעי שלהם בחיקנו, לא לזה הכוונה – אלא המרחק והשנים ואתם ודאי כבר רגילים לחיים אחרים, וסביר שלא תרצו להקים בית בטירה. אני צודקת, נכון? הלוואי והייתי טועה, אבל אני אמא ואמא לעולם לא טועה בתחושותיה. אז הוא יודע עמוק בפנים שלא באת בשביל אדמה ולא בשביל ירושה, הוא יודע זאת טוב מאוד. ואני לא אומרת שזו זכותך, בטח שזו זכותך, אפילו אם נותר מעט מאוד זו זכותך, למרות שלא נלחמת ושלא עמדת

עם אחיך כדי להגן על המעט, זה לא גורע מזכותך כדת וכדין, אבל אחיך יודע שלא תבקש דבר, ואני הבטחתי לו שאני מכירה אותך מספיק כדי לדעת שזה לא הולם אותך לבקש את חלקך, קטן ככל שיהיה. מי היה מאמין שאני צריכה להגיד דברים כאלה? מי היה מאמין שאני צריכה לתווך בין הילדים שחינכנו לעמוד תמיד יחדיו? והוא עמד לידך, והיית צריך לראות כיצד התייצב מול השמועות ודברי הבלע, השקרים האיומים שהפיצו עליך כאילו היו אמת לאמיתה, והוא עמד שם בגבורה, כך גם אביך, ולא שתקו בכל פעם ששמעו השמצות. הם שיבחו את מעלותיך ותקפו את מקטרגיך, שאלוהים לא יסלח להם, וזה לא היה פשוט, זה אפילו היה קשה מנשוא ופגע בכבודם, ולא הפסיק לפגוע. זה רדף אותם בכל מקום, בלימודים, וכשחיפשו עבודה, וכשביקשו להתחתן עם בחירות לבם. אתה לא יודע מה עבר עליהם, וגם עלי, כן, גם עלי. אבל אני מתארת לעצמי שאתה יכול לשער, כי ילד חכם היית תמיד, ומנהגי המקום אינם זרים לך גם כשאתה מתעלם מהם.

אז רק הכעס דיבר מגרונו, והוא לא התכוון למילה שאמר, הוא אחיך הגדול ועל כל העולם היה מוותר למענך, והוא יגיע הערב, הוא הבטיח שיגיע ואתה תבטיח לי בשם אלוהים כי תנשק את ראשו, תבקש סליחה ותבהיר לו שאינך מבקש דבר. ושאלוהים ישמור אותך, בני."

3

אבא שלי מזמין טלוויזיה לחדר. הוא לא מסוגל לחיות בלי חדשות. גם בבית הרדיו המכוון לתחנה המשדרת חדשות פועל כל הלילה ליד המיטה. אמא שלי התרגלה.

בבית החולים טכנאי של שירותי השכרת הטלוויזיות התקין לו טלוויזיה ישנה על זרוע מתכתית מתכווננת, תמורת שלושים וחמישה שקלים ללילה. "אחרי שבוע," אמר הטכנאי, "המחיר יורד לעשרים וחמישה."

"אל תדאג," אמר לו אבא, "אני לא אחזיק שבוע בשביל ההנחה." אבא שלי חבש את האוזניות, "תמורת תשלום חד-פעמי של עשרה שקלים", וצפה בחדשות:

רב סמל מתקדם ארו לוי נרצח בפיגוע דריסה בכפר אום אלחיראן במהלך מבצע לפינוי מבנים בלתי חוקיים בנגב. הוא הותיר אחריו אישה ושני ילדים.

השר ארדן מאשים את חברי הכנסת הערבים שהשתתפו בהפגנה: דמו של השוטר על ידיכם. אחיו של הדורס טוען שהוא איבד שליטה בגלל שנורה.

מי שאחראי צריך לתת דין על זה, לא השוטרים אלא הקצינים שאירגנו את המבצע.

בחלקה הצבאית בבית העלמין ביבנה מובא כעת למנוחות רב סמל

מתקדם ארוז לוי, בן שלושים וארבע, שנהרג מדריסת רכב במהלך פינוי מבנים בדרוויים לא חוקיים באום אלחיראן. בתיעוד מהמסוק המשטרתי אפשר לזהות את הרכב שבו נהג תושב המקום, מוסא אבו אלחיראן. יעקוב אבו אלחיראן, סליחה, שמאיץ את המהירות תוך כדי שהשוטרים יורים לעברו. המשטרה קובעת היום שמדובר בפגיעה דריסה, משפחתו טוענת שמדובר באיבוד שליטה בגלל הירי וכל זה קורה על רקע ההחלטה לפנות משם את התושבים. חברי הרשימה המשותפת השתתפו בהפגנות שהמתינו לכוחות. יושב ראש הסיעה איימן עודה נפצע בראשו. כתבנו ניר דבורי, אתה נמצא שם, זה קרה בשעת בוקר מוקדמת, אני מניח שהעניינים כבר נרגעו?

נכון, אורן, וצריך להגיד שעכשיו רגוע כאן, לאחר שבעצם הושלמה הריסת כל חמישה-עשר המבנים שתיכננה המשטרה במבצע, למרות התקרית הקשה הזו ורצח השוטר. בגלל האירועים האלה זה התעכב במעט, אבל המשימה הזו הושלמה.

אני רוצה רגע להפנות את המצלמה, בואו תראו, אולי פעולת התגמול הראשונה באירוע הזה. מול הכפר הקטן הזה אום אלחיראן מתחילות עבודות התשתית של היישוב היהודי חיראן שנבנה כאן בתקופה האחרונה. מה שאתם רואים שם זו מכולה של ציוד לעבודות עפר שמתבצעות כאן. אז מישוהו כבר דאג להדליק את המקום הזה. לא בטוח שזו הפעולה האחרונה, יש הרבה מאוד זעם, הרבה מאוד תסכול, ראינו אותו מתפרץ מעט במהלך השעות האחרונות. אבל צריך להגיד שגם בתוך האירוע הזה, וצריך לציין זאת, ראינו כאן צעירים תושבי המקום מן המגזר הדרווי שניסו להרגיע, למתן, ומנעו יידוי אבנים על המשטרה ביום הזה. לא בטוח שגורמים אחרים ניסו לעשות זאת, כמו שעשו צעירים מקומיים כאן. ועוד מילה, כי זה אולי חשוב לקראת הבאות, יש היערכות לאפשרות שאנחנו נראה עוד התפרצויות של זעם ותסכול בתקופה הקרובה. הרבה אנשים

עוסקים כרגע בלהוריד את גובה הלהבות, גם נשיא המדינה שמדבר עם ראשי הברווים וראשי ערים במגזר כדי למתן, כדי להרגיע, כי מבינים שהיה כאן אירוע חריג, חמור מאוד, שיכול לשנות את התמונה במרחב הזה.

ניר, בוא נשמע את התגובה של חבר הכנסת עודה ושל סגן מפקד המחוז הדרומי, הנה:

אני אומר לכם היה אפשר למנוע את שפיכות הדמים. ראש הממשלה נתניהו שכבר סימן את האוכלוסייה הערבית כאויב מספר אחת, הוא החליט באכזריות להרוס כפר שלם, לבעוט ולחבוט בילדים, בנשים ובגברים.

אין אפשרות להסביר סיטואציה כזאת שהוא לא ראה אותם. יש פה קבוצה של עשרות שוטרים שנעו בשני טורים בצורה מאוד בולטת. אין שום מצב שהוא לא ראה אותם, ומי שדוהר לעברם במהירות כזאת, בתנאי שטח כאלה, ברור לחלוטין שהוא רוצה לפגוע, והוא פגע, והוא הרג אנשי משטרה שבאו לבצע את תפקידם.

ניר, אתה רצית להוסיף עוד משפט?

כן, צריך להוסיף שרשות הברווים בנגב ניהלה כאן משא ומתן כדי להעתיק את היישוב הזה שאינו מוכר והוא לא חוקי ליישוב הסמוך חורה. חלק מהמשפחות עברו, חלק לא רצו לעבור משום שלא נמצא להן פתרון. כך הם אומרים כשאנחנו משוחחים איתם. ובמשטרה אומרים שיש צו בית משפט עליון חלוט, לא ניתן לשנות את הגזרה ושלכן הם הגיעו לכאן בבוקר כדי להרוס את הבתים הבלתי חוקיים.

אוקיי, תודה רבה בשלב הזה. שלום לחבר הכנסת אחמד טיבי. שלום אורן.

אתה נמצא כרגע בסורוקה בבאר שבע, מבקר את חבר הכנסת איסמא סעדאי.

אוסאמה, אוסאמה סעדי.

אוסאמה סעדי שנפצע. תראה, השר ארדן אמר היום שאיימן עודה
ושאר חברי הרשימה המאוחדת באו להלהיט את הרוחות, שהדם הזה
גם עליכם, ושאתם חרפה למדינת ישראל. הנה אנחנו רואים את מה
שהוא פירסם בפייסבוק, מה אתה אומר על זה?

4

האחות עוזרת לי להוריד את אבא שלי לכיסא גלגלים. הוא לא יכול לעמוד על רגליו, אבל בזרועותיו עוד נותרו כוחות. "זה משפיל," הוא אומר לאחות כשהוא מבקש כיסא גלגלים כדי לעשות את צרכיו בשירותים. הקתטר עדיין מחובר לגופו, והאחות תולה אותו על כיסא הגלגלים ומדגימה בפני כיצד להזיז אותו בשעת הצורך.

"קח אותי החוצה, בני," אבא שלי ציווה, "אני נחנק כאן."
"אבל אסור," אמרתי לו, "הם הרי אמרו במפורש שאסור לך."
דחפתי את כיסא הגלגלים החוצה מהחדר החשוך. החולה היהודי הזקן היה ער והביט בתקרה. האחות הרוסייה של משמרת הלילה הינהנה כשהבטתי לעברה כדי לקבל אישור.
"יהיה לך קר," אמרתי לאבא שלי והוא לא הגיב.
"אולי כדאי שאקח סדין?" שאלתו והוא אמר שלא, שדווקא ישמח למעט קור.

"אבל הם אמרו במפורש, אבא, שצריך לשמור שלא תחטוף שום מחלה זיהומית, ביקשו מבני משפחה מנוזלים שלא יבואו, כי זו העונה ו..."

"נכון, בגלל זה שמו אותי במחלקה זיהומית. אני חייב לצאת."
המעלית הגיעה לקומת הקרקע והשמיעה צלצול לפני שנפתחה. לא היה איש בחדר ההמתנה.

"מה השעה בכלל?"

"חצות," עניתי לאבא שלי כשדחפתי אותו לתוך המעלית.

גבר צעיר ישב לכדו על ספסל בפתח בית הקפה הסגור ועיין בטלפון הנייד. הוא הרים את ראשו כשעברנו לידו והבעתו לא אמרה דבר, כאילו רק רצה לברר שהתנועה הזו סביבו, הפרת השקט, אינה קשורה לענייניו.

"קר, אבא," מחיתי כשדלת הזכוכית האוטומטית נפתחה.

"דווקא נעים," הוא אמר ודמיינתי אותו מחייך, כמו שהיה עושה כשאמא היתה מתלוננת שקר בחוץ והוא היה מתעקש לרחוף את עגלת הטלוויזיה לחצר, למתוח כבלי חשמל ולצפות במשחקי כדורגל באוויר הצח. "נעשה אווירה כאילו שאנחנו באצטדיון," היה אומר, "את יודעת כמה קר במנצ'סטר עכשיו?"

ומדי ארבע שנים, במונדיאל שהיה תמיד בקיץ, הטלוויזיה נותרה בחוץ במשך כל תקופת המשחקים, וקרובי המשפחה והשכנים היו מתאספים וצופים יחדיו. כל כך אהבתי את המונדיאל כשהייתי קטן, משום שאבא שלי אהב אותו, והמתנתי לאולימפיאדה, משום שאבא שלי חיכה לה. זיכרון נעים של צפייה משותפת, התרגשות וציפייה ששיחזרתי אותה בסיפור חייו של חבר קיבוץ שעזב את ארגנטינה לאחר שנרדף על ידי הרשויות בשל חברות בקבוצת מחתרת שמאלנית, וכל מה שסיפר לי היה על תקופת המחתרת, הבריחה וההימלטות לארץ בשנת שמונים ושתיים, וזה היה המונדיאל הראשון שזכרתי, והטלוויזיה היתה בחוץ, ואבא שלי כל כך רצה שנבחרת אלג'יריה תזכה, ולספרדים היה תפוז בתור סמל, והילדים אספו קלפים עם תמונות של שחקנים.

תביא סיגריה.

נתתי לאבא שלי סיגריה והתיישבתי לידו על הספסל.

ילד מנומס. לא מעשן ליד אבא שלך?

לא. לא מתחשק לי סיגריה.

אתה יודע שסבתא שלך קנתה לי חפיסת סיגריות כשהייתי בן
שתיים-עשרה?
לא. למה?

ככה. נכנסה הביתה ונתנה לי את הסיגריות, אתה חייב להתחיל
לעשן, היא ציוותה. אתה חייב להיות גבר.
טוב, פעם זה היה...

מאז שאני זוכר את עצמי היא רצתה שאני אהיה גבר, כי חייבים
גבר במשפחה שיגן עליה, שישמור עליה אחרי שסבא שלך נהרג.
לפעמים אני חושב שבכלל היא סיפרה לי סיפורים, שלא היתה
מלחמה, ולא היה לך סבא ולא היה לי אבא, הוא צחק ונשף את עשן
הסיגריה, "גבר".

אבא?

אתה אומר הרבה אבא.

אני יכול בבקשה לחזור הביתה?

אתה יכול?

מה השתנה מאז שעזבתי?

ספר לי אתה.

אני? אבל אני עזבתי, איך אדע? ובכל זאת אני יודע הכול, כי
דמיינתי את טירה מדי יום מאז העזיבה, ניחשתי מי התחתן עם מי, מי
בנה בית חדש, מי מת בטרם עת ומי נולד. מי רב עם מי ומי מאיים
על מי.

מדי יום שירטטתי מחדש את המפה, הלכתי מבית הספר היסודי
הביתה ומשם לחטיבה ולתיכון. עמדתי על הגג והבטתי סביב, וראיתי
כיצד מעט השדות שנותרו הולכים ונעלמים לטובת מוסכים, נגריות,
ובתי עסק חדשים. כיצד הבתים החליפו את כרמי הענבים, מחסנים את
עצי הגויאבות ושוק השבת את עצי התאנים. עזבתי והמשכתי ללקט
מידע, וכשלא היה מידע נגיש, פשוט המצאתי אותו. עזבתי והמשכתי

לבנות מדי יום פאזל שיסביר את המרחק, ויעזור לי להתגבר על הפחדים. לא הפסקתי לרגע לחפש את הסימנים שיצדיקו את הליכתי, והרי היא נכפתה עלי, או שכפיתי אותה על עצמי. את סוף הסיפור של הבית ידעתי מראש, ואת פרטי העלילה בניתי בהתאם. קבעתי מלכתחילה שאין לאן לחזור, שכמה שלא ארצה לחזור הדרך תהיה חסומה בגדרות תיל, במגדלי שמירה ובכלבים צבאיים חשופי שיניים שיתלשו את בשרי.

והרי אני רציתי לחזור, ועדיין רוצה, ואני יודע היטב שאין לי מקום אחר בעולם לברוח אליו, שום מקלט חלופי להתחפר בו, להקים משפחה ולגדל ילדים. לעולם אחפש אותות אזהרה בכל מקום, בכל ידיעה, שיתאימו לתמונה שנבנתה במוחי. כן, אני עדיין הקורבן בסיפורים שאני מספר לעצמי, וכיצד לא אהיה?

תראה, אבא, לא רק טירה, תראה, ואיך אהיה כמוך, מלא בגאווה וברוח לחימה? הבט סביב, אבא, אני לא ממציא, ואלה לא הזיות שתוקפות אותי, כפי שנדמה לי לעתים. לעולם לא אהיה לוחם, אבא, ותמיד אתבייש בגלל חוסר האונים. הלוואי שיכולתי אחרת, אבל אני פחדן מדי, ואת המלחמה שלי החלפתי בסיפורים. אבל האם אין הם סיפורים אמיתיים? מה יכולתי לעשות ואין לי נשק, וגם אם היה, כבר לא הייתי יודע לאיזה כיוון להפנות את לועו, ומשום מה בכל פעם שאני מדמה מלחמה לפני השינה, המשחק נגמר ברובה שלי צמוד לרקתי. אני לא יודע מי האויב, ואיזה דגל מניף הידיד. אני הוזה משחקי מלחמה שנגמרים תמיד במותי, וכך אני שוקע בשינה עד הבוקר הבא ומתכונן לעוד קרב לילי, שבו אני מוכן כל לילה מחדש להקריב את עצמי, אבל כבר לא בטוח לטובת מה ובעיקר לטובת מי. כן, זאת כניעה מבישה, אני יודע, אתה לא צריך להגיד לי. כמה קינאתי בך, כשסיפרת לנו כילדים שידעת בדיוק מי הם האויבים, שלא היה לך ספק שחלומותיך אוטומוטו מתגשמים. ועכשיו אבא, מה אתה חושב עכשיו? אתה יכול לסלוח לי על שתליתי דגל לבן על דש חולצתי,

שהצמדתי אותו לחזה של ילדִי, מיד כשנעטפו עם היוולדם בחיתולי הבד של בית החולים?

זה נכון, אתה צודק, מאז הפנמתי את חוסר יכולתי ואני מחפש סימנים ואותות, ואת כולם אני מפרש בהתאם לצו הכניעה שגזרתי על עצמי. כל הסימנים מצדיקים את הסוף שקבעתי למפרע, או שנקבע מראש עבורי בלי שתהיה לי אפשרות עריכה, כלי הגעה, סרגלי כלים שבהם אוכל למחוק, להדביק, לחזור בזמן, לבטל פעולות, להוסיף הערות ולספור מילים.

חי אלוהים שאני מנסה, אבא, אני מנסה לאזור אומץ, אני משתדל לזכור את מילותיך, שאינן מרפות וממשיכות להכאיב כמו הענפים קלופי העור של עץ הלימון, ואיני יכול למצוא את הכוחות האלה יותר בתוכי, איני מצליח לשכנע את עצמי להיאבק לשם המאבק ולא למען הניצחון. אני לא יכול להבין את משמעותה של הגאווה, ולא להפנים את פירושו של הכבוד שעליו דיברת כל השנים, רק את כוחה של הבריחה והתבוסה אני יכול להבין. ואתה יודע כמה ניסיתי לרקוד דבקה ללא הצלחה, כמה פעמים נפלתי וקמתי והרגליים נכרכו אחת בשנייה וסירבו לציית למוזיקה או להוראות שנתן מוחי, הן כשלו עד שלא יכולתי לקום יותר, ומאז כשאני הולך, צעדי איטיים ומדודים, אני לעולם מרכיז את ראשי, מוודא שרגלי אינן עומדות לחתור נגדי ולהפיל אותי.

אתה זוכר את כל השירים שהיית משמיע לנו, אבא? אתה זוכר את המוזיקה שהיית מנגן במכונית כשהיינו נוסעים ללקט זעתר אחרי הגשמים? שירים שכולם היו מתחילים עם כאב, עם גירוש, סבל, שירים שדיברו על שלשלאות, אזיקים, בתי מעצר וצינוקים? המוזיקה בהתחלה היתה עצובה, כמו שרק עוד יכול לבכות, ובסופה היתה משתנה והזמרים היו מבטיחים ניצחון וגאולה, מבטיחים לאסיר להשתחרר, נשבעים שהשלשלאות יימסו ושהאזיקים יתפרקו. אתה זוכר, אבא, כיצד החושך היה נגמר בסוף

השיר, כיצד הבטיחו שהשמש תזרח, האור יפציע והפרחים שקמלו
ישוכו לפרוח?
אני לא זוכר.
איך אתה לא זוכר?
תזכיר לי.
מאיפה אתה רוצה שאני אתחיל?
מההתחלה.
מאיפה מתחילה ההתחלה?
אני צמא.
נעלה לחדר, אבא.
אתה אומר הרבה אבא.
ספר לי משהו שאני לא יודע.
אתה רוצה סוף לסיפור שלך?
אני רוצה התחלה.

אתה זוכר את הגשם שירד באותו יום? את השקט של הנסיעה? לא
התנגנה שום מוזיקה במכונית, ולא סיפרתי בדרך לתחנת האוטובוס
שום מעשייה. רק הרעש הזה של הגשם שכל כך אהבתי עד לאותה
נסיעה, וכל הדרך שנהגתי לא חשבתי על דבר, לא כעסתי עליך בגלל
הסיפור שכתבת ולא בגלל החורבן שהבאת, לא חשבתי על מה יגידו
בכפר ועל האם יבוא יום שבו אשתך תסלח לך ויהיו לך ילדים ומשפחה.
כל הנסיעה כעסתי בגלל ששנאתי את נקישות הגשם, התחלתי לשנוא
את הגשם שחיכיתי לו כל שנה, כל השנה. ואתה יודע מה היה מפחיד,
בני חביבי? הכי מפחיד בעולם היה שבאותו רגע ייחלתי למותך.

5

צעדתי במעלה הרחוב המרכזי בכפר סבא, גורר אחרי את המזוודה הקטנה. פעם זה היה לוקח רבע שעה לצעוד מתחנת מוניות השירות של טירה, שמול שער בית החולים מאיר, ועד למסוף האוטובוסים בצומת רעננה-כפר סבא. השעה היתה שש בבוקר, ולא ידעתי מאיזו שעה מתחילה תנועת האוטובוסים. אמא שלי ודאי עושה את דרכה לבית החולים עם אחד האחים שלי. בטח התקשרו אליה, האחות אמרה שבדרך כלל מתקשרים בבקרים. הצלצול הקפיא את לבה, והיא מיהרה לענות, ושאלו אם הם מדברים עם גברת בצירוף שם המשפחה, והיא השיבה שכן, מדברת, ואולי כבר בכתה לפני שענתה בחיוב.

הרעש של מעליות בית החולים לא מרפה גם כשעוזבים אותו, ואני לא הרגשתי אם לבשתי את המעיל או שהשארתי אותו בבית החולים כשהסתיימה המשמרת שלי ליד מיטת אבי. לא ירד גשם היום, לא הייתי צריך לבדוק בשביל לדעת. הכביש המרכזי בכפר סבא נראה בדיוק כפי שזכרתי אותו מהצעדה האחרונה. חמש-עשרה דקות של הליכה ממוצעת בקו ישר. אני תמיד עצרתי כשהרמזור סימן אור אדום להולכי הרגל, למרות שאחרים היו מבטים שמאלה וימינה וכשלא ראו מכוניות היו חוצים. אותם רמזורים – והכבישים בשעת בוקר מוקדמת היו עדיין ריקים.

יום רביעי? נדמה לי שכבר יום רביעי. יום סתמי, יום רביעי, גם

בארץ וגם באילינוי. באילינוי השעה עשר, הבנים ודאי ישנים, הילדה מסתגרת בחדרה ופלסטין אולי קוראת ספר במיטה. לא אתקשר, אין טעם, גם אין לי קליטה. החנויות עדיין סגורות בכפר סבא, וארגזים עם חלב ולחם מכוסים בניילון מחכים לבעלי המסעדות ובתי הקפה.

עוד מעט יתחילו הורים להעיר את הילדים לגנים ולבתי הספר, כינו את הסנדוויצ'ים הקבועים, יחלקו את ההוראות הקבועות, ישמיעו את קריאות הזירוז הלא משתנות. אבא שלי אהב לאכול בבוקר ביצת עין עם לחם שחור אחיד. הוא אהב להכין אותן לעצמו, שתי ביצים שהכין בנפרד, אחת אחרי השנייה. ואני עוד לא למדתי כיצד אומרים ביצת עין באנגלית. לא הופכים את הביצה, והחלמון חייב להיות מושלם. פעם הוא היה כתום, וכשהתחלנו לקנות ביצים מהמכולת בשכונה הוא נעשה צהוב, ואני הייתי בטוח שהחלמון של הביצים מהמכולת מקולקל, ואבא שלי אמר שכך זה בתרנגולות של יהודים. אהבתי לאכול ביצת עין כמו שאבא שלי היה מכין, בדיוק באותה שיטה, ולקח לי זמן ללמוד איך להכין אותה כך שהחלמון ישמור על צורתו, לא ייפצע ויימרח על כל הלבן. החלמון יישאר מעט נא, אסור לייבש אותו, אחרת הוא מאבד את הטעם. אפשר עם חמאה אבל אני העדפתי רק עם שמן זית, ממש מעט, מחממים ואז סודקים את הקליפה, ואם מתאמנים טוב אפשר עם יד אחת לרוקן את התוכן למחבת, אבל מעולם לא הצלחתי, והשתמשתי בשתי הידיים. רק מלח, אין צורך בפלפל שחור, אפשר אבל לא חייבים, יש כאלה שאוהבים, אבל אני, כמו אבא שלי, העדפתי לא לטשטש את טעם הביצה. כשהחלבון היה מתחיל להתבשל הוא היה מטה את המחבת הקטנה בעדינות ומתיז בעזרת כף מעט שמן רותח על החלמון, כדי לצרוב את הקרום.

לא הייתי רעב, למרות שכבר הרבה זמן לא אכלתי. מתי אכלתי? העוגיות של בעלת הרירה בשיכון עלייה לא נחשבות, ואני אהיה חייב לאכול משהו בקרוב, גם אם איני מרגיש רעב, אחרת אתעלף.

תנועת המכוניות היתה מעט יותר ערה כשהתקרבתי לצומת רעננה. בנו שם קניין ונוספו כמה בניינים שנושאים שלטים עם שמות לועזיים שמתאימים לחברות הייטק. גם מתחם תחנות האוטובוס השתנה והפך למעין מסוף חצי רשמי. התחנות, שהיו פעם ספסלים עם סככה מאזבסט, הפכו לתאי זכוכית, והספסלים הוחלפו, אבל התחנות עמדו באותו סדר ישן ומספרי האוטובוסים שהובילו לירושלים נותרו כשהיו. האוטובוס היה כמעט ריק וברדיו חזרו על אותן חדשות, והחזאי אמר שיש סיכוי לגשם קל בצפון ובמרכז. ישבתי באותו מושב והבטתי על המושב הריק שפלסטיין ישבה בו פעם, שני מושבים לפני, ואני הבטתי על השיער שלה וחיכיתי שתפנה אלי את מבטה והיא לא הסתכלה עלי ורציתי לקום ולעמוד לידה כשאני אוזח בידית הפלסטיק ולהגיד לה רק שאני מצטער. אחכה לרגע שהנוסע שישב לידה ירד, והיא תפנה לי מקום, תשב ליד החלון ותביט על הגשם שלא ירד, ואני אחזיק את ידה, נעימה וחמה, ואקווה שהיא אינה מייחלת למותי, שהיא אינה מייחלת למותה.

ועכשיו כבר יש לנו ילדים ואני עוד צריך לקנות להם מתנות לפני שאחזור. אולי אקנה מחנות הצעצועים בשדה התעופה, ואז גם אם לא יהיה מקום במזוודה, אני יכול לסחוב שקית, אולי אפילו שתיים, במיוחד אם הפעם אשלח את המזוודה לבטן המטוס. יש לי המון זמן, יותר מדי זמן עד הטיסה, ואני בכלל לא בטוח אם בבן גוריון מאפשרים להיכנס לטרמינל יותר משלוש שעות לפני מועד ההמראה. אני יכול לעלות לירושלים ולרדת, יש לי זמן, אמא שלי ודאי בדרך לבית החולים, והאחים שלי בטח יודעים. אני חייב לקנות מתנות שישמחו את הילדים, אולי אוזניות לילדה הגדולה, כאלה שמכסות את כל האוזן ואוטמות היטב כל רעש שמגיע מבחוץ. ולבנים שלי? מה ישמח אותם יותר מכל דבר ועדיין יהיה במחיר סביר? זה הכסף של פלסטיין, ועם הקנס ששילמתי על שינוי מועד החזרה כבר עברתי את התקציב שקבעה לי, אבל אני חייב לקנות להם מתנות טובות,

אולי רובוט עם שלט לקטן? אם כן אני חייב לוודא שהם נמכרים עם הסוללות, או לזכור לקנות סוללות בנפרד. ואולי מסוק לבני הגדול? מתנה שהוא יזכור, וכך כניסתי הביתה תיחרט לתמיד בזיכרונו. זה בטח יקר, אבל אני מוכרח, ואשתמש בכרטיס האשראי גם מעבר לתקציב, ואם פלסטיין תשאל, והיא ודאי לא תשאל, אספר לה שאבא שלי מת ושהייתי מוכרח.

ולאשתי? מה אקנה לאשתי בכסף שלה? אולי צעיף שיעטוף את צווארה? הבטתי למקום שבו ישבה אז באוטובוס, וראיתי כיצד היא מרימה את שערה הארוך בתנועת יד עדינה, כורכת את הצעיף סביב הצוואר לפני שהיא משחררת את השיער לשוב ולגלוש על כתפיה. חם לה יותר עכשיו, והיא כמעט מסובכת את ראשה ללחוש תודה. יהיה בסדר, רציתי להגיד לה, אבל מה יהיה בסדר? ואיך יהיה בסדר? וכיצד יכול האדם שהחריב את ביתה לתפוס את עמדת המציל שמבטיח גאולה? נשארתי לשבת במקומי גם הפעם. באותו יום היה קר ופלסטיין היתה בלי מעיל. קיוויתי שבאוטובוס יהיה לה חמים וחששתי שתתקרר כשנגיע לירושלים הקפואה. כשנגיע לתחנה המרכזית אציע לה את המעיל שלי, חשבתי, ואולי זה יהיה רגע של קרבה.

פלסטיין לעולם אינה לובשת חולצות קצרות. יש לה צלקת לאורך הצד החיצוני של האמה השמאלית. פעם היא אמרה קצרות שקיבלה את הצלקת בשל נפילה מאופניים, כשהיתה עוד בגיל הגן. רציתי לחשוב אחרת, שאולי היה זה אביה, אחיה או בן דודה. רציתי לחשוב שאני מציל אותה. בניגוד להוראותיו של אבא חזרתי לטירה, נחוש לומר את האמת ולשאת בתוצאה. פלסטיין אינה אשמה, זה כל מה שרציתי להגיד, מעולם לא פגשתי אותה, מעולם לא הכרתי אותה, ומעולה לא עליתי על גג בית הספר, לא היסודי, לא החטיבה ולא התיכון, כמו שכתבתי בסיפור. אחרי שיחת הטלפון מאבא שלי, התחילו להגיע אלי החדשות מטירה, חדשות שחיפשתי בכל הכוח

ושמהן הצלחתי להבין שפלסטין היא אמיתית, שיש בחורה כזאת, משכונה אחרת, שלמדה בבית ספר אחר ושמלכד אנשים ספורים איש לא הכיר את השם שנתנו לה הוריה עם לידתה. הסיפור שכתבתי לפני שנה הגיע בדרך כלשהי לכפר. אחי הבכור סיפר כי שמע שזה הגיע דרך פועל מטירה שעובד בבית הדפוס שבו מפיקים את הירחון, ובן משפחה אחר סיפר כי זה היה שיפוצניק שנשאל על ידי מעסיקו היהודי, שהיה עיתונאי, אם שמע עלי, והראה לו את הסיפור, וכי הפועל הכיר רק את שם המשפחה ואת התיכון והזדעזע שמישהו מתנהג כך בבית הספר. ואולי זה בכל זאת היה איש ספרות מטירה שנוהג לקנות את העיתון מתוך עניין בספרות ושירה עברית עכשווית. כך או כך, לאחר שהתגלה הודפס הסיפור שלי על פלסטין במאות עותקים, נשלח כמעט לכל מכשיר פקס בטירה, והונח בכניסה למסגדים לפני תפילות יום השישי. מעל הסיפור, שהופיע במלואו בעברית ועם השם שלי כמחברו, הוסיף מי שהפיץ את הסיפור, כותרת בערבית: "מעשה זנות ללא בושה בטירה, לאן הגענו", כי אחרת איש לא היה טורח לקרוא אותו.

הצלחתי לדלות מאחי הגדול כי הסיפור הפך להיות שיחת היום בטירה, וכי אבא שלי מקבל עשרות טלפונים ביום מאנשים שרוצים לוודא שמה ששמעו נכון. מבחינת התושבים – המעטים שקראו, ובעיקר אלה שרק שמעו – הסיפור היה בבחינת חשיפה של מעשה מחפיר עם בת למשפחה מכובדת ויראת אלוהים מטירה. פלסטין היתה העניין המרכזי, לא אני ולא הסיפור שלי, אלא מעשיה של נערה מופקרת שחשבה כי תבצע את זממה בלי שתיענש. אנשים בטירה אהבו לשמוע על בחורות מופקרות, זה חיזק את אמונתם ביושר דרכם. הגברים אהבו לשמוע על נשים שנתפסו, מתוך תקווה שהמתקפה החריפה והבושה הנצחית שאין למחותה ישמשו דוגמה עבור נשותיהם ובנותיהם. והנשים, שלפי אמא שלי לא עסקו בדבר בכתי האבלים ובערכי החינה אצל הכלות זולת הפצת סיפור הזוועה על פלסטין ובני

משפחתה, שמחו להעלות קורבן שירחיק מהן את לשון הרע ויחזק את התחסדותן.

האימאים דיברו על הסיפור מעל במות המסגרים והביאו אותו כדוגמה להפקרות שמאיימת להרוס את החברה, עוד סימן להתרחקות מהדת ומערכי הקוראן שיש לעצור ובמהרה. "מגפה", שיש למהר ולרפא לפני שתפגע בכל בנותינו, בכבודן, בטוהרתן ובצניעותן. אבי, כך הבנתי מאחי ומאמי באותן שיחות טלפון שהסכימו לקיים עמי כשהיו רחוקים מאוזניו, מתרוצץ בין הבריות, בין שיח' לאימאם, ומספר כי דבר לא קרה, וכי זהו רק סיפור, ושפלסטין היא דמות בדיונית שבנו מעולם לא הכיר ולא שיער כי ישנה ילדה שעונה לשם זה. פלסטין, אלוהים אדירים, והאם הוא עד כדי כך מטומטם, בני, לחשוף קשר עם אישה על גבי העיתון? לו זו היתה האמת, הרי בקלות היה יכול להמציא כל שם אחר, אלא שבחר בפלסטין המולדת, לא בפלסטין האישה. אבא אמר שהוא מסכים שהסיפור אומלל, מלבין פנים ופוגע במולדת, הוא אמר בפני חברי העירייה כי אינו יודע מה עבר עלי כשכתבתי סיפור כזה, היות שהוא מכיר אותי כמי שדאגתו הפוליטית היא כלפי בני עמו, אבל הסיפור המביך והנוראי הזה לא קשור לשום אישה מטירה, ולא ביקש לפגוע בכבודה של בחורה הגונה שמעולם לא חטאה.

הוא גם ביקש לדבר עם הוריה של פלסטין, שלח חברים שיתווכו, אבל אלה חזרו בידיים ריקות, מצהירים כי הורי הבחורה אינם מעוניינים לפגוש את אבא שלי, דבר שעלול להוסיף להם רק כאב וצער.

ואבא שלי אמר שדבר כבר לא ישנה, שזה לא קשור אלי, לסיפור שכתבתי או לאמת בכלל. כשאנשים רוצים להאמין בדבר מה, שום כוח לא ישנה את דעתם, והאנשים כבר קבעו שפלסטין היא זונה. וכשמעתי מאחי הצעיר שלמד אז באוניברסיטה אך ביקר בכפר, ופלסטין היתה בגילו, ולא ידע שזה שמה, שהיא אכן ילדה יפה, הכי

יפה, צוואר ארוך וריסים שאין לאף אחת, בדיוק כמו בסיפור, הוא אמר, וסיפר כי התארסה עוד לפני שסיימה את התיכון לבחיר לבה, שכל הבנות קינאו בה כי ארוסה שהיה אחד מרואי החשבון הראשונים בכפר, בנה בשבילה את הבית הכי מרשים בטירה. לא כמו אלה שזכרתי מילדותי, לא בית על עמודים או בית עם רעפים, אלא אחת מאותן וילות מודרניות שהחלו לבנות תושבי הכפר שהתעשרו, לאחר ששכרו מעצבים ואדריכלים והשקיעו בבתים מפוארים שיבליטו את הונם. כשהסיפור הגיע לטירה פלסטין היתה נשואה זה יותר מחצי שנה, ובעלה, שהיה אז בן עשרים ושמונה והגיע ממשפחה בעלת קרקעות וחנויות להשכרה, דאג לטקס הכי מפואר שידעה טירה. עם הפצת הסיפור בכפר חזרה פלסטין לבית הוריה, וכחודש לאחר מכן התגרשה.

כשאני חזרתי לטירה, במקום לבית ההורים הגעתי ישר לביתו של השיח' שניהל את "ועדת הסולחה" בכפר. הצגתי את עצמי והוא מילמל תפילות של בקשת מחילה, וכשנשבעתי שמעולם לא ראיתי את פלסטין, שלא ידעתי על קיומה ושמעולם לא דיברתי איתה, הוא אמר שהוא מאמין לי, אבל כבר מאוחר ולא ניתן לעשות דבר מלבד לבקש מחילה ולתקן את דרכי. אבל זה עוול, אמרתי, היא לא עשתה שום דבר שמגיע לה להיענש בגללו, ואם כבר אני זה שצריך להיענש, אף שחי אלוהים שלא היתה לי כוונה לפגוע, ולא רציתי בכלל לכתוב את הסיפור או לפרסם אותו מלכתחילה. השיח' אמר שהוא אינו רואה כיצד ניתן לתקן את העוול, מלבד להתחתן עם פלסטין ולתקן את הפשע שעשינו. אבל לא עשינו, חזרתי ואמרתי לו, והוא שוב אמר שהוא מאמין לי, אבל ידעתי שאינו מאמין למילה. לא נגעתי בה, ולא חטאנו, ואם להתחתן זה מה שיתקן את העוול, אני מוכן לחתונה. יברך אותך האל, הוא אמר, רק כך באמת תמחו את החטא, ואם תתקנו את דרכיכם עוד תזכו למחילה.

לא ידעתי אם היו אלה רגשות האשמה, או הרצון להיות הילד

הטוב, זה שמעולם לא דיבר על מין ועל בחורות עם חבריו לכיתה, התלמיד שהשקיע רק בלימודיו ותמיד הלך בדרך הנכונה לבית הספר ובחזרה. לא ידעתי אם היו אלה רגשות האשמה, ואולי הצעתי חתונה כי קצת התחלתי לאהוב את פלסטין, כפי שהתאהבתי בה כשדמיינתי אותה וציירתי אותה במילים על הנייר. היא ודאי תחשוב שאני אדם אציל, שמוכן לתקן טעות אומללה ולהציל אותה מטירה, מבעלה שלא האמין לה, וממשפחה חשוכה שלא ידעה כיצד לעמוד לצדה. ואולי בעלה אהב אותה כל כך, לא האמין למילה שאומרים השכנים, ולא היתה לו ברירה? ואולי החשרות התחילו לעלות בלב, וגרמו לו להפסיק להאמין לנערה שאהב, והוא הבין שאינו יכול לסמוך על איש בעולם? לפעמים אני חושב שמה שהוא רצה זה שהיא תישאר, והיא נעלבה בשבילו, נפגעה בשם כבודו שהולך ונרמס שלא באשמתו, בשל סיפורים שהיא התחילה להבין שידבקו בה ובאהובה ובילדיהם, לעולמי עד. והיא הלכה, נשקה לו, אמרה לו שהיא אוהבת אותו, שהיא לעולם לא תאהב איש מלבדו, ואז חזרה לבית הוריה וביקשה גט.

כבר באותו יום הגיע השיח' לבית הורי ואמר כי ישנה הסכמה, ושזה הפתרון היחיד שניתן לחשוב עליו. וכבר באותו יום נסעתי עם אשתי לירושלים, ואבא שלי, שהסיע אותנו לתחנה בכפר סבא, מסר לי שטר של חמישים שקלים ולחש לי שהוא לא רוצה לראות אותי. באותו בוקר אכן ירד גשם והחזאי בחדשות שנשמעו באוטובוס הודיע שייתכן שיֵרד שלג בירושלים, ושחלון ההזדמנויות קטן.

1

1

אני לא רוצה לסיים את הסיפור על אבא שלי. כשאסיים הוא כבר לא יהיה איתי בחדרי במעונות, כמו שהיה במשך החודשים האחרונים, מאז שחזרתי לכאן מכפר סבא. כל עוד אני כותב את הסיפור הוא נמצא מולי, בחדר, לעתים עם מכונת הנשמה ולעתים בלי. כל עוד אני כותב את הסיפור אני עדיין נמצא איתו, מביט בו מתעורר ואז שב ונרדם. כל עוד לא סיימתי את הסיפור, אני יכול להגיש לו מים כשהוא מבקש, ולשוב לכורסת ההמתנה הניצבת מתחת לחלון של חדר בית החולים מאיר. כל עוד אני כותב אני ממשיך לדבר איתו, לספר לו סיפורים, ממשיך לבקש לשמוע ממנו סיפורים ומנסה לנחש מה היה מספר לי אילו רק היה יכול לדבר. כל עוד אני כותב, חושב על המשפט הבא, מתקן ועורך, הוא עדיין קיים.

כשהייתי ילד לא הבנתי מדוע בכלל קוברים את המתים, מדוע לא משאירים אותם בכתייהם. אז מה אם הם אינם מדברים ואינם נושמים? העיקר שגופם נמצא שם, ואני, הילד, יכול להשתחל למיטה ליד גופו של אבא שלי. אחר כך למדתי שגופות נרקבות ומתפוררות, שאי אפשר להשאיר את ההורים המתים בחדר השינה שלהם ולהתחבא אצלם בכל פעם שמפחדים מהחושך. והתחלתי לחשוב על מה שיש בקברים, ולהבין שבסוף רק עצמות נשארות, שתולעים אוכלות את הגוף יותר מהר ממה שחושבים, ושבהתחלה נשארים רק השיער

והציפורניים, שיכולים להתארך גם כשמתים ונמצאים בתוך הקבר. ולא הבנתי למה בטירה לא מכניסים את הגופה לארון, כמו שעושים האמריקאים בסרטים, כך התולעים הרי לא יוכלו להתקרב לגופה והיא תישאר שלמה, אבל מהר מאוד הבנתי שארון לא יעזור, אפילו אם יהיה עשוי מפלדה.

וכשלמדנו בשיעור היסטוריה בכיתה ג' על הפרעונים והמומיות, שמחתי לשמוע על החניטות ושוב תהיתי כיצד זה שכבר לא חונטים את ההורים, וכשהיינו בכיתה ד', אביה של כאות'ר, שהיתה בינונית בלימודים, מת בגלל מחלה מסתורית ואני פחדתי מאוד שהמחלה המסתורית תתקוף עוד אבות ותגיע גם לשלי, ורציתי לספר לכאות'ר על החניטה, אבל זה היה כבר מאוחר מדי, והיא לא הגיעה לכיתה שבוע ימים וכשחזרה אבא שלה היה כבר בקבר, כי המוסלמים קוברים ביום שמתים, ובטח היו לו כבר ציפורניים ארוכות.

כל עוד אני כותב אני ממשיך לחנוט את אבא שלי, וגופו נשמר שלם, גם אם זקן וחולה, ליד שולחן העבודה שלי. חייו של אבי נתונים בידיים שלי, אני יכול להחזיק אותו בחיים. כשאחליט שסיימתי לכתוב, כשאחליט לקבל את כל השינויים ואבקש מהמחשב להציג גרסה סופית, אשלח את אבא שלי לבית העלמין בטירה, לתולעים.

בלילות אני חוזר ללוויה שלא נכחתי בה. לטקס הרחצה שהגברים במשפחה ודאי ערכו בסלון. אותה מיטת עץ מוגבהת שראיתי פעם מוכנסת לביתו של דודי שמת כשהייתי בכיתה ה'. אחר כך גברים חסונים הורידו את הארון היחיד ששימש בטירה לנשיאת הגופות מבית המנוח לבית הקברות, ארון מתים עשוי קרשי עץ, תחום משלושה צדדים, חלקו העליון פתוח, שאם הייתי מספיק גבוה ודאי הייתי יכול להציץ מלמעלה על השוכב בפנים. הצד של הרגליים נשאר פתוח, וכך מורידים את הגופה בהטיית הארון בזווית הנכונה לתוך הקבר. שלושה מטר עומק, מטר רוחב. המוסלמים קוברים על הצד ולא על הגב. הם

ודאי מילמלו תפילות, וחזרו על "אללה אכבר" כשהכניסו את הארון לבית של ההורים שלי. ואיפה היתה אמא? ואיפה היו האחיינים שלי? את הגופה רוחצים עירומה, ולוחצים על הבטן כמה פעמים כדי לטהר את הגוף משאריות מזון והפרשות, שמא נותרו בפנים. לוחצים להוציא את הגזים במקרה שהצטברו, מנקים את האוזניים, ואת האף, ואוטמים בצמר גפן. רחצה אחת, יסודית מאי פעם, ואחר כך משלימים לשבע שטיפות כי שבע זה קדוש, וכך מטהרים אותך לכבוד המלאכים, שאותם פוגשים מיד כשמניחים אותך בתוך הקבר. ואז יש לענות על השאלות של המלאכים, שאלות שקובעות את גורלך לאחר מותך, ואני, כשהייתי קטן, כל כך פחדתי שלא אדע לענות את התשובות הכל כך פשוטות שקובעות אם תלך לגן עדן או לגיהנום. "מיהו אלוהיך?" ישאלו מלאכי הקבר, ועליך לענות, "אלוהים אלוהי, "ומיהו נביאך?" ועליך לענות, "מוחמד נביאי." אבל זה לא פשוט, אמרו לנו בשיעורי הדת, אל תחשבו שזה כל הסיפור. רק המאמין משתחררת לשונו ועונה נכונה על שתי שאלות פשוטות שכל ילד יכול לענות עליהן בחייו. הכופר לא יצליח לענות, ומי שבלבו ספק יגמגם ויאלם מרוב פחד כשיראה את שני המלאכים. המלאכים משרים שלוה על המאמינים כשהם מגיעים לקבר, צבעים לבנים ונחמה אלוהית שמבטיחה כי הגעת לארץ המובטחת, ואילו אצל הכופרים ובעלי הלכות הטמאים הם מעוררים פחד אימים, שאדם אינו יכול לתאר לעצמו. פחד משתק שקושר את הלשון סביב עצמה, וכשזה קורה והשוכב בקבר לא יכול לענות את התשובה, חובטים בו המלאכים חבטות שמורידות אותו לתהומות עמוקים.

הם ודאי הזיזו את הספות לפינת הסלון, כיסו את הטלוויזיה בסדין לבן, הרחיקו את האגרטים הצבעוניים עם הצמחים מפלסטין והניחו את אבא שלי על משטח הרחצה. להקת הברבורים ששחו באגם בארץ רחוקה בתוך תמונת הקיר צפתה בכל הטקס והם היו עדים לרגעים האחרונים של אבא שלי בבית. הם עוד שם, הברבורים? רציתי לשאול

את אמא שלי או את אחד האחים. ואולי החליפו את הספות כבר כמה פעמים מאז ואולי צבעו את הסלון בצבעים אחרים?
אחרי הרחצה עוטפים את המת בתכריכים לבנים, ומותירים רק את הפנים חשופות. והוא חיך, אבא שלי, הם לא נגעו לו בשפתיים, זה היה חיך, יכולתי להישבע, זה מוכרח להיות חיך ולא הבעה של פחד. אבא שלי לא מפחד מהמוות, לא משנה מה הוא יגיד. הוא מת בשלווה, הוא חייב למות בשלווה, בהשלמה.

ואנשים בוודאי התאספו בחצר הבית, קרובי משפחה, חברים ושכנים וחיכו שבני המשפחה הקרובים ייפרדו בנשיקות על המצח, על הלחי, בליטוף ובמבט אחרון. אמא שלי ודאי התייפחה, והאחיניים שלי? אני מקווה שהם הרחיקו אותם, שלא נתנו להם לראות את הגופה. הם קטנים. אני זוכר שאני לא ישנתי לילות שלמים אחרי שראיתי את ארון המתים יוצא מבית השכנים. ואולי כבר לא מספרים סיפורים על שדים לילדים, והמתים כבר לא מפחידים את הקטנים?

כמה הגיעו להלוויה של אבא שלי? היו רבים? זו היתה הלוויה מרשימה? או שמא התייחסו אליו כאיש מבוגר שלהלווייתו מגיעים אך בודדים, קרובים שחייבים להגיע פן יאמרו עליהם דברים רעים, או חברים שעובדים בתוך הכפר ולא צריכים לקחת יום חופש מהמעסיקים ומה יגידו אם לא יבואו? הרי אין מדובר באדם צעיר, באסון כבר או באיש בכיר. ואולי איש לא הגיע ורק שלושת אחי צעדו עם הארון, שבפאה אחת שלו אף אחד לא אחז ולכן הארון התנדנד, כשאבא בתוכו, כל הדרך לבית הקברות? באשמתי זנחו את הלווייתו של אבא שלי, ואיש לא התפלל עליו תפילה אחרונה, ומשהוכנס ארוננו למסגד יצאו המתפללים הקבועים והשאירו את אחי שאינם יודעים לקיים תפילה, בלי אימאם ובלי שיח' ובלי שידעו בכלל כיצד מתפללים. המוסלמים קוברים מהר, כמו היו רוצים להיפטר מהגופה ומהטקס, לקיים את חובתם בזריזות ולשוב לבתיהם. לא מחכים לקרובים רחוקים ולא

לובשים בגדים מיוחדים, יכולים להגיע גם מאתרי הבנייה ומהשדות עם בוץ דבוק לסוליות הנעליים, בבגדים מטונפים ובידיים מוכתמות. ובתום הקבורה המהירה מתפזרים הבריות, ובניו של המת יושבים שלושה ימים ומקבלים את פני המנחמים. בני המשפחה מתפצלים: גברים ונשים. שלושת האחים שלי ודאי ישבו במחסן שסידרו לצורך העניין, הזמינו כיסאות פלסטיק מאיבראהים, שלפי הזמנה מביא שולחנות וכיסאות לחתונות ולבתי אבלים. ואמא ודאי קיבלה את פני הנשים בסלון הבית, היכן ששעה קודם לכן אבא שלי היה מונח. ואולי מישו הסיר את הברבורים, כי לא ראוי, ובמקומם תלו פסוקי קוראן במסגרת זהובה. ולאמא בטח לא היה כוח לנשות השכונה ולקרובות המשפחה, שהשתתפו בצערה במשך דקה אחת ואז ריכלו שעה ארוכה. מי התחתן עם מי, מי ברח עם אשתו של מי, מי בגדה בבעלה, ומי רבה עם חמותה. היא רק רצתה להיות עם האחים שלי ואותם היא לא תראה עד שאחרון המבקרים יעזוב, עד שעות הלילה המאוחרות כשכל הזרים מתפזרים והגברים במשפחה יכולים לפגוש שוב את הנשים. והאם היא הרגישה בחסרוני, אמא שלי?

אחי קמו ממקומם בכל פעם שנכנס למחסן מנחם חדש, והיה סוף ינואר וקר וגשם ירד לפרקים, ובמחסן היו תנורי חשמל עם סלילים, שפיזרו מעט חום כי החשמל בטירה תמיד חלש מדי ואף פעם לא מספיק להפעלת תנורי חימום במלוא עוצמתם. הם לא התגלחו שלושה ימים, לחצו ידיים והשיבו משפטים קבועים וידועים על דברי הניחומים הקבועים שאנשים אומרים בנסיבות כאלה. הם הגישו קפה שחור ללא סוכר, בכוסות פלסטיק חד־פעמיות, וחילקו תמרים מתוך סלסילות שימתיקו את הקפה המר ויבטיחו בריאות לאלה שנותרו בחיים.

ואני לא הייתי שם כדי לקום, ולא כדי להתגלח וללחוץ ידיים. ולא הייתי שם כדי לבדוק מי הגיע ומי לא. אולי מישו מהכיתה שלי בבית הספר היסודי הגיע כדי לנחם אבלים? ומה הוא יודע עלי, מה שמע,

מה אומרים? ולא הייתי שם בסוף הערב, עם אמא שלי, כדי להצחיק את האחיינים שרק איברו את סבם שלי ונולדו ושכביתו גדלו ושממנו שמעו סיפורים ושאתו אכלו בחורף תפוזים שהוא ידע לקלף ולהשאיר סלילי קליפה מקורזלים שבהם אפשר לשחק כמו בקפיצים. ולא הייתי שם כדי לראות כיצד מוציאים את הלכונך מקיבתו ואת הגזים מבטנו, לא הייתי שם בשביל לגעת בו, ללטף את ידו ולנשק את מצחו, שישרוף לי הלב כשמוציאים את ארונו מהסלון, ותיעתק נשימתי כשמורידים אותו לקברו, ופחד מוות יקשור את הלשון כשחול יכסה אותו.

2

מאז הסיפור של פלסטין, שכבר איני יודע אם המצאתי או לא, אני לא מסוגל להמציא סיפורים. את זיכרונות הילדות שהוספתי לסיפורי חייהם של הלקוחות שלי לקחתי ממאגר הזיכרונות הנעימים שלי: כשהיה נדמה לי שלאחד הלקוחות היתה ילדות עצובה הייתי תורם לסיפור חייו את ריח עוגיות החג שאמא נהגה להכין, וכשחשתי שללקוח אחר היו חסרים חברים נידבתי את זיכרונותי היותר טובים מחברי לספסל הלימודים. כשאישה שכחה לציין את שכניה הערבים שלפני המלחמה בירושלים, הוספתי את השכנים החייכנים שלי. ערכתי את סיפורי חייהם של לקוחותי באמצעות הזיכרונות שלי, גם אם לא כתבתי אותם בדיוק כפי שהיו: לחברים שהענקתי להם מזיכרונותי קראתי יפתחאל במקום ג'מיל ורות במקום סמירה. אבל את תחושת הזיכרון, את אותה חוויה שנחרטה במוחי, הענקתי ללקוח שהיה זקוק לה. ועם כל זיכרון שתדמתי לסיפורי חייהם של האחרים משהו בתוכי הלך וכבה. ידעתי היטב שאותה תחושה שהעלאת הזיכרון הנעים היתה מסיבה לי, לא תשוב להיות כפי שהיתה. אלה היו תחושות שהעברתי לסיפורם של אחרים, תחושות של זיכרונות ילדות שהיה עלי לשחזר, לערוך ולהתאים לחייהם של הלקוחות, להתאימן לזמן, לתקופה, לשפה, לכפר, לעיירה, לשכונה ולבית בהם הם גרו כשהיו ילדים, כפי שתוארו אותם לי או למיקרופון של טייפ המנהלים. כשהוספתי זיכרון ילדות של עוגת באבקה שאמא של לקוח מעולם לא

הכינה, תרמתי לו את זיכרון הילדות של מגשי האורז בחלב הממותק שאמא היתה מכינה בערבי הרמדאן, והגעגוע אליהם חדל לעלות בי מרגע שנכתב כזיכרון בסיפור חייו של ניצול השואה. אמנם את הקבצים ואת הספרים של הלקוחות שמרתי אצלי במחשבים ובעותקים מודפסים, ויכולתי לשוב לזיכרונות שלי, שהפכו בספרים לזיכרונות של אחרים, אך לשווא, שום זיכרון לא היה יכול עוד להציף בי את התחושות שנהג להציף.

את כל זיכרונות הילדות והנעורים הנעימים תרמתי עד שהם התכלו, ובזיכרוני לא נותר דבר מלבד הזיכרונות הרעים, שלא יכולתי לתרום לסיפורי הלקוחות, גם מסיבות מקצועיות וגם כי אחרי החתונה עם פלסטין התחלתי למצוא נחמה בזיכרונות רעים. לא היה יותר מקום לאלה הנעימים, לא הייתי ראוי להם, תושבי טירה לא היו ראויים להם, הזיכרונות הטובים כבר לא תאמו את סיפור החיים שלי.

כך, רק החלקים הפחות נעימים השתמרו מהימים של החזרה ללימודים, כך נותרו בי רק התחושות שהעלו המורים הרעים, המחמאות נעלמו ונשארו רק הנזיפות והמכות שהייתי חוטף ממי שהחליטו לתת לכיתה עונש קבוצתי. ממשחקי החצר בבית הספר זכרתי רק את הפעמים שנפצעתי או כשפחדתי מאחד התלמידים היותר מבוגרים, מהצעצועים שאבא היה קונה לחגים נותר רק זכרם של האקדחים, ומעוגיות החג אני יכול להעלות רק את טעמן של אלה שמולאו בפקאן, שבהן הייתי נוגס בטעות ויורק, משום שאהבתי רק את העוגיות שמולאו בתמרים. את תחושת השמחה שאפפה אותי בעת חתונה של בן השכונה תרמתי לאחות לשעבר, שעבדה בשערי צדק עוד במלחמה הראשונה, והיו לה סיפורים רבים להשאיר לנכדים, כך התעקשו הילדים, והאחות, שהיתה כבר בת למעלה משבעים כשפגשתי אותה בבית האבות, זכרה רק מראות קשים, והשמחות היו מלאכותיות, וידעה שעליה לשמוח כשכולם שמחו, כשהודיעו ברדיו שמוכרחים להיות שמחים, או כשסיפרו בחדשות שהעם יוצא מגדרו. נתתי לה את

שמחת החתונות שזכרתי, ואת ההתלהבות בכל פעם שאילתרו במה על גבי משאית וחסמו את הכביש למען חתונה של אחד מבני השכנים. לי נותרו מאותן חתונות רק העלכון על שלא ידעתי לרקוד כמו יתר הילדים, וזיכרונות משפילים, שבהם כמה נערים גדולים יותר גנבו לי את שקית הממתקים שאימהות החתנים היו מחלקות לילדים קטנים. את ליקוט הזעתר בהרים שתלתי בסיפוריהם של עולים חדשים, ובמקום ריח הזעתר נותר בזיכרונותי רק הפחד מהפקחים. את ההתבוננות בתגלחת המושלמת של אבא שלי נתתי לחולה סרטן, צעיר הלקוחות שלי, שגסס בגיל חמישים אחרי מאבק ממושך עם המחלה, שתקפה אותו לראשונה עוד כשהיה בתיכון. את התרוממות הרוח מהישיבה בחיק אבי במושב הנהג ואת הנסיעות בשדות תרמתי לסיפור חייהם של לוחמים, שלא סיפרו למיקרופון דבר על אהבתם לילדיהם הקטנים.

ועם כל זיכרון נעים שתרמתי, טירה הלכה והתרוקנה מאנשיה הטובים. את החמימות החליפה אלימות, ואת החיוכים פנים מאיימות. סיפורי האהבה שהייתי שומע בילדותי נעלמו ובמקומם נשאר זיכרון רק מקרים של רצח נשים. את העזרה של השכנים החליפו ריבים, את הברכות אקדחים ורובים, הקשרים המשפחתיים הפכו למלחמות ירושה, ואת משחקי המחבואים החליפו קרבות על אדמה. את הגאווה שאבא ניסה להחדיר בנו כבר איני יכול לחוש, ואת מקומה תפסה רק רוח נכאים, תחושת השפלה של מפסידים. את התקוות לניצחון, יהיה אשר יהיה, החליפה הידיעה שתבוסה לעולם תהיה מנת חלקי.

עם כל זיכרון שהשחלתי לסיפור חיים שאיננו שלי, טירה, המקום שאהבתי, הפך להיות המקום הכי מפחיד. המקום שכה השתוקקתי לשוב אליו, שחיכיתי לכל הזדמנות על מנת לחזור ולבקר כשעזבתי ללמוד, הפך לזיכרון חשוך ומאיים שאיני מעז לבקר בו, להיכנס לתוך שעריו ולהגיע למיטת ילדותי.

אחים יכולים להרוג איש את רעהו, השכנים אינם מדברים, האהבה

אסורה, והתקווה התרוקנה מלכבות הבריות. אין יותר עצי תאנים, אין ענבים ואין תותים, רק בתים מוקפים חומות גבוהות שבתוכם מתבודדות הבריות. העשירים בבתים גדולים, העניים בקטנים, צפוף וחנוק וכבר אין מקום למשחקי מחבואים בשכונה, וכבר לא יוצאים להפגנות מלאות צער וגם הבטחה להמשך המאבק ביום האדמה. כבר לא מקיימים תהלוכות ביום סברא ושתילא, ולא זוכרים, ומה זה כבר היה? אלפיים, שלושת אלפים, אלה כבר לא מספרים, יחסית למה שמדווחים כיום בחדשות על קורבנות של ערבים. לטירה שנותרה מזיכרונות ילדתי כבר לא מגיע האביב, אין פריחה ואין יותר דבורים לתפוס עם שקיות מיץ. העצים היחידים שנותרו בכפר הם עצים חסרי פרי, וחסרי עלים, עצים לגידול ענפים קוצניים שמשמשים שוטים להצלפה בילדים קטנים.

רק זיכרון אחד נעים נותר לי מטירה, זיכרון נעורים שידעתי שלא אתרום לאיש מלקוחותי, סיפור אחד שלי בלבד שבגללו כל כך אהבתי את טירה, ושבגללו כל כך רציתי לחזור, יודע עמוק בפנים שהדברים עוד יתוקנו, שטירה תהיה לעולם המקום היחיד שאוהב באמת ושבוא אוכל למצוא ביטחון ושלווה, כפי שאני רק יכול לדמיין שביטחון ושלווה יכולים להרגיש.

בזיכרון ששמרתי לעצמי אני עומד על גג בית הספר התיכון, בערב יום העצמאות, ומביט סביב אל השדות שהיו, והנה עולה לגג נערה כל כך יפה שדי במבט אחד בה כדי להבין שיש טעם לחיים. רוח קלה מברדרת את שערה השחור הארוך, ועיניה הגדולות כמו נבראו עם כחל טבעי, ריסים ארוכים ושפתיים עדינות אדמדמות. והיא כמו כל השירים שלמדנו, כמו לילא ממג'נון לילא, והיא כמו הנשים בשירי אמראו אלקייס, והיא מטירה והיא עומדת מולי, מביטה בי בנחישות כשהיא לוחשת, כדי שרק אני אשמע, "בוא."

3

يأبا.

نعمر ياأبا.

وجيه بعده فاتح؟

مين وجيه، الحلاق؟

الحلاق.

الله يجرمه وجيه، صارله ميت أكثر من خمس سنين، ليه؟

لا ولا أشي، مرات بافطن له. الله يرحمه.

شعرك طويل. بدو حلاقه. عند مين بتحلق بامريكا؟

كل مره غير. فش حلاق ثابت.

بنفgesch هيك. الحلاق اللحم، والميكانيكي لازم يكونوا ثابتين. لحيتي طويله انا،

ولا احسن هيك، بلكي تخربطوا الملائكه بالقبر وفكروني إخوان؟

تقلش هيك ياأبا من شان الله.

استوى العدس شكله يابوي.

بتعرف قديش صار لي مش سماع استوى العدس؟

ليه، بأميركا فش عدس؟

مبلا فيه، جريت مره اعمل للاولاد، بس الصغير اكل شوي.

مجروش؟

أه، مجروش.

عصرت عليه حبة ليمون؟

أه، زبط معي بس الأولاد مش متعودين.

فجل؟ شوربة العدس بتتاكلش بدون فجل.
باعرف، والله يعرف، وتحسرت يومها نسيت اشترى فجل. على ايش بتضحك؟
اخخخ، باضحك من شر البلية ياابا. وهذه أكيد ما سمعتها من سنين، مش هيك؟
لا عندجد، شو اللي ضحك؟
فطنت للعدس والفجل. بايامها بسجن الدمون فتحنا بأضراب عن الأكل. كنا
بدنا يسمحو لنا بترنزيستور، جرايد، كتب، زيارات وهيك امور. اضرينا والله اكثر من
أسبوعين وإلاداره وافقوا على اغلب المطالب، بس مش الكل. أبو الوليد، متذكرة؟ من
كفر كنا، قال بدنا عدس، بدون عدس مجروش وفجل ما في اتفاق.
وافقوا؟
وافقوا. والله ازكا عدس اكلته بحياتي. شو ضحكنا ضحك، واحنا مش قادرين
نضحك، مش قادرين نقف على رجلينا. من يومها وانا احب العدس وصرت احب
اطبخه.
أيام الشتويه.
العدس بس بالشتويه، لو أولادك عندي كنت بتشوف كيف بدهم ياكلوا من
عدساتي.
مالك ياابا.
ولا أشي ياابا ولا اشى. احسن لهم هيك، احسن لهم هناك. شو بدهم بوجع
هالقلب.
صعب هناك.
هون اصعب.
ياابا.
بتنادي كثير ياابا.
خلص تعبت؟
لا، احكي.
بايش بتفكر قبل ما تنام؟
مش فاهم.
في أشي ثابت بتفكر فيه، بتسرح فيه قبل ما تغفى؟
ما أنت عارف، بنام مع راديو شغال صار لي خمسين سنه عشان ما افكر باشي.

עקוב אחר שינויים

بس مرات الراديو بثت موسيقى، فاش أخبار بالليل وأكيد في سرحات بتساعدك
تنام. بأيام السلم؟
ليه؟ في فرق بين السلم والحرب؟
بالسلم مرات بفكر، وبلهي حالي بحركات شطرنج ومرات بتخيل حالي لعب
فطبول.
بأيام الحرب؟
بأيام الحرب بتخيل حالي جندي، حامل بروده قديمه، وهاجم لحالي هيك على
دبابات.
وبتنتصر؟
وانا راسي على المخده؟
اه.
طبعاً. كل ليله.

~~למצוא דרך לתרגם את השיחה האחרונה עם אבא. לחפש דרך בה
מתרגמים את הביטוי 'התבשלו העדשים'. למצוא דרך לתרגם את
הכאב, כשניסיתי להשחיל כפכפים על רגליו הנפוחות של אבא.
למצוא דרך לתרגם את החינוך האחרון שלו.~~

4

אני חייב לתמלל הכול, לפני שאתחיל בכתיבה. מילה במילה. אם תהיה מילה שלא אבין, אחזור ואקשיב לה, אלחץ על כפתור העצירה, אשיב את הקלטת לאחור, ואחזור על הפעולה.

"הם באים, הם באים, אמא, אמא, הם יתפסו אותנו," תימללתי את המשפטים האחרונים של אבא שלי.

הכול בסדר, אבא, הכול בסדר, אני כאן.

חייבים לברוח מהר, הם באים, הם באים מכיוון הפרדסים, אמא.

הם עורפים ראשים, אמא, חייבים לזוז.

אבא, הכול בסדר, אבא, אתה רוצה מים?

חייבים לברוח, אני זוכר, הם עורפים ראשים גם של ילדים.

מה יש לך, בני אהובי, אסם אללה עליכ.

ראיתי את אבא שלי, אמא, ראיתי אותו. ראיתי אותו נופל, ראיתי

את הכול. את הדם, את המוח, וראיתי אותך צועקת וראיתי את השכנים

מגיעים. חייבים לזוז, אמא.

אבא, בבקשה, אבא, הכול בסדר, אנחנו כאן בבית החולים, זה רק חלום.

הנה, אבא, קח קצת מים.

הכנסתי את הקשית לפיו של אבי, עיניו השקועות נעצמו, וכשהוא

סיים את הלגימות הקטנטנות המדודות הוא טפח בעדינות על גב ידי,

שייצבה את הקשית בין שפתיו היבשות.

גלגלי טייפ המנהלים המשיכו להסתובב בשקט. הסרט החום, שרובו היה שתיקות שניסיתי לדובב, נגמר. נתתי לשקט להמשיך להתנגן, עד שכפתור ההפעלה קפץ ובישר באופן רשמי שצד א' הגיע לקצו.

אבא שלי שכב דומם. קראתי לו בשקט, כדי שלא להעיר את שותפיו לחדר, והוא לא ענה. גופו היה חם. קירבתי את הלחי הימנית לפיו, ועצרתי את נשימתי כדי לחוש על בשרי את שלו.

וכמו מתעד מקצועי, הפכתי את הקלטת לצד ב' והמשכתי להקליט את השקט בחדר של אבא שלי ואחר כך את הגעתה של האחות. החזקתי לאבא שלי את היר, והאחות, שהצמידה סטתוסקופ לחזהו לכמה רגעים, לחצה על כפתור ואז באו עוד אחים ורופאים, ואבא שלי שכב כל כך יפה בשקט, בעיניים עצומות, ואני חיכיתי שהוא יפקח אותן ויפנה אלי.

אתה הבן?

כן.

אנחנו יכולים גם לעשות החייאה, וכמצבים כאלה אנחנו מבקשים

את אישור המשפחה.

לא הבנתי.

לעשות החייאה?

כן, ודאי.

אחת, שתיים... אני מרגיש את העצמות מתפוררות.

די. מספיק.

אתה בטוח?

כן. בבקשה, מספיק...

שעת המוות: שתיים שלושים ושבע דקות.

אבא שלי מת בשלווה, מתוך שינה, מות נשיקה. זה היה דווקא החיוך המלאכי על שפתיו שעורר את חשדי. החזקתי את ידו שהיתה

עוד חמה ונעימה, "אבא, קראתי לך, "אבא", והוא רק הידק את ידו סביב שלי לרגע. יכולתי להישבע שהחיוך שלו, שמעולם לא היה שלך כל כך, התרחב ברגע שהוא הרפה.

אבא, אני כל כך מצטער. אני יודע שגנבתי לך את הזיכרון, ואני כל כך מצטער. לא ידעתי אז מה משמעותו של זיכרון נעים, ולא ידעתי את הדרך שבה זיכרונות נעימים מגיבים כשהם נכתבים, נגנבים, מאומצים או מושאלים לאחרים.

כן, אני מודה, זכרתי את סיפור נעורייך מאותו יום עצמאות. אני זוכר היטב כיצד יצאנו באותו יום לשדה לקטוף את התאנים בשעת אחר הצהריים שבה שכך מעט החום שהביא איתו החופש הגדול. אני זוכר שהיית אומר שאת התאנים יש לקטוף בבקרים ובשעות אחר הצהריים, תאנים מתבשלות מהר, ויש ללקטן פעמיים ביום אחרת הבשלות ינשרו לאדמה ויירקבו. ואני זוכר שאמרת שאסור לי לפחד מנחשים, למרות ששמחת כשמצאת נשל טרי, "הוא עוד לא הספיק להתייבש," היית אומר ומרים את העור על מקל, כמו היית בעצמך ילד. ורק בשדות ראיתי כיצד היית ילד, ילד שלא מפחד, בשדות כשהיינו לבד הייתי רואה את הילד שהיית בסיפורים של סבתא, הילד שמעולם לא פחד ושהיה מפחיד אותה, שהיה בורח עם האופניים מחוץ לכפר גם כשהיה מכותר, והיה נתלה על סולמות האוטובוס שעבר בכפר בבקרים ובערבים להסיע את הפועלים, הילד בעל הגוף הקטן יחסית שלא היסס להשתתף במלחמות הילדים. ואני פחדתי גם כשאמרת שאין לי מה לדאוג מנחשים כשאני נועל את הנעליים האטומות, כי נחשים לרוב אינם ארסיים, ובורחים מבני אדם, ואינם מחפשים עימותים.

ואני זוכר את מה שסיפרת לי אבא באותו קיץ, אני זוכר אותך על עץ התאנה, אחד משני העצים שהיו בפאתי כרם הענבים, ולמרות שראיתי אותך מטפס על העץ הזה מאות פעמים, תמיד פחדתי שתמעד ותיפול, והיינו לבדנו בשדות הרחק מבתי הכפר, שמדי חופשת קיץ

הלכו והתקרבו והשתלטו על השדות עד שהקיפו את התאנים. וביקשת ממני לא לספר לאיש, "מבטיח?" שאלת ואני נשבעתי באלוהים, ואני יודע שסיפרת לי כי רצית שאפסיק לפחד, רצית שיהיו לי חברים, ושאלת אם יש ילדה בכיתה שאני מביט עליה אחרת משאר הילדות, והתאכזבת שאמרתי לך שלא, אף ששיקרתי, כי תמיד היתה ילדה אחת שהסתכלתי עליה אחרת ופחדתי להודות כי פחדתי ממורה הדת ומאלוהים וחששתי שאם אספר אהפוך להיות אחד מהילדים הרעים שמלכלכים את הפה ולא שוקרים על השיעורים. וזכרתי אותך עומד על ענף, תולה את הדלי הכחול בעל הידית הצהובה שהכיל פעם חומר לניקוי כלים ונשטף היטב כדי לשמש תרמיל לתאנים ושם סיפרת לי על הנשיקה הראשונה שלך, כיצד בחופש יום העצמאות טיפסת על גג בית הספר לתלוש את דגל המדינה מחבית החול שעמדה על גג בית הספר ושכל ייעודה היה להיות בסיס לדגל במשך יממה אחת בכל שנה.

אני זוכר שסיפרת לי כמה מופתע היית למצוא על גג בית הספר את הילדה הכי יפה בבית הספר, הכי יפה בכפר, הכי יפה בעולם, שעליה הסתכלת אחרת מהדרך שבה הסתכלת על יתר הבנות, ושהיא חייכה אליך במבוכה ושהיית האדם הכי מאושר בעולם. אני זוכר שקטפת תאנים כשסיפרת לי את הסיפור ושכאילו חזרת באותו רגע להיות הנער על גג בית הספר ביום העצמאות, מגלה כיצד יכולה אהבה להרגיש, ושאמרת שהבנת אז, בלי לדעת כיצד לנסח זאת במילים, את הסיבה מדוע אנשים נולדים. הילדה היפה נשאה בידה דגל שצבעה בעצמה, והיתה האחרונה שהיית מצפה שתטפס על הגג לבדה, ברגליים יחפות בשעת ערב יום העצמאות. הנערה הנבוכה, שצווארה ארוך ושערה פזור, ביקשה לשתול את הדגל במקום זה שתלשת ואתה סיפרת כי עמדת בדרכה, מחייך, ושהיא ביקשה ממך לזוז, וסירבת. "זו עברה על החוק," אמרת לה, והיא צחקה חרש ואמרה, "אני עבריינית בדיוק כמוך, אז זוז מדרכי."

“אני אלשין עלייך,” ודאי איימת עליה כשהיא ניסתה לעקוף אותך. האם היה מותר לך לאחוז בידה שניסתה לנעוץ את דגל פלסטין בחבית? שניכם הבטתם סביב כדי לוודא שאתם לכד, תחת השמים של ערב יום העצמאות, וההשפלה הגדולה שמיד תלבש צורת זיקוקין דינור שיאירו את שמי כפר סבא הסמוכה. ואולי ביקשת, ואולי לא, אבל היא קירבה את שפתיה אל שלך, והרגשת שלבך עומד ליפול, והיא נעצה את הדגל בחבית והיה צריך למהר, והרגשת משהו שונה, אחר, אולי מאושר? וצער גדול פתאום מילא את לבך כשהיא אמרה שהיא קצת מתביישת על שהיא נמלאה אושר כמו שלא הרגישה מעולם, דווקא בערב כזה שמזכיר את החורבן.

ואני לא אהבתי לאכול תאנים, ותמיד פחדתי כשאתה קילפת ואכלת אותן ואמרת שזה הזן הכי טוב בעולם, כי היו הרבה זנים שאת שמותיהם ידעת. ומהתאנים אני פחדתי, בעיקר מחלומות על תאנים, כי אני זוכר טוב מאוד שסבתא והדודות, שאז עוד היו ביחסים טובים ולא רבו על אדמות וירושות כי אז עוד היה איפה לבנות לילדים, אני זוכר שהן אמרו שאכילת תאנים בחלום היא סימן רע, סימן למוות ודאי.

7

האמריקאים לא מבטאים את הל' בסלמון, שפלסטין הזמינה למנה עיקרית. אני לא הייתי רעב, אבל הייתי מוכרח להזמין משהו אז בחרתי במנת ריזוטו פטריות שהופיעה בתפריט מנות הפתיחה. הילדה תשמור על האחים שלה, היא הבטיחה שלא תסתגר כהרגלה בחדרה עד שהם ייכנסו למיטה והיא תוודא שנרדמו. "בבקשה", התחננתי בפניה בעברית בערבית, "תשאירי את דלת החדר פתוחה, ותנסי לא לחבוש אוזניות למקרה שאחיך הקטן יתעורר משנתו." היא רק הינהנה, ולא הצלחתי לקרוא בהבעתה אם היא שמחה או עצובה וכועסת על כך שאני ואמא שלה יוצאים לאכול במסעדה לבד בפעם הראשונה.

כל כך רצייתי בירה, מהחבית, ואולי איזה שוט של ויסקי או וודקה, עדיף וודקה, אבל הזמנתי כוס יין לבן לאחר שפלסטין ענתה בחיוב על שאלתי אם היא רוצה לשתות יין עם הדג. בקבוק? הצעתי, והיא אמרה שהיא רוצה רק כוס אחת, כי היא חייבת לעבוד למחרת בבוקר, אבל הוסיפה שאני יכול להזמין בקבוק אם אני רוצה. הסתפקתי בכוס יין הבית, שרדונה שמוצע גם בכוסות בודדות. כל כך רצייתי לשתות, מהר ובגמיעה אחת, אולי שלוש כוסות של ויסקי או וודקה, נקי, בלי קרח. לא ידעתי אם נשיק כוסות לחיים. פלסטין לעולם לא תיזום מחווה מעין זו, ואני התביישתי לעשות זאת עכשיו, אחרי יותר מדי

שנים של נישואים. "בסחתק", לחשתי לעצמי בערבית כשהרמתי את הכוס ללגימה הראשונה ואז אמרתי, "יפה המסעדה", מביט סביבי על המקום שקיבל את הדירוג הגבוה ביותר באתר תיירות שמדרג מסעדות לפי הצבעות הגולשים.

"כן, אחת היותר טובות", אמרה פלסטין והוסיפה שזו אחת המסעדות שאליהן מוזמנים מרצים ואורחים שמגיעים לאוניברסיטה, וגילתה לי כי היא היתה כאן בעבר, ושמנת הריזוטו שהזמנתי לא רעה בכלל, היא אפילו התלבטה אם לקחת אותה, אבל חשבה שהיות ואכלה אותה כבר כמה פעמים כאן אז אולי עדיף לנסות מנות אחרות, למרות שלרוב היא דבקה במה שניסתה והיה לה טוב.

ניסיתי לשלוט בחום שהציף את ראשי, כשנוכחתי שבניגוד למה ששיערת, זו לא הפעם הראשונה שהילדה שלי נדרשה לשמור על אחיה בעת שפלסטין יצאה לארוחת ערב. המחשבה שיש לה חיים שאני כלל לא מודע להם טישטשה את מחשבתי עד שרצייתי לוותר על השיחה שתיכננתי ושעדיין לא היה ברור לי איך לפתוח בה, ומה להגיד במהלכה.

אולי באמת עדיף כך: נדבר רק על הילדים, אולי גם על המסעדה, על התוכניות של פלסטין לעתיד, אולי אפילו אתן לה לשלם כמו שהיא תמיד עושה כשאנחנו יוצאים עם הילדים לוויילד באפלו וינגס או למקדונלדס. הרי זה הכסף שלה, ויהיה מגוחך שאני אשלם כמו שתיכננתי לעשות, בכסף שחסכתי כמו תלמיד תיכון שרוצה להזמין את החברה שלו לסרט ולארוחה יוקרתית בפעם הראשונה.

"איך הולך עם הספר?" היא שאלה כשלא הייתי מוכן, ולא זכרתי אם סיפרתי לה בכלל שאני עובד על הספר של אבא שלי. ודאי שלא, לא ייתכן שאמרתי לה מילה, לא סיפרתי לאיש דבר על אודות ההקלטות והתמלול.

"לאט", עניתי, בתקווה שהיא מתייחסת לספר שעליו אני מדבר תמיד כשאני נשאל על מעשי בעיירה ועונה ש"אני עובד על ספר".

ואולי היא מנסה לעקוץ אותי, אף שפניה לא הביעו שום סימן לכך? יכולתי גם לנצל את שאלתה על הכתיבה כדי לפתוח בשיחה שתיכננתי, להתחיל עם משהו כמו, "את יודעת שמאז אותו סיפור אני לא מסוגל לכתוב שום דבר שקשור אלי?" ומה המשמעות של "שקשור אלי?" האם אין במשפט כזה כדי להסגיר את הקשר שלי לאותו סיפור קצר, שמאז שהתפרסם בטירה אני מנסה לא לקשור את עצמי אליו? ואולי היא שאלה על הספר, ו"איך הוא הולך", כדי שארגיע אותה ואומר לה שאיני כותב דבר. ייתכן שבצדק היא חשה שהכתיבה שלי תהיה לעולם הרת אסון בעבורה?

מעולם לא דיברנו על הסיפור ההוא, או על הרצון שלי לכתוב, מלבד על הכתיבה לעיתון או לפי בקשת הלקוחות. האם היא קראה את הסיפור ההוא בכלל? פתאום עלתה בראשי התהייה וכל כך רציתי לשאול אותה האם קראה אותו, או שמא מישהו סיפר לה את תקציר העלילה, לא שהיתה בו עלילה, אלא את מה שנתפס כעיקר הסיפור בטירה, כלומר את העובדה ששכבתי איתה. האם היא התבקשה להכחיש? מי שאל אותה? אולי הוריה? ממי שמעה עליו בפעם הראשונה? מבעלה? ואולי הביאו לה עותק, ביקשו שתקרא, עומדים מולה וממתינים למוצא פיה? האם האמינו לה? האם היא האמינה? היא הכירה אותי בכלל?

זה כפר קטן, בסופו של דבר, ואנשים מכירים גם כשאינם מכירים. האם הכירה את שמי וחשבה שתשובה חיובית תהיה מעין הודאה באשמה? או שאמרה שלא, שלא היה לה מושג, שזו פעם ראשונה שהיא שומעת את השם שלי, ותהתה למה מביאים לה לקרוא את הדבר הזה בכלל, ושהיא לא מבינה בכלל כיצד הדבר הזה, הכתוב בעברית, קשור בכלל לחיים שלה. אולי עברו כמה רגעים עד שהבינה שמדובר בהאשמות רציניות, אולי לקח לה זמן לעכל שהיא מועמדת לדון, שמחכים למוצא פיה, ושלא משנה מה תגיד, דינה נגזר.

*

ואולי היא בכלל אהבה את הסיפור? סילקתי מיד את המחשבה ממוחי, אף שהיא שימחה אותי. אולי היא קראה ואהבה כמו שאני התאהבתי כשכתבתי? כמו שאני מתאהב בכל פעם שאני קורא מחדש את העותק של הסיפור שגזרתי מהעיתון שבו התפרסם, עותק ששמרתי, עטפתי בניילון, החבאתי, ונשאתי איתי לכל מקום? עותק שבארץ קיפלתי ותחבתי בנרתיק תעודת הזהות שנשאתי לכל מקום, וכשעברנו לכאן העברתי אותו אל בין דפי הדרכון. מדי כמה שבועות אני מוציא את הסיפור ממקום מחבואו, ממשש אותו, בודק את מצב הנייר הבלוי, מוודא שעדיין ניתן לקרוא את המילים מבעד לסימני הקיפול. לפעמים חשבתי לשכפל אותו במכונת צילום ולפעמים רק לצלם במכשיר טלפון נייד, למקרה שהעותק יאבד, אך מעולם לא עשיתי זאת, ומעולם לא החזקתי ביותר מאשר בעותק המקורי הזה, אחד מבין שני הגיליונות שקיבלתי כשהוא יצא.

כל כך רציתי לזרוק את העותק של הסיפור, שיכולתי לדקלם את מילותיו בעל פה, ולא יכולתי. לפעמים זרקתי אותו לפה, יודע מראש שאשלה אותו משם בחזרה. הרצון העז לשכוח אותו, כאילו מעולם לא היה, נתקל בפחד שמילותיו יתבלבלו ויישכחו ממני עד שלא אזכור אותן אלא במעורפל. ידעתי שאם אשמיד את הסיפור, אם אשרוף אותו, הייתי בטוח, היא לא תזכור דבר, ולא תבקש סליחה, תיקח אותי אליה כמו אהוב ששב מארץ רחוקה.

ומכיוון שלא ידעתי אם פלסטין קראה ומה חשבה על מה שקראה, שמרתי את העותק גם למקרה שתבקש ממני יום אחד לקרוא את הסיפור, או שתעדיף שאני אקריא לה, ואולי אפילו תאהב, תחשיב אותי לסופר ותדרוש ממני להמשיך בשביל לדעת מה קרה לשני הנאהבים אחר כך.

אני מביט בפלסטין, שאני היחיד שקורא לה כך, גם אם לרוב רק במוחי, וכמעט שאיני משתמש בשמה כשאני פונה אליה בקול.

מה היא זוכרת מהיום שהוא של חתונתנו, אם מותר לכנות כך את החתימה בכפייה על הניירות שהגיש לנו השיח' האם היא זוכרת את הגשם? ושהיה לה קר? האם היא זוכרת איפה ישבה באוטובוס ומה חשבה בזמן הנסיעה? ואת השלג, האם היא זוכרת את השלג שירד בירושלים ביום למחרת?

אני מוותר על השם ומתחיל ישר במשפט. "טעים?" אני שואל, ומביט בה אוכלת את מנת הסלמון שלה, והיא עונה בהנהון קל. היא כל כך שונה, אני חושב לעצמי ומיד מסלק את המחשבה. אסור לי, אסור לי להיכנס לזה עכשיו, זה הדבר היחיד שנותר, היא יפה, כל כך יפה, היא אוכלת ואני נזכר בגב שלה ובשיער הגולש על הכתפיים, ומהר מאוד אני מצליח להביט בפלסטין מהסיפור, בנערה המקופלת בתוך הדרכון שלי, שקמטי הקיפול של הדף רק מחמיאים לה. ניצבת מולי במלוא הדרה על גג בית הספר התיכון של טירה, התיכון שכבר אינו תיכון, כי במקום חטיבה אחת יש עכשיו בטירה כבר ארבע, וגם שלושה בתי ספר תיכון שאני קורא עליהם באתרי החדשות המקומיים, מחפש את התלמידים מהכיתה שלי, הרי ילדיהם ודאי דומים להם וילדיהם ודאי החליפו אותם במושביהם בכיתה. האם עדיין התלמידים הטובים יושבים בשורות הראשונות ואת העצלנים דוחקים לאחורונות? "מה יהיה?" היתה זו דווקא פלסטין ששאלה.

"מה?" שאלתי.

"אתה לא אוכל?"

"את חושבת שהילדים בסדר?" שאלתי, והיא השיבה שאם היה קורה משהו הם היו מתקשרים. ואני רציתי להגיד לה שלא התכוונתי לעכשיו, שרציתי לדעת אם הם בסדר, שרציתי שהיא תגיד לי שהם בסדר, שהם יהיו בסדר. רציתי לשאול אם היא יודעת אם יש להם זיכרונות ילדות, למרות שהם עדיין ילדים, ותהיתי אם ילד יודע בעת התרחשותו של מאורע מסוים, שהוא יהפוך להיות חלק מזיכרונו, היש סימן שמבשר לילד שמאורע ייחרט בזיכרונו וישוב לעלות מדי

פעם, בהתאם לנסיבות או בשעת מאמץ, כשהוא מתחיל לחשוש מאימת השכחה?

"מה הם יודעים, הילדים?" רציתי לשאול אותה, מה היא מספרת להם ומה היא מסתירה? מה הם חושבים עלי ועליה? ומה הם יודעים על עצמם? מה עולה בגורלם של ילדים שאינם יודעים את מוצאם? פלסטין מיהרה לאכול את הסלמון שלה. היא סיפרה שקיבלה הצעה להאריך את השהות כאן, הצעה למסלול הקביעות שאליו כל כך שאפה.

"למה אתה לא אוכל?" היא שבה ושאלה ואני הבנתי שהיא אינה מתכוונת להגיד לי דבר מעבר לכך שהיא נשארת כאן, ושאני רשאי לעשות מה שאני רוצה לעשות.

"פלסטין", רציתי לקרוא לה בקול ולשאול אותה על הזיכרון הראשון שלה.

אולי היא תספר על יום גשום, על שלוליות בדרך לבית הספר, על מטרייה חדשה, כמו בסיפורי הילדים, ועל תנור סלילים בימים שהחשמל עבד בכפר גם בשעת גשם, וכיצד היו היא ואחיה מתאספים ליד התנור, משחקים את המשחק שבו מקפיצים טבעת על גב היד ומניעים בעדינות את היד כך שהטבעת לא תיפול, ומשחילים אותה על קצה הבוהן בשביל לזכות במשחק. רציתי לשאול אותה אם גם היא נלחמת בלילות נגד אויב חסר צורה, מנסה להגן על בית ילדותה, או שאולי לפני השינה היא חוזרת לבית בעלה, משחזרת את רגעי ההתאהבות שלהם, בלי צורך לערוך אותם, חוזרת למגע הראשון ולנשיקה הראשונה, לאירוסייה, לבחירת השמלה, לאיפור, לסידור השיער, ליום החתונה, לריקודים, תחילה של הגברים והנשים בנפרד, עד לרגע שבו היא הובלה לרקוד עם חתנה, שדווקא ידע לרקוד, רקע ברגליו וניתר בחברת הגברים ובריקוד המשותף השרה עליה שלווה בתנועותיו העדינות? האם היא חוזרת לרגעי החורבן לפני השינה? האם אני מופיע בזיכרונותיה בדמות מפלצת? הפסקת חשמל שמחשיכה את

הבית עם הברק הראשון ביום גשם בטירה, וגורמת לה להפיל את הטבעת מגב היד?

יכולתי גם לפתוח את השיחה הזאת עם משפטים ששמעתי ערכים אומרים בסרטים, "בואי נפתח דף חדש", או "בואי לא נשאל אחד את השני על העבר". האם מותר לי לבקש, אחרי שבע-עשרה שנה, למחוק את העבר שלנו? ואיזה עבר בדיוק? זה שלפני החתונה, או את העבר שנגמר רגע לפני בקשת מחיקתו? ואולי משפט הפתיחה הנכון צריך להיות "בואי נערוך מחדש את העבר שלנו"? אני אספר לך כיצד הייתי רוצה שתזכרי אותי: סופר צעיר שתשוקתו לכתיבה הביאה עליו אסון שמעולם לא ביקש להמיט עלייך. הנה אנחנו, שני קורבנות, יושבים במסעדה אמריקאית שאינם מכירים בה איש ושאיש בה אינו מכיר אותם, ומנסים להתחיל מחדש. את תספרי כיצד החמלה החליפה את הכעס הגדול והשנאה התהומית שחשת כלפי, איך עם השנים המפלצת שדמיינת שאני החליפה צורה, איך הבחור מגג בית הספר נהפך מאנס לנער שחיפש אהבה שטרם ידע.

נער שאביו לחש באוזנו ביום חתונתו כי לעולם לא ידע אהבה, וביקש לא לראותו עד יום מותו. מה ביקשו הורייך? ומה איחלו לך בגלוי ובמוסתר? התחזרי הביתה אם יקראו לך? האם ביקשו ואת דחית את הבקשה? התשתתפי בלוויית אמך, בימי האבל על אביך?

רציתי לספר לה שמאז פגשתי אותה רציתי להחזיר אותה הביתה, שבימים הראשונים שלנו בירושלים הייתי מדמיין את שנינו על סוס לבן שצועד לאט, בביטחון, סוס לבן גדול וחזק שקול נקישות צעדיו מהדהד בכל טירה, צועד לאט, מטלטל את הזנב, לא מפחד מדבר, והיא יושבת לפני בשמלה לבנה ארוכה, שתי רגליה לצד אחד של הסוס, ואני רכוב מאחוריה על האוכף. התושבים מביטים בנו מאחורי דלתות שנפתחו כדי סדק ודרך חרכי תריסים מוגפים. ואנחנו נראים עייפים, פנינו חתומות וחסרות הבעה, ורק נקישות הסוס אומרות שניצחנו. שניצחנו במלחמה. ידי מקיפות את מותניה ואוחזות בעדינות

במושכות בכפות ידיים חתוכות ומדממות. ואני מביט בצדודית שלה ובשערה הארוך, הגולש על הכתפיים ומסתיר את פניה, ולפעמים רוח עדינה מסיטה אותו וחושפת מעט את אורך צווארה, ואני נזכר באחד הביטויים הבודדים שזכרתי מהערבית הקלאסית, שמתאר את צווארה הארוך של אישה לפי אורך העגילים שהיא יכולה לקשט בהם את אוזניה, והנה היא כאן, האישה משיעורי הערבית, יושבת לפני על הסוס, והסוס יודע לאן ללכת, צועד אל בית אהובה שמעולם לא ראיתי, ונעצר בפתח וילה מרשימה מוקפת גדר גבוהה, וכשהסוס נעצר היא יורדת בתנועה קלה וצועדת בחזרה הביתה, יודעת שהכול ישוב להיות כשהיה, שאיש לא יעז להגיד דבר, לא עליה ולא עלי, והיא לא מסתובבת לאחור כשהיא חוזרת לביתה, ואני מחכה שתפנה את מבטה ושהוא יביע תודה, אבל היא נכנסת ונועלת את הדלת אחריה ומשאירה אותי שם, לבר, על גב הסוס, שממשיך לעמוד מול ביתה, בלי לדעת לאן לפנות עכשיו.

"התחיל לרדת גשם," אמרה אשתי והביטה דרך החלון, וגם יתר הסועדים הפנו אליו את מבטם.

"סוף סוף," שמחתי לשמוע אותה אומרת. "אתה לא אוכל?"